مُخْتَصَرُ كِتَابِ الصَّلَاةِ

ދިން ޖަމާކުރީ:

މުހައްމަދު އިބްރާހީމް

مُخْتَصَرُ كِتَابِ الصَّلَاةِ

(ރިވާޔުން ބަޔާނުގެ ޚުލާޞާ)

ލިޔެ ޖަމާކުރީ

މުޙައްމަދު އިބްރާހީމް (ސައިފު)

بسم الله الرحمن الرحيم

فِهْرِسُ الكِتَاب

مقدّمة 6

"الصَّلاَة" ނަމާދު 8

އިސްލާމް ދީނުގައި ނަމާދުގެ މަޤާމު 8

ނަމާދު އެޅުމުގެ ހުކުމް 9

[illegible] މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވާ މީހުން 9

ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ އަދަދު 10

ނަމާދުގެ ވަގުތުތައް 10

ނަމާދުގެ ވަގުތު ފާއިތުވެފައިވާނަމަ، އަނބުރާދު ނުކުތުން ހުރެވުމަން އިދިރިކަން ބޯލާ ކަންތައްތައް 13

ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރެވިގެންވާ ވަގުތުތައް 13

ބަންގިއާއި، އިޤާމަ 14

ބަންގީގެ އަޑުއިވާ މީހުން ބަންގިއަށް އިޖާބަދިނުން 16

ބަންގިގޮވާ މީހާގެ ސިފަތިގައި ހުންނަން ޖެހޭ ބައެއް އަދަބުތައް 17

ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތައް 18

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތައް ނުވަތަ ރުކުންތައް 19

ނަމާދުގެ ސުންނަތްތައް 23

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި، ސުންނަތްތަކާއިމެދު، ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގެ ތަރުތީބުން ނަމާދުކުރާނެގޮތް 38

ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން 40

ފަތިސް ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން 40

ސުންނަތް ނަމާދު 41

ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް 42

ވިތުރު 43

ތަހައްޖުދު ނަމާދު 46

ރަމަޟާންމަހުގެ ޤިޔާމް (ތަރާވީޙު ނަމާދު) 49

ޟުޙާ ނަމާދު 51

އިސްތިޚާރާ ނަމާދު 52

ޙާޖަތް ނަމާދު 54

ތައުބާ ނަމާދު 55

ކާތަ ނަމާދު 56

އިސްތިސްޤާ ނަމާދު 57

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ 60

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ 61

ކުށު ސަޖިދަ 61

ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން 63

އިމާމުކަމާ ބެހޭ ތަފާތު ބައެއް މަސްއަލަތައް 69

ނަމާދުގައި އިމާމު މީހާއި މައުމޫމުންގެ މަޤާމު 70

ނަމާދަށް ސަފުހެދުން 72

ނަމާދުކުރާ އިރު، ކުރިމަތީގައި ސުތުރާ ބެހެއްޓުން 74

ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާ ތަންތަން 76

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން 77

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ބައެއް ކަންތައްތައް 78

ނަމާދު މަކުރޫހުވާ ކަންތައްތައް 81

ނަމާދު ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް 82

ނަމާދު ޤަޟާކުރުން 82

ބަލިމީހާގެ ނަމާދު 83

ޚައުފު ނަމާދު 84

ދަތުރުވެރިޔާގެ ނަމާދު 85

- ދެނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން 87
- ދަތުރުގެ ދުޢާތައް 89
- ހުކުރު ނަމާދު 92
- ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވުން 95
- އެބަޔެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާ މީހުންނާއި، ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން 95
- ހުކުރު ނަމާދުގެ ވަގުތު 96
- ހުކުރު ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާ އަދަދު 97
- ހުކުރުކުރެވޭ ތަން 97
- ހުކުރު ޚުތުބާ 97
- ހުކުރުދުވަހާއި، ޢީދުދުވަހާ އެއްދުވަހެއްގައި ޖަމާވުން 103
- ޢީދު ނަމާދު 104
- މިސްކިތާ ބެހޭ ބައެއް ޙުކުމްތައް 108

بسم الله الرحمن الرحيم

مُقَدِّمَة

الحَمْدُ ِللهِ الَّذِي فَرَضَ الصَّلاَةَ عَلَى عِبَادِهِ، وَأَمَرَهُمْ بِإِقَامَتِهاَ فِي أَوْقَاتِهَا، وَعَلَّقَ النَّجاَحَ وَالفَلاَحَ بِالْمُحَافَظَةِ عَلَيْهَا، وَجَعَلَهاَ فُرْقَاناً بَيْنَ الإِيمَانِ وَالكُفْرِ، وَنَاهِيَةً عَنِ الفَحْشاَءِ وَالْمُنْكَرِ. وَالصَّلاَةُ والسَّلاَمُ عَلَى نَبِيِّناَ مُحَمَّدٍ القَائِلِ: "صَلُّوْا كَماَ رَأَيْتُمُوْنِي أُصَلِّي"، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحاَبِهِ الَّذِيْنَ قَامُوْا بِأَمْرِهِ حَقَّ القِيَامِ، وَنَقَلُوْا إِلَيْناَ صَلاَتَهُ كَماَ رَأَوْهُ يُصَلِّي، وَعَلَى مَنْ حَذَا حَذْوَهُمْ وَسَلَكَ سَبِيْلَهُمْ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ. أَماَّ بَعْدُ:

ފަހެ ނަމާދަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ރުކުނުތަކުން، މިހާ އެންމެބޮޑަށް ސަމާލުކަން ދޭންޖެހޭ އަޅުކަމެވެ. އެކަމާ ނުލައި، އެއްވެސް މީހެއްގެ އިސްލާމްކަން ގާއިމުވާން އަޅުކަމެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހުގައި އެންމެ ފުރަތަމަ ހިސާބު ބެއްލެވޭނީ ނަމާދެވެ. ފަހެ ފަރުޟު ފަސްނަމާދަކީ ކަށަވަރުން މިހާ ސުވަރުގެ ވަންނަހުއްޖެވެ. އަދި ނަމާދަކީ ފަރުވާކެތެރިން، ނަމާދު އަޅައިގެ މިހާ އަބާއުޖަވާރިވެ، ނާކާމިޔާބުވެއްޖެކަން ކަނޑަވަރިވެ.

ފަހެ މިފޮތަކީ ނަމާދާ ބެހޭގޮތުން އުފެދިއައިސްފައިވާ ފޮތެއްގެ ޚުލާސާއެކެވެ. އެފޮތަކީ "كِتَابُ الصَّلَاة" ގެ ޚުލާސާއެވެ. މިފޮތް އުފެދިފައިވަނީ ޖުމުލި "كِتَابُ الصَّلَاة" ކިޔަވައިދިނުން ބައެއް ބޭފުޅުންނަށް އެފޮތް ފިޔަވަޅުތައް ދިރާސާކުރަން ފަސޭހަކުރުމަށް، އެކަމުގެ ޝަރުޙާ އަޅުގަނޑަށް ހަމައެކަނި ފުރިހަމައެވެ. ފަހެ މިފޮތް ޚުލާސާކޮށްދެއްވުމުގައި، މަސްއަލަތަކުގެ އިޚްތިލާފުތަކުން ދޫކޮށްލައްވައި، ހަމައެކަނި އިސްލާމްވެރިން ބާރުގަދަކަމާވާޔަވާ ގޮތް ބަޔާންކުރެވިފައެވެ. އަދި ޖަނަވާރުންނަށް އުނދަ، މަސްއޫލު މަސައްކަތްތަކުގައި ދަލީލުތަކެއްވެސް ދޫކޮށްލެވިފައެވެ. އަދި މިފޮތުގެ ނަމަކަށް "مُخْتَصَرُ كِتَابِ الصَّلَاة" ގެ ނަމުން ނަން ދެވިފައެވެ.

ކަށް މިފޮތް ލިޔުއްވަމުންދާއިރު، މައްސަލަތައްގައި އިތުރު ތަފްސީލަކަށް ބޭނުންފުޅު
ވެއްޖެނަމަ، "كِتَابُ الصَّلاَةَ" އިން އެމައްސަލަ ވިދާޅުވާށެވެ.

ދުޢާއަކީ މާތްالله އަޅުގަނޑާއި، ތޮބުވެރި އެންމެހާ އަޚުންނާއި، އުޚުތުންނަށް ނަމާދު އޭރޭގެ
ވަގުތުގައި ބަރާބަރަށް އަދާކުރުމުގެ ހެޔޮ ތައުފީޤުދެއްވުމެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ބަސްފުޅަކުން، ނަމާދު
އަޅުގަނޑުމެން ގެނެސްދެއްވި މާތް ނަބިއްޔާ، އަޅުގަނޑުމެން އަނގަބަހުން އެންގެވި ގޮތަށް
ނަމާދުކުރުމުގެ ހެޔޮ ތައުފީޤުދެއްވުމެވެ.

وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَمَنْ سَارَ عَلَى نَهْجِهِ وَاسْتَنَّ بِسُنَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الدِّيْنِ.

كَتَبَهَا الفَقِيرُ إِلَى عَفْوِ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ
محمد إبراهيم

٢٠ رَجَبْ ١٤٣٣ هـ .

10 ޖޫން 2012 މ.

"الصَّلَاةَ" ނަމާދު

الصّلاة ގެ ލުޣަވީ މާނައަކީ ދުޢާއެވެ. صلاة ގެ މިމާނަގައި اللهُ ގެ ޤުރުއާނުގައި ބަސްފުޅު ހިމެނެއެވެ.

﴿وَصَلِّ عَلَيْهِمْ ۖ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ ۗ﴾ (التوبة: ١٠٣)

މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންނަށް ދުޢާކުރައްވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކަލޭގެފާނުގެ ދުޢާއަކީ އެބައިމީހުންނަށް ހިތްހަމަޖެހުމެއް ކަމުގައި ވެއެވެ."

ދީނުގައި الصّلاة ގެ ޝަރުޢީ މާނައަކީ ތަކްބީރާ ނިޔަތާއެކު، ތަކްބީރާ ހަމަހެޔޮކަމާއި، ދުރުން ހިއްސާ ތަކްބީރު ބަސްތަކާއި ޢަމަލުތަކުން ފެށިގެންވާ، ތަސްލީމުން ނިމި، ސަލާމުން ނިމޭ ޢަމަލުތަކެވެ. އެއީ ނަމާދެވެ.

އިސްލާމް ދީނުގައި ނަމާދުގެ މަޤާމް

އެއްވެސް ޢަމަލަކަށް ދެވިފައި ނުވާ މަޤާމެއް އިސްލާމް ދީނުގައި ނަމާދަށް ދެވިފައިވެއެވެ. ފަހެ ނަމާދަކީ އޭގެ ޢިބާދާތްތަކުން ދީން ޤާއިމުވާ ތަނބު ދީނުގެ ތަނބެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ. "رَأْسُ الأَمْرِ الإِسْلاَمُ، وَعَمُوْدُهُ الصَّلاَةُ، وَذِرْوَةُ سَنَامِهِ الجِهَادُ فِي سَبِيْلِ اللهِ"(1) މާނައީ: "ދީނުގެ އަސްލަކީ އިސްލާމްދީނެވެ. (އެބަހީ ޝަހާދަތުގެ ކަލިމަ ބުނެގަތުމެވެ.) އަދި އޭގެ ތަނބަކީ ނަމާދެވެ. އަދި އޭގެ ކޮޅުމަތީ ކަމަކީ اللهُ ގެ މަގުގައި ޖިހާދުކުރުމެވެ." އަދިވެސް رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ. "أَوَّلُ مَا يُحاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيامَةِ الصَّلاَةُ، فَإِنْ صَلَحَتْ صَلَحَ سائِرُ عَمَلِهِ، وَإِنْ فَسَدَتْ فَسَدَ سائِرُ عَمَلِهِ"(2) މާނައީ: "ޤިޔާމަތް ދުވަހު، އަޅުކަލުންގެ ކިބައިން ޙިސާބުބައްލަވާނެ އެންމެ ފުރަތަމަ ކަމަކީ ނަމާދެވެ. ފަހެ ނަމާދު ރަނގަޅުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ހުރިހާ ޢަމަލެއް ރަނގަޅުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދު ފާސިދުވެއްޖެނަމަ އޭނާގެ ހުރިހާ ޢަމަލެއް ފާސިދުވާނެއެވެ."

1) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح.

2) رواه الطّبراني في الأوسط وصحّحه الألباني.

ނަމާދު ދޫކުރުމުގެ ހުކުމް

ނަމާދަކީ އިސްލާމްދީނުގެ ބިނާ، ނަމާދު އޮތުމަކީ ދީނުގެ ބޯދާ ކަމަށް ކުރުވައި އުއްމަތުގެ ހުރިހާ ދަންނަބޭކަލުން އިއްތިފާޤުވާ ވަޢީދެއް ގެންގުޅޭއިރުވެއެވެ. ދުނިޔެ ނަމާދު ކުރުނުކުރުމުގެ ކަމަށް އިޖްތިހާދުކުރެއް އެކަމަކީ އިމާންކަމާ އެކު ކަންނޮއްކަމުން ނުވަތަ ޝަރުޢީ އުޒުރަކާ ނުލައި ކުރުމާކަށް ކަމުން ނަމާދު އުފުލައިފައިވާ ކުރުބައި ކަމަކީ އަދި އެކަމުގެ ސަބަބުން ދެތުރު މާތްޕޮތާގެންވާ ކަމަކީ އެއްޗެއް ބޮޑު ބޭނުން ނަމާދު ބުނެދޭވަނަ ތަރިސްކުރައިވެއެވެ. ދެން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "بَيْنَ الرَّجُلِ وَبَيْنَ الشِّرْكِ وَالْكُفْرِ تَرْكُ الصَّلَاةِ"[1] މާނައީ: "މީހާއާ ޝިރުކާ އަދި ކުފުރާ ދެމެދުގައިވާ ހުކުރަނި ނަމާދެވެ. (އެބަހީ ނަމާދު އުޅުމުން އެހެރަސް ނުދިނުން ދަންނައެވެ.)" އަދިވެސް رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "الْعَهْدُ الَّذِى بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ"[2] މާނައީ: "އަހުރެމެންނާއި އެބައިމީހުންނާއި (މުނާފިޤުންނާއި) ދެމެދުގައިވާ ޙައްޤީ ނަމާދެވެ. ދެން އެނަމާދު އަޅައިލި މީހާ ކާފިރުވެއްޖެ ކަނޑައެޅިއްޖެއެވެ."

އަޅުންގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވަނީ މީހުން

ނަމާދަކީ އިސްލާމްވީނުގެ ޝަރުޢުކޮށްދޭ ތަރުޖަމާން އެއްކަލުކުރެވެ. ދެން މުސްލިމު، ބާލިޣު ސަލާމަތް ހުރި، ޢަޤުލުވެރިޔާ ރަނގަޅު މީހެއްގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބުވާނެއެވެ.

ކުދިކުދިންގެ މައްޗަށް ނަމާދުކުރުން ވާޖިބު ނުވި ނަމަވެސް އެކުއްޖާގެ އުމުރުން ހަތް އަހަރު ފުރުމާ އެކު، އެކުއްޖާގެ ބެލެނިވެރިން އެކުއްޖާއަށް ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ދިހަ އަހަރު ފުރުމުން ނަމާދު ނުކުރާގެ މައްޗަށް އެކުއްޖާއަށް އަދަބުދިނުން ޖެހޭނެއެވެ. އެއީ އެކަމުގެ މައްޗަށް ތަރުބިއްޔަތުކުރުމުގެ ބާރުއޮތުމަށް އިރުން އެކަމަށް އެކުއްޖާ އާދަކުރުވުމަށްޓަކައެވެ.

رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مُرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالصَّلَاةِ وَهُمْ أَبْنَاءُ سَبْعِ سِنِينَ، وَاضْرِبُوهُمْ عَلَيْهَا وَهُمْ أَبْنَاءُ عَشْرِ سِنِينَ، وَفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ދަރިންނަށް، އެކުދިންނަށް ހަތް އަހަރު ފުރޭ އިރުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރާށެވެ. އަދި ދިހަ އަހަރު

---

1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه.

2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وأبو داود والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم وحسّنه الألباني.

ފުރާ ހިނދު (ނަމާދު ނުކޮށް ހުރިނަމަ) އެކަމުގެ މައްޗަށް އެކުދިންނަށް އަދަބުދޭށެވެ. އަދި (އެއުމުރުގައި ތަންމަތިތަކުގައި އެކުދިންގެ ދެމެދު ވަކިކުރާށެވެ. (އެބައި އެއް ތަންމައްޗެއްގައި ދެކުދިން ނިދަން ދިބިއަ ނުދޭށެވެ.)"

ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ އަދަދު

ރެޔާއި ދުވާލު މާތްﷲ ފަރުޟުކުރައްވާފައިވަނީ ފަސް ނަމާދެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ طَلْحَة بن عُبَيْدِ الله ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު އަޢުރާބީންގެ މީހަކު رسول الله ﷺ ގެ އަރިހަށް އައެވެ. އޭނާގެ ބޯވަޅި ހާލުގައެވެ. ދެން އޭނާ ދެންނެވިއެވެ. އޭ ﷲ ގެ ރަސޫލާއެވެ! ނަމާދުތަކުން މާތްﷲ އަހަރެންގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކުރައްވާފައި ވަރު އަހަރެންނަށް ބުނެދެއްވާށެވެ! ދެން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަސް ނަމާދެވެ. އެކަމަކު ތިބާ ސުންނަތް ނަމާދެއް ކޮށްފިނަމަ ހަމަ ރަނގަޅެވެ."(1)

ނަމާދުގެ ވަގުތުތައް

މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުﷲގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލްގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ދެން އިރު މެދުން ފިރި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު މެންދުރު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢަޞްރު ނަމާދު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލްގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ދެން ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ޢަޞްރު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން މަޣްރިބު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލްގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ދެން އިރުއޮއްސުނު ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު މަޣްރިބު ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ޢިޝާ ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލްގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ދެން ރަތްވިލާ ގެއްލުނު ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ޢިޝާ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. ދެން ފަތިސް ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލްގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ.

1) رواه البخاري ومسلم.

ފަހެ ފަޖުރުގެ އަލިކަން ފާޅުވީ ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ފަތިސް ނަމާދުކުރުއްވައިދިނެވެ. ދެން އަނެއް ދުވަހު މެންދުރު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު މެންދުރު ނަމާދުކުރުއްވައިދިނެވެ. ދެން ޢަޞްރު ނަމާދު ވަގުތު އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އެއެއްޗެއްގެ ދިގުމިނުގެ ދެގުނައާ އެއްވަރުވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ޢަޞްރު ނަމާދުކުރުއްވައިދިނެވެ. ދެން މަޣްރިބު ވަގުތުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގަތީ ކުރީދުވަހުވެސް އެއް ވަގުތެއްގައެވެ. ދެން ރޭގަނޑުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ނުވަތަ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު (އެވަގުތު) ޢިޝާ ނަމާދުކުރުއްވައިދިނެވެ. ދެން ފަޖުރު ވަރަށްބޮޑަށް އަލިވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ދެންނެވިއެވެ. ތެދުވެވަޑައިގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ފަތިސް ނަމާދުކުރުއްވައިދިނެވެ. ދެން ޖިބްރީލުގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ދެވަގުތުގެ ދެމެދުގައި އެވަނީ އެނަމާދުގެ ވަގުތެވެ.”(1)

ފަހެ މާތްالله ރުޟާވެވޮޑިގެންވާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ފިނިގަދަ ދުވަސްވަރަކަ، رسول الله ﷺ މެންދުރު ނަމާދު އަވަސްކުރައްވައެވެ. އަދި ހޫނުގަދަ ދުވަސްވަރަކަ އެކަލޭގެފާނު މެންދުރު ނަމާދު ލަސްކުރައްވައެވެ.”(2)

ޢަޞްރު ނަމާދު ވަގުތު ފެށޭނީ އިރު މެދުން ފިރާ ވަގުތު އިންނަ ހިޔަނިކޮޅު ނުލައި، އެއްޗެއްގެ ހިޔަނި އޭގެ ދިގުމިނާ އެއްވަރުވާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި ހިޔަނި އޭގެ ދެގުނައާ އެއްވަރުވުމުން، އޭރު އިރު ރީނދޫވެގެންދާ ހަމައަށް ޢަޞްރު ނަމާދު ވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ދެން އެވަގުތުން ފުރިގެން އިރުއޮއްސުމާ ދެމެދު ހުންނަ ވަގުތުކޮޅު ކިޔަނީއެވެ. އެއީ އެވަގުތުކޮޅަކީ ޢަޞްރު ނަމާދުކުރުން މަކްރޫހު ވަގުތެކެވެ. އަދި އެވަގުތުގައި اللهއަށް ޛިކުރުކުރުމަށް ކަނޑައެޅިގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ސަބަބަކާ ބާރުގަދަ ހޫނުވެގެން ދެކުނީ، ޢަޞްރު ނަމާދު އިޝްތިރާކުވާ ހަމައަށް ދަތުރުކުރާގެން ނުވާނެއެވެ. އެހެނަ ބާރުގަދަ ހިފާފައެއް ވީމާ، އެވަގުތު ޢަޞްރު ނަމާދުކުރިޔަސް، އޭނާގެ ކިބައިން ފުރިހަމައެވެ. މިސާލަކަށް ދަތުރުވެރިއަކު ދެނަމާދު ޖަމްޢުކުރާނަމަ، އެއީ އެނަމާދު ދާފި އެގޮތަށް ބާރުގަދަވެއެވެ. އަދި އެއްވަގުތު ފުރިހަމަ ހުސް އެވަގުތާ ހަމައަށް ޢަޞްރު ނަމާދު

1) رواه أحمد والنّسائي والتّرمذي.

2) رواه البخاري.

ފަސްކުރުމަކީ މުނާފިޤުންގެ ޢަމަލެއްކަމަށް رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "تِلْكَ صَلاَةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ، حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ قَامَ، فَنَقَرَهَا أَرْبَعًا لاَ يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلاَّ قَلِيلاً"[1] މާނައީ: "އެއީ މުނާފިޤުގެ ނަމާދެވެ. އޭނާ އިށީން ބަލަބަލައި އިނދެއެވެ. ޝައިޠާނާގެ ދެދަޅުގެ ދެމެދަށް އިރު ވަންނަ ހިނދު (އެބަޔާ ހުޅަނގު ފަރާތް އުދަރެހުގައި އިރު ދޮށް ހިނދު) ތެދުވެ އަވަސް އަވަހަށް ހަތަރު ރަކުޢަތް ކޮށްލައެވެ. އަދި އެހަތަރު ރަކުޢަތުގައި ވަރަށް މަދުން ނޫނީ އޭނާ ﷲއަށް ޛިކުރުކޮށްވެސް ނުކުރައެވެ."

މަޣްރިބު ނަމާދު ވަގުތު ފެށެނީ އިރުއޮއްސުމާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި ރަތްކުލަ ފުއްސިގެއްޖައުމަށް ދާންދެން އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ގެ އަރިހަށް ޖިބްރީލުގެފާނު ވަޑައިގެން ނަމާދުތަކުގެ ވަގުތުތައް ބަޔާންކޮށްދިނި ޙަދީޘްގައި ދެދުވަހުވެސް މަޣްރިބު ނަމާދުކުރެއްވީ އެއް ވަގުތެއްގައެވެ. އެއީ އިރުއޮއްސުނު ވަގުތެވެ. އެ ޙަދީޘް ދަލީލުކުރަނީ މަޣްރިބު ނަމާދު އަވަސްކޮށް ފުރަތަމަ ވަގުތުގައި ކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ކަމަށެވެ.

ޢިޝާ ނަމާދު ވަގުތު ފެށޭނީ ރަތްކުލަ އުފުއްސުމުންނެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާ ހަމައަށް، ނުވަތަ ދެބައިކުޅަ އެއްބައި ފާއިތުވާ ހަމައަށް، އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ޢިޝާ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް އިސްތިޙާބީ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ތިންބައިކުޅަ އެއްބައިވާ ހަމައަށް، ނުވަތަ ދެބައިކުޅަ އެއްބައިވާ ހަމައަށް، ފަސްކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސަވާނެވި ޢިބާދަތްތަކުގެ ތެރެއިން ބިރުވެރިކަމެއް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އުއްމަތަށް رسول الله ﷺ ޢިޝާ ނަމާދު ފަސްކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ރޭގަނޑުގެ ބޮޑުބައި ފާއިތުވުމަށްފަހުން ދާންދެނެވެ. އަދި މިސްކިތުގައި ތިއްބެވި ބަޔަކުންނަށް އަވަހާރަވެ ނިދިއައުމުންނެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ނިކުމެވަޑައިގެން އެބޭކަލުންނާއެކު ޢިޝާ ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "އަހަރެންގެ އުއްމަތަށް އުނދަގޫވާނެ ނުވާނަމަ، މިއީ މިނަމާދުގެ ވަގުތެވެ."[2]

އަދި ޢިޝާ ނަމާދުގެ ކުރިން ނިދުމާއި ނަމާދުގެ ފަހުން އެއްވެސް ފައިދާއެއް ނެތް ވާހަކަދެއްކުމަކީ މަކްރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ފަތިސް ނަމާދު ވަގުތު ފެށޭނީ ފަޖުރު ސާދިޤުގެ އަލިކަން ފާޅުވާ ވަގުތުންނެވެ. އަދި އިރު އަރާންދެން އެވަގުތު ދެމިގެންވެއެވެ. ފަހެ އަނދިރިކަން ހުއްޓައި، ފަތިސް ނަމާދު ކުރުން މުސްތަޙައްބު

---

1) رواه مسلم.

2) رواه مسلم والنّسائي.

ވެގެންވެއެވެ. އަދި އަޑުވަންދޭން ނަމާދު ދިގުކުރުންވެސް މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެގޮތަށް رسول الله ﷺ ގެ ޢަމަލުފުޅުން ސާބިތުވާތީއެވެ.

ދަންނަށެވެ. ޤަޟާ ނަމާދު ކިޔަވައިރު އެހެން ކުރަންވާ ނަމާދުތަކުގެ ވަގުތު، އެނމާދުގެ ތަރުތީބު ވަގުތާ އެކު، އަންނަ ނަމާދުގެ ވަގުތާ ހަމައަށް ދިގުދެމިގެންވެއެވެ. ދަންފަޅާ ފަތިސް ނަމާދުގެ ވަގުތު ދިގުދެމިގެންވަނީ އިރު އަރާ ހަމައަށެވެ. އަދި މެންދުރު ނަމާދަ ހަމައަށް އަޞްރުވަގުތު ދިގުދެމިގެންނުވާ ކަމަށް ޝަރީ ދަލީލުތަކުން އިޖުމާޢު ވެގެންވެއެވެ.

ނަމާދުގެ ވަގުތު ފާއިތުވެގެންދިޔަ، އަދި ނަމާދު ނުކުރެވުނު ހުކުމުގައި ކުރަން ޖެހޭ ޤަޟާ ކަންތައްތައް

އެއީ ނިދުމާއި، ހަނދާންނެތުމެވެ. ފަހެ ނަމާދުނުކުރެވުނު ނިދިއެއްޖެނަމަ، ހޭލައިގަތް ވަގުތުން އެނމާދު ޤަޟާކުރަންވާނެއެވެ. އެއީ އޭނާއަށް އެނމާދުގެ ވަގުތެވެ. އޭގެ ކުރިން އޭނާ ކުރަން ވަގުތެއް ކުރެވޭނީ އިސްލާމެވެ. އަދި ހަނދާން ނެތިއްޖެނަމަ، ހަނދާންވާ ވަގުތުން އެނމާދު ޤަޟާކުރަންވާނެއެވެ. އެއީ އޭނާއަށް އެނމާދުގެ ވަގުތެވެ. އޭގެ ކުރިން އޭނާ ކުރަން ވަގުތެއް ކުރެވޭނީ އިސްލާމެވެ. އެކަމުގެ ދަލީލަކީ رسول الله ﷺ ގެ އަންނަނިވި حديث ޝަރީފެވެ. "إِذَا نَسِيَ أَحَدُكُمْ صَلاَةً أَوْ نَامَ عَنْهَا فَلْيُصَلِّهَا إِذَا ذَكَرَهَا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު، ނަމާދެއް ހަނދާން ނެތިއްޖެނަމަ، ނުވަތަ ނަމާދެއް ނުކޮށް ނިދައްޖެނަމަ، ފަހެ ހަނދާންވީ ހިނދު، އެނމާދު ކުރާހުށިކަމެވެ."

ނަމާދުކުރުން ނަހީކުރެވިގެންވާ ވަގުތުތައް

ފަތިސް ނަމާދުކުރުމަށް ފަހު އިރު އަރައިފުރުމަށް ދާންދެން އެއްވެސް ނަމާދެއް ކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އަދި އިރު އަރާ ހިނދު ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ ރުމްޙެއްގެ މިންވަރަށް އިރު އަރައިފުރުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި އިރު މުދު ބޮޑު ހިނދު ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. އެއީ އިރު ދުރުން ފިރުއައިފުރުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި އަޞްރު ނަމާދުކުރުމަށް ފަހު އިރުއޮއްސުމާއި ޖެހުމަށް ދާންދެން އެއްވެސް ނަމާދެއް ކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ.

---

1) رواه النّسائي والتّرمذي وصحّحه وصحّحه الألباني.

ބާރުންވެ އުދިރަ ވަގުތުތަކުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާ ކަމަށް ދަލީލުތައް ޢާއްމުވެގެންވެއެވެ. އެހެން ނަމަވެސް އެވަގުތުތަކުގައި ބައެއް ނަމާދު ކުރުވިޔަސް ކަމަށް ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ. ޝަރުޢީ ޢުޛުރެއްގެ ސަބަބުން ޤަޟާވާ ނަމާދު އެވަގުތުތަކުގައި ކުރުވޭނެއެވެ. އަދި ސަބަބެއްވާ ޚާއްޞަ ނަމާދުތައް އެވަގުތުތަކުގައި ކުރުވޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދުގެ ދެރަކުޢަތާއި ވުޟޫގެ ދެރަކުޢަތް ފަދަ ނަމާދުތަކެވެ.

ފަރުޟު ނަމާދަށް ޤަޟާކުރުން ފުރަތަމުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި ސުންނަތް ނަމާދު ކުރަން ހުއްޓައި ޤަމަތްދިނުމުން ކުރުގައިވިޔަސް ޖަމާޢަތް ތަކުބީރު ނަމާދު ދޫކޮށްލާފައި ފަރުޟު ނަމާދުގައި ބައިވެރިވާނެއެވެ.

ބަންގިއާއި، ޤަމަތް

ބަންގިއަކީ އިސްލާމް ދީނުގެ ޝިޢާރުތަކެވެ. މަދު ޚާއްޞަ ޢަމަލުތަކުން ބަރަކާތުގެ މަސައްކަތެއް ޝާމިލުކަރާނިވި ނިދާއެކެވެ. ތިރީގައިވަނީ الله ގެ ޢަޒަމަތާއި ބޮޑުކަން ބަޔާންކުރުމުންނެވެ. ނިމިގެންވާ އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަން ބަޔާންކުރުމުންނެވެ.

ފަހެ ނަމާދަށް ބަންގިދިނުމަކީ ވާޖިބުކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވި މާލިކު ބުން ޙުވައިރިޘްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހުރެމެންނަށް رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤَذِّنْ لَكُمْ أَحَدُكُمْ وَلْيَؤُمَّكُمْ أَكْبَرُكُمْ"[1] މާނައީ: "ނަމާދު ވަގުތު ޙާޟިރުވާ ހިނދު ފަހެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެކަކު ތިޔަބައިމީހުންނަށްޓަކައި (ނަމާދަށް) ބަންގި ދޭހުށިކަމެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންކުރެ އެންމެ ބޮޑު މީހާ ތިޔަބައިމީހުންގެ އިމާމަކަށް ވާހުށިކަމެވެ."

ބަންގިދެވުން ޖެހޭނީ ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ވަގުތުގައެވެ. އަވަސްކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި ފަސްކޮށްގެން ނުވާނެއެވެ.

ބަންގިދިނުމަށް ފަހެ މިސްކިތުގައި އިންނަ މީހާ ޢުޛުރެއް ދިމާވެގެން ނޫނީ ނުވަތަ އެނބުރި އައުމަށް ޢަޒުމުކޮށްގައި ނޫނީ މިސްކިތުން ނުކުމެގެން ނުވާނެއެވެ.

ބަންގިދޭ މީހާ ޤަމަތްދިނުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. އެހެން މީހަކު ޤަމަތްދިނަސް ހުއްދަވާނެއެވެ.

---

1) رواه البخاري ومسلم.

ނިދިފައިވާ މީހާ ނަމާދު ވަގުތު ފާއިތުވުމުން ފަހު ހޭލުއްވިއްޖެނަމަ އެނަމާދަށް ބަންގިދިނުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއް ނަމާދަށް ވުރެ ގިނަ ނަމާދު ފާއިތުވެފައިވާނަމަ އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވަނީ ހަމައެކަނި ފުރަތަމަ ނަމާދަށް ބަންގިދިނުމަށެވެ. ދެން އެހެން ނަމާދުތަކަށް ހަމައެކަނި ޤަމަތްދިނުމަށެވެ. ނަމާދު ނިމުނު ފަހުން މިސްކިތަކަށް ވަދެވޭ މީހާ، އޭނާ އިޤާމަތަށް ބަންގިދޭނެއެވެ. އަދި ޤާމަތްދިނަމަ ބަންގިސްދިނަސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. ފަހު ނަމާދުގެ އަސްލު ބަންގިއަށް ފަހު ބަންގިދީ މީހުން، ބަންގިދޭނީ މިސްކިތުގެ ބޭރު އެހެން މީހުންނަށް އުނދަގޫނުވާ ގޮތަށް އަޑުމަޑުކޮށެވެ.

އަންހެނުންނަށް ގޭގައި ނަމާދުކުރާ އިރު، އެކަނިބަޔަކުންނަމަ އެންމެ ހަތިވެގެންވެސް ބަންގި ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ޤަމަތްވެސް ނުދިނުމެވެ. އެހެނީ އެކަނިބަޔަކުންނާއި އަޑުއިއްވުން ހުރުމަތްތަކެވެ. އެހެންނަމަވެސް އެކަނިބަޔަކުންނަށް ހަރާމްކަމެއް ނުވެއެވެ. އަދިއެއްޗަ! ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އަޑުމަޑުކޮށެވެ.

ދެންފަހެ ބަންގީގެ ކަލިމަތްތަކުގެ ތަރުތީބުގައި ބަންގީގެ ތިން ކަލިމަތްތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެތިން ކަލިމަތްތަކުގެ ޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- اللهُ أَكْبَرُ ހަތަރު ފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއް ފަހަރު. ޖުމްލަކޮށް ފަނަރަ ކަލިމައެވެ.

2- اللهُ أَكْبَرُ ހަތަރު ފަހަރު ކިޔުމަށް ފަހު، ދެޝަހާދަތުގެ ކޮންމެ ޝަހާދަތެއް ދެފަހަރު އަޑުމަޑުކޮށް ކިޔާނީއެވެ. ދެން އަޑުން ދެޝަހާދަތުގެ ކޮންމެ ޝަހާދަތެއް ދެފަހަރު އަޑުހަރުކޮށް ކިޔާނީއެވެ. ދެން حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއް ފަހަރު ކިޔާނީއެވެ. ޖުމްލަކޮށް ނަވާރަ ކަލިމައެވެ.

3- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. އަލުންވެސް أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللهِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ އެއް ފަހަރު. ޖުމްލަކޮށް ސަތާރަ ކަލިމައެވެ.

ދެންފަހެ ފަތިސް ނަމާދުގެ ބަންގިއަށްނަމަ حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު ކިޔުމަށް ފަހު اَلصَّلاَةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ (ނިދުމަށް ވުރެ ނަމާދު ހެޔޮވެގެންވެއެވެ.) ދެފަހަރު ކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

ޤަމަތުގެ ދުޢާއިފުއްދަތާއި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެދުޢާއިފުއްދަތުގެ ޙަދީޘުގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- الله أكبر ހަތަރު ފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ الله ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ދެފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ދެފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله އެއް ފަހަރު. އިޤާމަތުގައި ސަތާރަ ކަލިމައެވެ.

2- اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله އެއް ފަހަރު. أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ الله އެއް ފަހަރު. حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އެއް ފަހަރު. حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ އެއް ފަހަރު. قَدْ قَامَتِ الصَّلاَةُ ދެފަހަރު. اللهُ أَكْبَرُ ދެފަހަރު. لاَ إِلَهَ إِلاَّ الله އެއް ފަހަރު. އިޤާމަތުގައި އެގާރަ ކަލިމައެވެ.

ބަންގީގެ އަޑުއިވާ މީހުން ބަންގިއަށް އިޖާބަދިނުން

ބަންގީގެ އަޑުއިވާ ކޮންމެ މީހަކު، ބަންގިދޭ މީހާ ކިޔާ ކަލިމަތައް އޭނާގެ ފަހަތުން ހަމަ އެގޮތަށް ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ އާއި حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ މިދެކަލިމަ ފިޔަވައެވެ. މިދެކަލިމައިގެ ބަދަލުގައި ކިޔާނީ لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ (ހެޔޮ ކަމެއް ކުރުމުގެ ބާރެއްވެސް އަދި ނުބައި ކަމަކުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް الله ގެ ބާރުދެއްވުމުން މެނުވީ ނުވެއެވެ.) މިކަލިމައެވެ.

ދެން ބަންގީގެ އަޑުއިވޭ ހަމަ ކޮންމެ މީހަކު، ބަންގިއަށް ޖަވާބުދިނުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ ވުޟޫ ނެތް މީހަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ޖުނުބުވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ޙައިޟުވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ނިފާސްވެރިއަކު ކަމުގައިވިޔަސް، ބޮޑު މީހަކު ކަމުގައިވިޔަސް، އަދި ކުޑަ ކުއްޖަކު ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. މިކަމުން އިސްތިސްނާވެގެންވަނީ ބައިވެރި ނަމާދުގައި ކުރަން ހުންނަ މީހާއި، ފާޚާނާގައި އިންނަ މީހާއި، އަނބިމީހާގެ ގާތުގައި އުޅެމުންދާ ހުންނަ މީހާއެވެ.

ދެން ޤުރުއާން ކިޔަވަން އިންނަ މީހާ، ބަންގީގެ އަޑުއިވުމުން ބަންގިއަށް ޖަވާބުދިނުމަށްޓަކައި ޤުރުއާން ކިޔެވުން ހުއްޓާލުން ޝަރުޢުކަމެވެ. އަދި ޒިކުރުކުރަމުން އިންނަ މީހާވެސް ހަމަ އެހެނެވެ. އަދި ބަންގިދޭ ވަގުތު މިސްކިތަށް ވަންނަ މީހާ، ބަންގި ނިމެންދެން ބަންގިއަށް ޖަވާބުދިނުމަށްޓަކައި ސުންނަތްނަމާދު ކުރުން ނުކުރައި ހުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

ދެންފަހު ބަންގިދޭ މީހާ ބަންގިދީ ނިމުނު ހިނދު، އޭނާއާއި، އަދި ބަންގީގެ އަޑުއިވި މީހުން رسول الله ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ މިގޮތަށެން ކިޔުމެވެ.

"اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ، وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ

مَجِيدٌ"(1) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ޘަނާކުރެއްވި ރަސްކަލާކޯ! އިބްރާހީމްގެ ފަރާތައި، އިބްރާހީމްގެ ފަރާތުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ތިޔަﷲ ސަލަވާތްލެއްވި ފަދައިން، މުޙައްމަދުގެ ފަރާތައި، މުޙައްމަދުގެ ފަރާތުގެ އާލުންގެ މައްޗަށްވެސް ސަލަވާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ހުރިހާ ހަމްދުތަޢުރީފާއި، ހުރިހާ މާތްކަމާ ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހައްދަވާ ޘަނާކުރެއްވި ރަސްކަލާކޯ! އިބްރާހީމްގެ ފަރާތައި، އިބްރާހީމްގެ ފަރާތުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން، މުޙައްމަދުގެ ފަރާތައި، މުޙައްމަދުގެ ފަރާތުގެ އާލުންގެ މައްޗަށްވެސް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ހުރިހާ ހަމްދުތަކާއި، ހުރިހާ މާތްކަމާ ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

ސަލަވާތްކިޔުމަށްފަހު ފަހު ބަންގިދުޢާ ކިޔުންވެސް މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. "اَللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلاَةِ الْقَائِمَةِ، آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، {إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ}" މާނައީ: "އޭ މިފުރިހަމަ ދަޢުވަތާއި، މި ޤާއިމުވާ ނަމާދުގެ ވެރިރަސްކަލާކޯ! މުޙައްމަދުގެ ފަރާތަށް ވަސީލަތާއި، ފަޟީލަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިޔަﷲ އެކަލޭގެފާނަށް ވަޢުދު ކުރެއްވި، ހަމްދު ލިބިގެންވާ މަޤާމަށް އެކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވާނދޭވެ! {ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ ވަޢުދަށް ޚިލާފުވެ ވޮޑިނުގަންނަވާނެއެވެ.}"(2)

ބަންގިދޭ މީހާގެ ކިބައިގައި ހުންނަން ޖެހޭ ބައެއް އަދަބުތައް

1- މާތްﷲގެ ވަޖުހަށްޓަކައި އިޚުލާޞުން ބަންގިދިނުން. އެބައީ އެކަމުން ދުނިޔަވީ އެއްވެސް އެއްޗަކަށް ނުބެލުމެވެ. އެއްވެސް އުޖޫރައެއް އެކަމުގެ މައްޗަށް ނުނެގުމެވެ.

2- ޠަހާރަތުން ޠާހިރުވެ ހުރެ، ބަންގިދިނުން.

3- ޤިބުލައަށް ކުރިމަތިލައިގެން ކޮޅަށް ހުރެ، ބަންގިދިނުން.

4- حَيَّ عَلَى الصَّلاَةِ ކިޔާ ހިނދު، ކަނާތްފަރާތަށް ބޯޅުވައި، ކަރު އަނބުރައިލުން. އަދި حَيَّ عَلَى الْفَلاَحِ ކިޔާ ހިނދު، ވާތްފަރާތަށް ބޯޅުވައި، ކަރު އަނބުރައިލުން.

5- ބަންގިދީ އިރު، ދެކަންފަތުގައި ދެއިނގިލިލުން.

6- އަޑުހަރުކޮށް ބަންގިދިނުން.

1) رواه البخاري.

2) رواه البخاري. އަދި ބްރެކެޓް ތެރޭގައި އޮތީ الإمام بيهقي އިތުރުން ރިވާޔަތްކުރައްވާފައިވާ އިބާރާތެކެވެ. وحسّن إسناده ابن باز.

7- ކޮންމެ ދުނިޔަވީމައްސަލައެއް ދެކެދެކެން ހުއްޓުމުން، ލަސްވުމަކުން ބަންދުވިޔަސް. އަދި ޒަމާނުގެ
އިތު، ހަޅުވިކަން ޒަމާނީދިނުން.

ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތައް

1- **ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެކަން އެނގުން.** ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެ ކަމަށް ޤަޠުޢީ ޔަޤީން ހިތްހަމަޖެހުން ފުދޭނެއެވެ. ވީމާ ނަމާދު ވަގުތު ވަދެއްޖެ ކަމަށް ނުވަތަ ވަދެއްޖެކަމަށް ގާތްގޮތެއްގައި ހިތަށް ވާނަމަ ޤަޠުޢީ ޔަޤީން ވާނެ ގެންނަނަމަވެސް. ވީމާ ޙާލަތުގައި އެނގެނީ ހުއްދަވެއެވެ.

2- **ޙަދަޘުތަކުން ސާފުވުން، ކުޑަޙަދަޘާއި ބޮޑުޙަދަޘުން ޠާހިރުވުން.** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَإِن كُنتُمۡ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُواْۚ﴾ (المائدة: ٦) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުން ޖަނާބަތުގެ ޙާލުގައި ވާނަމަ، ފަހެ ޠާހިރުވާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލުންނަށް ހަދިޔާކުރެއްވި ތައުރާތުގައި ބުނެވިފައިވާ ޢަމަލުތަކެއް ފާހަގަކުރެވިފައިވެއެވެ. އަދި ޙަދީޘްގައިވެއެވެ. ޙަދީޘްގައި ރަސޫލުالله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لاَ يَقْبَلُ اللهُ صَلاَةً بِغَيْرِ طُهُورٍ وَلاَ صَدَقَةً مِنْ غُلُولٍ"(1) މާނައީ: "ވުޟޫނެތި ކުރާ ނަމާދެއް، الله ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވައެވެ. ސަދަޤާތެއް ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ޚިޔާނާތުގެ މުދަލުން، ބަހައިލާ ޞަދަޤާތެއް ޤަބޫލެއް ނުކުރައްވައެވެ."

3- **ލިބާސާއި، ހަށިގަނޑާއި، ނަމާދުކުރާ ތަން ނަޖިހުން ޠާހިރުވުން.** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَثِيَابَكَ فَطَهِّرۡ﴾ (المدثر: ٤) މާނައީ: "އަދި ކަލޭގެފާނުގެ ހެދުންތައް ޠާހިރުކުރައްވާށެވެ." އަދި މާތްالله ރަސޫލުންނަށް އަމުރުކުރެއްވީ ލިބާސް ޠާހިރުކުރުމަށެވެ. އަމަކަށް ފަހެ ހަށިގަނޑާއި ނަމާދުކުރާ ތަން ވެސް ޠާހިރުކުރުމަށް ލާޒިމުވެއެވެ. އަންހެނުން ޙައިޟުގެ ލޭ ވެސް އެބައިން ދޮވުމަށް ރަސޫލުالله ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ. "އެއާ ނަޖިހަ އެއާ ފުރާ ދޮވޭށެވެ. އަދި އޭގެ ތެރޭގައި ނަމާދު ކުރާށެވެ. ވީމާ ހަށިގަނޑާއި ނަމާދުކުރާ ތަން ވެސް ހެދުން ފަދައިން ޠާހިރު ކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އެއީ ލިބާސް ދޮވުމުގެ މާނައަށް ވުރެ ބޮޑު ކަމެއްވާތީއެވެ."(2)

1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

4- **ޢައުރަ ނިވާކުރުން.** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٍ﴾ (الأعراف: ٣١) މާނައީ: "އޭ އާދަމުގެ ދަރިކޮޅުންނޭވެ! ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ވަގުތު ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ޒީނަތްތަކައި ހިފާހުރިހަށްޓެވެ. (އެބަހީ ޢައުރަ ނިވާވާ ވަރުގެ ހެދުމެއް ލާށެވެ.)"

ފަހެ ފިރިހެނުންނަށް، ބޮޑުބޮށި، ކަކުލާ ދެމެދު ނިވާކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އަދި ދުރާސްޖެހުނުކުދު، އުރުކާސްޖެވުސް ނިވާކުރަންޖެހޭނެއެވެ. އަދި އަންހެނުންނަށް، މޫނާއި، ދެއަތްތިލަ ފިޔަވައި މުޅިހަށިގަނޑު ނިވާކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

5- **ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލުން.** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَوَلِّ وَجۡهَكَ شَطۡرَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِۚ وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥ﴾ (البقرة: ١٤٤) މާނައީ: "ފަހެ މަސްޖިދުލްޙަރާމާ ދިމާއަށް (ނަމާދުގައި) ކަލޭގެފާނު ކުރިމަތިލައްވާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންވީ ކޮންމެ ތަނެއްގައި ވެސް (ނަމާދުކުރާއިރު) ދިމާއަށް ކުރިމަތިލާށެވެ."

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތައް ނުވަތަ ރުކުނުތައް

1- **ނިޔަތްގަތުން.** މާތްالله ޤުރުއާނުލްކަރީމުގައި އިޚްލާޞްތެރިކަމާއެކު ޢިބާދަތްކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ ކަމުގައިވެއެވެ. "إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى"[1] މާނައީ: "ޢަމަލުތަކުގެ (ސަވާބު) ލިބެނީ ނިޔަތުގެ މަތިންނެވެ. އަދި ކޮންމެ މީހަކަށް ވެސް ލިބޭނީ ނިޔަތްގަތް ކަމެކެވެ."

ދެން ނިޔަތަކީ ހިތުގެ ކަމެކެވެ. އަދި ހިތުން ނިޔަތްގަތުން ފުދޭނެއެވެ. އަދި އެއީ ބަސްބުނުމުން ނުވާނެއެވެ. ދެފަދަ އެއްވެސް ބަސްބުނުމެއް رسول الله ﷺ ބުނުއްވާފައެއް ނުވެއެވެ، އަދި އަޞްޙާބުބޭކަލުން ބުނުއްވާފައިވެސް، ނިޔަތުގެ ލަފުޒު ދެވިފައިވާ ޙަދީޘެއް ހިތްޖެއްސޭ ޞައްޙަ ދަލީލެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

2- **ކޮޅަށްހުރެ ނަމާދުކުރުން ކުޅަދާނަވެއްޖެނަމަ.** އެބަހީ ނަމާދު ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައި ކޮޅަށްހުރުމެވެ. މާތްالله ޤުރުއާނުލްކަރީމުގައި އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ޙަދީޘްގައި ބަޔާންވެގެންވެއެވެ. ހަމަހަމަ ވަރުން رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. "مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

التَّسْلِيمُ"(1) މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޙުރީމުއަކީ ތަކުބީރެވެ. އަދި (ވާހަކަދެއްކުމާއި ކައިން ބޮއިން ފަދަ ކަންތައްތައް) ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކުރުން ހަރާމްކޮށްދެނީ ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުން ބޭރުގައި (އެކަންތައްތައް) ހަލާލުކޮށްދެނީ ސަލާމެވެ. ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރި ކަމުގެ ތެރެއަށް ވައްދައިދެނީ ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ހުރުމަތްތެރި ކަމުގެ ތެރެއިން ނެރެދެނީ ސަލާމެވެ."

3- ކުޅަދާނަވެވޭނަމަ (ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައި) ކޮޅަށް ހުރުން. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢިމްރާން ބިން ޙުޞައިނު ރިވާކުރައްވައެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ"(2) މާނައީ: "ކޮޅަށް ހުރެގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ (ކޮޅަށް ހުރުމަށް) ތިބާއަށް ކުޅަދާނަނުވާނަމަ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ. ފަހެ (އިށީނދެ އިނުމަށް) ތިބާއަށް ކުޅަދާނަނުވާނަމަ އެއްއަރި މައްޗަށް އޮށޯވެގެން ނަމާދުކުރައްވާށެވެ."

4- ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ފާތިޙާ ސޫރަތް ކިޔެވުން. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި عُبَادَة بن صَامِت ގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ"(3) މާނައީ: "ފާތިޙާ ސޫރަތް ނުކިޔަވައިފި މީހަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. އެބަހީ އޭނާގެ ނަމާދު ޞައްޙަ ނުވާނެއެވެ."

5- ރުކޫޢުކުރުން. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ (الحج: ٧٧) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއަށް އަޅުކަންކުރާށެވެ. އަދި ހެޔޮކަންތައްތައް ކުރާށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކާމިޔާބު ލިބިގަތުމަށްޓަކައެވެ."

ފަހެ މީހާ ކަކޫގައި އަތް ވިއްދާލާފައި ވަރަށް ބޯލަނބާލާ އަދި ދިގުކޮށްލައި އަތް ވިއްދާލުމުން ރުކޫޢުގެ ވާޖިބު މިންވަރު އަދާވާނެއެވެ.

6- ރުކޫޢުން ތެދުވެ، އިޢުތިދާލުކޮށް ހުރުން. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު، ރިޔާކޮށް ތެދުވެ، ހަމަޖެހި ވަޑައިގެންނެވުމަށްފަހު ނޫނީ ސަޖިދައަކަށް ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ."(4)

---

1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والترمذي وابن ماجه والدارقطني.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي وابن ماجه.

4) رواه مسلم.

އިޢުތިދާލަށް ހުންނައިރު، އަތް ބަހައްޓަން ޖެހޭ ގޮތް މެދު ޢިލްމުވެރިން ވަނީ އިޚްތިލާފުވެފައެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައި ވަނީ އަތް އުފުލާލާފައި ބާއްވާލުމަށެވެ. އަދި ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވަނީ އިޢުތިދާލަށް ހުންނައިރު، ހަރަނބަނދެގެން ހުރުމަށެވެ. އެއްވެސް ކަމަކަށް ބަލާފަ ދަލީލެއް އަރިސްކުރެއް ނުވެއެވެ. ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިން އިސްތިދުލާލު ކުރައްވާފައިވަނީ އިޢުތިދާލުގައި ސިފަކުރެވުނު ނަމާދުގެ ޙަދީޘްތަކުންނެވެ. އަދި އިޢުތިދާލުގައި ހަރަކާތްކުރުމާ ވިދާޅުވާ އިސްތިދުލާލު ކުރައްވާފައިވަނީ رسول الله ﷺ ނަމާދުގައި ކަކޫ ހުންނަވާ ހިނދު ހަރަކާތްތަކަށް ކަމަށް ބައެއް އަސްލަމްބާތާ ދަލީލުތަކުގައިވާ ބަސްތަކުންނެވެ. ވީއެ އިޢުތިދާލުގައި ހުރުމަކީ ކަކޫ ރުކޫޢުކުރާ ތަނުގެ އަދި ސަޖިދަގެ ކަނޑުގެ މަތީގައިވެސް ކަމުގައިވެސް އަރިސްކުރުވާފައިވެއެވެ. ރަސޫލާގެ މަތީގައި ބާއްވާލެވެ. ރުކޫޢުގައި ކަކޫގައި ބާއްވާލެވެ. ސަޖިދަގައި ބާއްވާލެވެ. ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި، އެއްގަބުއްތައްވެގައި ކަކޫގައި ބާއްވާލެވެ. ވީއެ އެކަމާ އެއްވެސް ބާއްވާލުގައި ނުބައްވާ ކަމުގައި ނަބެވެ. އެހެންކަމުން އެބަކަނޑުން ވިދާޅުވެސް އިޢުތިދާލުގައި އެކަމާ އެއްގަބުއްތައްގެން އެއްވެސް ދަލީލެއް އަރިސްކުރަން ނުވޭ، މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެ ވާހަކަ ބުނެ ރުޖޫޢުވީ[1] މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެ ސަމާކު ބުނެ ސަލާމްދީ[2] ރިވާޔަތްކުރެއްވި ޙަދީޘްގައި އިޢުތިދާލުގައި ރަސޫލާގެ އެއް ބާއްވާލެވެ.

7- **ސަޖިދަކުރުން:** މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ .....﴾ (الحج: ٧٧) މާނައީ: "އޭ އީމާންވީ މީސްތަކުންނޫ! ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަކުރާށެވެ....."

ދަންނައެވެ. ރުކޫޢުގައި، އިޢުތިދާލުގައި، ސަޖިދަގައި، ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ހަމަޖެހިލުމާއިވެސް ޚުޝޫޢުވެރިކަމާ ކަމެއްވެ. އެބަހީ އެއިން ކަމެއް ރުކުނެއްގައި ހިނދުކޮޅަކު މަޑުކޮށްލާށެވެ.

ދެން ސަޖިދައިގެ ގޮތަކަށް ދަންނައެވެ. ޔާނީ މާތްالله ރުއްސުންތެރިވެ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.

"أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: عَلَى الْجَبْهَةِ – وَأَشَارَ بِيَدِهِ عَلَى أَنْفِهِ – وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ

1) رواه النّسائي بإسناد صحيح.

2) رواه البخاري.

الْقَدَمَيْنِ، وَلاَ نَكْفِتَ الثِّيَابَ وَالشَّعَرَ"[1] މާނައީ: "ހަތް ގުނަވަނެއްގެ މައްޗަށް ސަޖިދަކުރުމަށް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް އަމުރުކުރެއްވުނެވެ. އެއީ ނޭފަތާއެކު ނިތްކުރިއާއި، ދެއަތްތިލައާއި، ދެކަކުލާއި، ދެފައިތިލައިގެ އިނގިލިތަކުގެ މައްޗަށެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި ހެދުން ބޮނޑި ނުކުރުމަށާއި، އިސްތަށި ބޮނޑި ނުކުރުމަށްޓަކައި އަމުރުކުރެއްވުނެވެ."

8- **ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުމާއި** تَشَهُّدُ **ކިޔުން.** ފަހު تَشَهُّدُ ކިޔާއިރު މިންވަރަށް ފަހު އައްތަޙިއްޔާތުގައި އިށީނުން ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޢުމްރާނު އިބްނު ޙުޞައިނުގެ އަޙާދީޘްގައި تَشَهُّدُ ކިޔުންވެސް އެބައި ފަހު އައްތަޙިއްޔާތު ކިޔުންވެސް ފަރުޟުވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބުން މަސްޢޫދުގެ ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "تَشَهُّدُ ކިޔުން ފަރުޟުވުމުގެ ކުރީގައި އަޅުގަނޑުމެން ކިޔަމުން އައީމެވެ. "السَّلاَمُ عَلَى اللهِ، السَّلاَمُ عَلَى جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ" "ﷲ ގެ މައްޗަށާއި، ޖިބްރީލާއި، މީކާއީލުގެ މައްޗަށް ސަލާމް ލިބިވޭ." ފަހު رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. "މިގޮތަށް ނުކިޔާށެވެ. އަދިކިޔާށޭ! މިގޮތަށް ކިޔާށެވެ. "التَّحِيَّاتُ لِلهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ......"[2] މިބަޔާނުން تَشَهُّدُ ކިޔުން ފަރުޟުވެގެން ވާކަން ދަލީލުކުރެއެވެ.

ދެންފަހު تَشَهُّدُ ދަންނަވާށެވެ. އެއީ "التَّحِيَّاتُ لِلهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّـــيِّبَاتُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"[3] މާނައީ: "ދުރުދިން ކުރުވާ އެންމެހާ އަޅުކަންތަކާއި، ހަރިހަރިކުރުން ކުރުވާ އެންމެހާ އަޅުކަންތަކާއި އަދި ދުޢާކުރުން ކުރުވާ އެންމެހާ އަޅުކަންތައް ޚާއްޞަވެގެންވަނީ ﷲ އަށެވެ. ނަބިއްޔާއެވެ! ކަލޭގެފާނަށް ސަލާމާއި، ﷲ ގެ ރަޙްމަތާއި، ބަރަކާތް ލިބިވޭ. އަދި އަޅަމެންނަށާއި ﷲ ގެ ޞާލިޙު އަޅުތަކުންނަށް ސަލާމް ލިބިވޭ. ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވާކަމަށާއި، މުޙައްމަދުގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާ ކަމަށާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ކަމަށް މިއަޅާ ހެކިވަމެވެ."

9- **ސަލާމްދިނުން.** މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢަލީގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފިއެވެ. "مِفْتَاحُ الصَّلاَةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ"[4] މާނައީ: "ނަމާދުގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ ވުޟޫއެވެ. އަދި

---

1) رواه البخاري ومسلم.

2) رواه الدّارقطني وقال : إسناده صحيح وصحّحه الألباني.

3) رواه الجماعة.

4) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

(ވާހަކަދެއްކުމާއި ކެއިން ބުއިން ފަދަ ކަންތައްތައް) ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކުރުން ހަރާމްކުރުވަނީ ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުން ބޭރުގައި (އެކަންތައްތައް) ހަލާލުކުރުވަނީ ސަލާމެވެ. ނަމަވެސް ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކުގެ ކަމުގެ ތެރެއިން ވަކިތަނުގައި ތަކުބީރެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކުގެ ކަމުގެ ތަކުބީރުން ނިކުމުމަކީ ސަލާމެވެ."

ދެންފަހެ ސަލާމްދެއްވުމެވެ ދަންނަވަމެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ސަލާމްކުރައްވާ އަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ މިފަދައިން ވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފަރާތަށާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފަރާތަށް ސަލާމްދެއްވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ކޮލުގައިވާ ހުދުކަން (މަޑުމަޑުންނަކަށް) ފެނިއްޖައުމަށް ދާންދެންނެވެ."[1]

ނަމާދުގެ ސުންނަތްތައް

1- ދެއަތް އުފުލުން: ހަތަރު ތަންކޮޅެއްގައި ދެއަތް އުފުއްލެވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ފަހެ نافع – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އަބްދުﷲ ބިން ޢުމަރު ނަމާދަށް ތެދުވެ ވަދެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު اَللهُ أَكْبَر އޭ ވިދާޅުވުމުން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަތެވެ. އަދި ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވަމުން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަތެވެ. އަދި ރުކޫޢުން ތެދުވެ ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އޭ ވިދާޅުވުމުން ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަތެވެ. އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގެ ތަޝައްހުދުން ތެދުވެ ވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު ދެއަތްޕުޅު އުފުއްލަވަތެވެ. އަދި އެއީ رسول الله ﷺ ކަންތައް ކުރެއްވި ގޮތް ކަމަށް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ."[2]

ފަހެ އަތްނެގުމަކީ، އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ކަންފަތްތަކާ ދިމާ ހަމައަށް ވާ ގޮތަށް، ދެކަނދުރާ ހަމައަށެވެ. އަދި އަތްނަގާ އިރު، އިނގިލިތައް ކުޅުވައިލައިގެން ހުރުން، އަދި ފުޅާކޮށްލައި، ކިބުލައާ ދިމާލަށް ބަލައިގެން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި އަތްނަގާނީ ތަކުބީރާ އެކުގައެވެ. ނަމަވެސް ތަކުބީރުން ފަހުގައެވެ.

2- ހަށިމަތިބޭއްވުން: އެބަހީ ދޫދަށުގައި، ވާތް މަތީ ކަނާތް ބާއްވުމެވެ. ފަހެ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު ވާއިލް ބިން ހުޖުރުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلَّيْتُ

1) رواه الخمسة وصحّحه التّرمذي.

2) رواه البخاري والنسائي وأبو داود.

مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَىٰ عَلَىٰ يَدِهِ الْيُسْرَىٰ عَلَىٰ صَدْرِهِ"[(1)] މާނައީ: "އަހުރެން رسول الله ﷺ އާއެކުގައި ނަމާދުކުރީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނުގެ ވާތްފުޅު މަތީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކަނާތްފުޅު ބާއްވަވައި މޭގެ މަތީގައި އެކަލޭގެފާނު ހަރަންބަންދުވިއެވެ."

3- دُعَاءُ الاِسْتِفْتَاح **ކިޔުން.** އެބަހީ ހަރަންބަންދުމާއި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔުމާ ދެމެދު ދުޢާކުރުމެވެ. ފަހެ މިދުޢާތަކުގައި ކިޔުމަށް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ އެއްވެސް ބަސްބަހަކީ ދުޢާއަކީ "اَللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ، اَللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ، كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ، اَللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ، بِالثَّلْجِ وَالْمَاءِ وَالْبَرَدِ"[(2)] މިއެވެ. މާނައީ: "އޭ ރަސްކަލާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! އިރު އަރާ ފަރާތާއި، އިރު އޮއްސޭ ފަރާތާ ދެމެދު ތިޔަالله ދުރު ކުރެއްވި ފަދައިން މިއަޅާއި މިއަޅާގެ ކުށްފާފަތަކާ ދެމެދު ދުރުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ ރަސްކަލާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ހުދު ފޭރާން ހަޑި މިލަމުން ސާފުކުރާ ފަދައިން މިއަޅާގެ ކުށްފާފަތަކުން މިއަޅާ ސާފުކުރައްވާނދޭވެ! އޭ ރަސްކަލާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ސްނޯއާއި، ފެނާއި، ގަނޑުފެނުން މިއަޅާގެ ކުށްފާފަތައް ދޮވެދެއްވާނދޭވެ!"

4- أَعُوْذُ... **ކިޔުން.** ފަހެ މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ﴾ (النحل: ٩٨) މާނައީ: "ފަހެ ތިބާ ޤުރުއާން ކިޔަވަން ފަށާ ހިނދު "أَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ" ކިޔާށެވެ. މާނައީ: "ރަޙްމަތުން ދުރުކުރެވިފައިވާ ޝައިޠާނާގެ ކިބައިން ރައްކާތެރިކަން، اللهُ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

ފަހެ أَعُوْذُ... ކިޔާނީ ސިއްރުންނެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި އެކަންޏެވެ.

5- **ބިސްމި ކިޔުން.** އެބަހީ ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ ކިޔުމެވެ. އަދި އެއީ ކޮންމެ ރަކްޢަތެއްގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވަން ފެށުމުގެ ކުރިންނެވެ، ކޮންމެ ސޫރަތެއް ފަށައިގަތުމުގައެވެ. ފަހެ ސިއްރުން ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައި، ޖަހުރުކޮށް ކިޔާ ނަމާދުތަކުގައިވެސް ބިސްމި ކިޔާނީ ސިއްރުންނެވެ. މާތްالله ރުއްސުންފުޅުވާ އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ ، وَخَلْفَ أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ وَعُثْمَانَ، وَكَانُوا لاَ يَجْهَرُونَ بِـ (بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ)"[(3)] މާނައީ: "رسول الله ﷺ ގެ ފަހަތުން ނަމާދުކުރީމެވެ، އަބޫބަކުރުގެފާނާއި،

---

1) رواه أبو داود وابن خزيمة في صحيحه واللفظ له وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأصحاب السّنن إلاّ التّرمذي.

3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وابن حبّان.

ބުރަދުގެ ގަނޑާއި، އައިސްގެ ގަނޑާއި މިއެންމެ ބާވަތުންގެ ފާފަތަކުން އަހުރެން ސާފުކުރައްވާށެވެ.
އެފާފަތަކުން ދޮވެ ތާހިރުކޮށްދެއްވާށެވެ."

6- **އާމީން ކިޔުން.** މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ވާއިލް ބުން ހުޖުރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ﴿ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ ٱلْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ﴾ (الفاتحة: ٧) މިފަދައިން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޑުފުޅު ދަންމަވައިލައްވައި ހަރުއަޑުފުޅުން އާމީން ވިދާޅުވާ އަޑު އަހުރެން އިވިއްޖެވެ."(1)

ފަހު މައުމޫމުން އާމީން ކިޔާނީ އިމާމާ އެކީ އިސްވެގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި ފަސްވެގެންވެސް ނުވާނެއެވެ. މައުމޫމުން އާމީން ކިޔާނީ އިމާމު "އާ..." ކިޔައި ދަމައިލުމުންނެވެ.

7- **ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔެވުން.** ފަތިސް ނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައި، ހުކުރު ނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތުގައި، މެންދުރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި، އަޞްރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި، ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގެ ހުރިހާ ރަކުޢަތެއްގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ.

ފަހު ފަތިސް ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގައި، މެންދުރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެ ރަކުޢަތުގައި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ދެ ރަކުޢަތެއްގައި رسول الله ﷺ ދިގުކޮށް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. އަދި މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގައި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގައި، މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރުކޮށް ރަކުޢަތްތަކުގައި، އަޞްރު ނަމާދުގެ ކުރުކޮށް ރަކުޢަތްތަކުގައި ސޫރަތްތައް ކިޔަވައި ވިދާޅުވި ސިފަތަކެވެ.

ނަމަވެސް ޤުރުއާނުން އެއްވެސް މިންވަރެއް ހިތުދަސްނުވާނަމަ ކަލިމަތްތަކެއް ކިޔަން ޖެހޭ ގޮތަކަށް ދަންނައެވެ. މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ رفاعة بن رافع ގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ މިގޮތަށް ނަމާދުކުރާ ބޭފުޅަކަށް ދަސްކޮށްދެއްވިއެވެ. ދެން ވިދާޅުވިއެވެ. "إنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَاقْرَأْ، وَإِلاَّ فَاحْمَدِ اللهَ وَكَبِّرْهُ وَهَلِّـــلْهُ، ثُمَّ ارْكَعْ"(2) މާނައީ: "ތިބާގެ ހިތުގައި ޤުރުއާނުގެ

---

1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه أبو داود والتّرمذي وحسّنه والنّسائي والبيهقي وصحّحه الألباني.

މިންވަރެއްވާނަމަ (ނަމާދުގައި) ކިޔަވާނެވެ. އަދި އެއްވެސް މިންވަރެއް ނުވާނަމަ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَإِلٰهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔާނެވެ. ދެން ރުކޫޢަށް ދާނެވެ."

އިމާމު މީހާގެ ފަހަތުގައި މައުމޫމުން ކިޔެވުން: ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުމަކީ ނަމާދުގެ ރުކުނުތަކުގެ ތެރެއިން ރުކުނެކެވެ. އެއީ އިމާމަކަށާއި، އަދި މައުމޫމަކަށް ކުރިމަތިވިޔަސް ވާޖިބުވެއެވެ. ދެންފަހެ އަޑު އުފުލާކަން ކިޔަވާ ނަމާދުތަކުގައި އިމާމު މީހާގެ ފަހަތުން ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައި ނިމުން ސޫރަތެއް މައުމޫމުން ކިޔެވުމަކީ މަނާވެގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ (الأعراف: ٢٠٤) މާނައީ: "އަދި (ނަމާދުގައި) ޤުރުއާން ކިޔަވާ ހިނދު، ތިޔަބައިމީހުން ކަންލައި އަހާށެވެ. އަދި ހަނުހުރި ތިބޭށެވެ. އެއީ ތިޔަބައިމީހުންނަށް ރަޙްމަތް ލިބުމަށްޓަކައެވެ."

އަދި މާތްالله ޤުރުއާނުގައިވެސް ޖަހުރީ ނަމާދުގެ ކިޔެވުން ޙަވާލުދީފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ، فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ"[1] މާނައީ: "އިމާމެއްގެ ފަހަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހާ ދެންނެވެ. ފަހެ (ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔަވައި) އިމާމު މީހާގެ ކިޔެވުން އެއީ އޭނާއަށްވާ ކިޔެވުމެވެ."

8- ނަމާދުގެ އެއް ރުކުނުން އަނެއް ރުކުނަކަށް ބަދަލުވާ ހިނދު ކިޔާ ތަކުބީރުތައް ކިޔުން: އެބަހީ ރުކޫޢަށްދާ ހިނދުގައާއި، ސަޖިދައަށްދާ ހިނދުގައާއި، ސަޖިދައިން ތެދުވާހިނދު اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމެވެ. ފަހެ ރުކޫޢުން ތެދުވުމުން ކިޔާނީ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه އެވެ.

9- ރުކޫޢުގެ ހައިއަތުތައް: އެބަހީ ރުކޫޢުގެ ވާޖިބު މިންވަރު ފިޔަވައި ރުކޫޢުގައި ފުރިހަމަކުރަން ޖެހޭ ސިފަތަކެވެ. އެއީ ބުރަކަށި އުނގަނޑާ ހަމައަށް ދިގުކޮށްލުމާއި، ބުރަކަށި ތެދުކޮށް ބޯ ބުރަކަށްޗާ އެއްވަރުކުރުމާއި، އަތުގެ އިނގިލިތައް ފުޅާކޮށް ކަކުލުގައި ހިފެހެއްޓުމާއި، އަތްދަނޑި އަރިމަތިން ނުޖެހޭގޮތަށް ފުޅާކޮށް ބަހައްޓާލުމާއި، ރުކޫޢުގައި އޮންނަ އިރު ސަޖިދަކުރާ ތަނަށް ނަޒަރު ލައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅުތައް ބުރުގައި މިކަންކަމެވެ.

10- ރުކޫޢުގައި ޒިކުރު ދުޢާކުރުން: ރުކޫޢުގައި ކިޔުމަށް ތަފާތު ޒިކުރުތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރެއިން އަންނަނިވި ޒިކުރުތައް ހިމެނެއެވެ.

1) رواه ابن أبي شيبة والدّارقطني وحسّنه الألباني.

"سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيْمِ" {ތިން ފަހަރު ނުވަތަ އެއަށް ވުރެ ގިނަ ފަހަރު} (މިއަޅާ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ، މަތިވެރި، اللهގެ ހުސްޠާހިރުކަމަށް ކިޔަމެވެ!)"[1]

"اَللَّهُمَّ لَكَ رَكَعْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ خَشَعَ لَكَ سَمْعِيْ، وَبَصَرِيْ، وَمُخِّيْ، وَعَظَمِيْ، وَعَصَبِيْ، وَماَ اسْتَقَلَّ بِهِ قَدَمِي"[2] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގޭ! މިއަޅާ ތިޔަاللهއަށް ރުކޫޢުކުރީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިޔަاللهއަށް އީމާންވެއްޖައީމެވެ. އަދި މިއަޅާ ތިޔަاللهއަށް ބޯލަނބާ ކިޔަމަންތެރިވީމެވެ. މިއަޅާގެ އިވުމާއި، މިއަޅާގެ ފެނުމާއި، މިއަޅާގެ ސިކުނޑިއާއި، މިއަޅާގެ ކަށިތަކާއި، މިއަޅާގެ ނާރުތަކާއި، އަދި މިއަޅާގެ ފައިތިލަ އުފުލައިދޭ އެއްކޮށް (ހުރިހާ ޖިސްމު) ވަކި ތިޔަރަސްކަލާނގެއަށް ބޯލަނބައިފިއެވެ، ނިކަމެތި ވެގެންނެވެ."

"سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ"[3] މާނައީ: "ތިޔަاللهގެ ހުސްޠާހިރުކަމަށް ކިޔަމެވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގޭ! އޭ އަޅަމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގޭ! އަދި ހަމްދާ ބަރަކާތްތެރިވެގެން ތިޔަاللهއަށް ތަސްބީހަ ކިޔަމެވެ. އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގޭ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

ދަންނާށެވެ. ރުކޫޢުގައި ޤުރުއާން ކިޔުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. ދެން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްފުޅުގައިވެއެވެ. "أَلاَ وَإِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا، فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِّمُوا فِيهِ الرَّبَّ عَزَّ وَجَلَّ، وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَهِدُوا فِي الدُّعَاءِ، فَقَمِنٌ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ"[4] މާނައީ: "ދަންނާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާގެ ނަހީކުރެއްވުން ﷲ ވަހީ ރުކޫޢުގައާއި، ސަޖިދާގައި ޤުރުއާން ކިޔަވައި ކިޔުމުން ނަހީކުރެއްވުނީއެވެ. ދެން ރުކޫޢު ދަންނަނީއެވެ. ދެން ރުކޫޢުގައި ތިޔަބައިމީހުން الله މަތިވެރިކުރާށެވެ. އަދި ސަޖިދަ ދަންނަނީއެވެ. ދެން ސަޖިދާގައި ތިޔަބައިމީހުން ދުޢާކުރުމުގައި ހިތްވަރުކުރާށެވެ. ދެން (ސަޖިދާގައި ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ދުޢާ) ތިޔަބައިމީހުންނަށް އިޖާބަދެއްވުން އެކަށީގެންވެއެވެ."

11- ރުކޫޢުން ތެދުވެވަޑައިގަތުމާއި، އިޢުތިދާލުގައި ޠުމަޢުނީނާ: ރުކޫޢުން ތެދުވަމުން އިމާމު މީހާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި މައުމޫމުން ކިޔާނީ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އެވެ. ދެންފަހު އިޢުތިދާލުގައި ކިޔުމަށް ސާބިތު ޛިކުރުތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރޭގައި އަންނަނިވި ޛިކުރުތައް ހިމެނެއެވެ.

---

1) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي والبيهقي وابن حبّان.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

4) رواه مسلم.

"رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّماوَاتِ وَالأَرْضِ وَماَ بَيْنَهُماَ، وَمِلْءَ ماَ شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدُ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެވެ! އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އެދެމެދުގައި ވާހައި އެއްޗަކާއި، އަދި އެއަށް ފަހުވެސް ތިޔަﷲ އިރާދަކުރައްވާ އެއްޗަކުން ފުރިގެން ތިޔަﷲއަށް ހަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ."

"اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلْءَ السَّماوَاتِ وَمِلْءَ الأَرْضِ، وَمِلْءَ ماَ شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدِهِ. أَهْلَ الثَّنَاءِ وَالْمَجْدِ، أَحَقُّ ماَ قَالَ الْعَبْدُ، وَكُلُّناَ لَكَ عَبْدٌ، اَللَّهُمَّ لاَ مانِعَ لِماَ أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِماَ مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ"[2] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެވެ! އުޑުތަކާއި، ބިމާއި، އަދި އެއަށް ފަހުވެސް ތިޔަﷲ އިރާދަކުރައްވާ އެއްޗަކުން ފުރިގެން ތިޔަﷲއަށް ހަމްދު ލިބިވޮޑިގެންވެއެވެ. އޭ އެންމެހާ ތަޢުރީފާ ޝަރަފާއި، އެންމެހާ މަތިވެރިކަމުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެވެ! އަޅާ ދަންނަވާނެ އެންމެ ބަސްތަކުގެތެރޭ ހައްޤު މިއީއެވެ. އަދި އަހަރެމެން އެންމެންނަކީ ތިޔަﷲގެ އަޅުންނެވެ. އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެވެ! ތިޔަﷲ ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރާނެ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި ތިޔަﷲ މަނާކުރައްވާ އެއްޗެއް ދޭނެ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ޤަދަރުވެރިޔަކަށް ނުވަތަ ނަސީބުވެރިޔަކަށް އޭނާގެ ޤަދަރުވެރިކަން ނުވަތަ ނަސީބުވެރިކަން ތިޔަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އެއްވެސް ފައިދާއެއް ނުކުރާނެއެވެ. (ހަމައެކަނި ފައިދާކުރާނީ އޭނާގެ ޞާލިޙު ޢަމަލެވެ.)"

12- ސަޖިދައަށް ދިޔުމުގެ ކަކޫޖެއްސެވުމާއި، ސަޖިދައިން ދެފައި ތަޅައިގަތުމާއި ނުވަތަ ހަމަޖެހިގެން ތަޅައިގަތުމުގެ ކަކޫޖެއްސެވުމު: ސަޖިދައަށް ދިޔުމުގެ ދުކަކޫޖެއްސެވުމާ ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ކަކޫ ޖައްސައި ދެން އަތް ޖެއްސުމާއި، ފުރަތަމަ އަތް ޖައްސައި ދެން ކަކޫ ޖެއްސުމެވެ. އަދި މިދެގޮތުން، އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތަކީ ފުރަތަމަ އަތް ޖައްސައި ދެން ކަކޫ ޖެއްސުމެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ހަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبَعِيرُ، وَلْيَضَعْ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ މީހަކު ސަޖިދައަށްދާ ހިނދު ޖަމަލު ބަރުޖެހޭ ފަދައިން ސަޖިދައަށް ނުދާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާގެ ދެކަކޫ ޖެއްސުމުގެ ކުރިން ދެއަތް ޖެއްސާ ހުރިކަމެވެ."

ދެންފަހެ ސަޖިދައިން ދުވަސް ތަޅައިގަތުމާ ނުވަތަ ހަމަޖެހިގެން ތަޅައިގަތުމުގެ ކަކޫޖެއްސެވުމު ދަންނައެވެ. ފަހެ ބިން ކަކޫޖެއްސެވުމަކީ ބާރުންވެގެންވެއެވެ. ފުރަތަމަ ކޮޅަށް ކަކޫ މަތި ނުވަތަ މާކަފާ މަތި އަރާބާއްވައި، ކަކުލަށް ބާރުއަޅައިގެ ތެދުވުމެވެ. ދެވަނަ ކޮޅަށް އަތުގެ ބަރުދަނުން ބިންމަތީގައި ވިއްދައި، އަތަށް ބާރުއަޅައިގެ ތެދުވުމެވެ. ތިންވަނަ ކޮޅަށް އަތް މުށްކަވާފައި ބިންމަތީގައި ވިއްދައި،

1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي والبيهقي والدارمي وابن حبان.

3) رواه أحمد وأبو داود والنسائي وصحّحه الألباني.

އަތަށް ބާރުލާފައި ތެދުވުމެވެ. ދަންނައެވެ. މިމަސްއަލާގައި ވަރަށް ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ތަރުޖީޙު ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވޭ، ގައިބާރު ހުންނަ މީހާއަށް އެންމެ ރަނގަޅީ، ކަކޫގައި ބާރުލާފައި ތެދުވުން ކަމަށެވެ. އަދި ގައިބާރު ދެރަ މީހާއަށް އެންމެ ރަނގަޅީ، ބިންމަތީގައި އަތް ވިއްދާފައި ތެދުވުން ކަމަށެވެ.

13- **ސަޖިދައިގެ ހައިއަތު:** އެބަހީ ސަޖިދައިގެ ވާޖިބު މިންވަރު ފިޔަވައި ސަޖިދާގައި ފުރިހަމަކުރަން ޖެހޭ ސިފަތަކެވެ. ފަހެ ސަޖިދަ ޖަހާ ގުނަވަނަކީ ނިތްކުރިއާއި، އަދި ދެއަތްތިލަ ބިންގަނޑުން ޖައްސަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ދެއަތްމަތިން ދެއަރިކަށްޗާ ދުރުކޮށް ޖެހޭނެއެވެ.

ފަހެ ސަޖިދާގައި އޮންނަ އިރު، ދެއަތްތިލަ ބާއްވާނީ ދެކަންފަތާ ހަމައިގައެވެ. ނުވަތަ ދެކޮނޑާ ހަމައިގައެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި އޮންނަ އިރު، އަތުގެ އިނގިލިތައް ބަރާބަރަށް ހުޅުވައިފައެވެ. އަދި އެއް އިނގިލި އަނެއް އިނގިލިއާ ޖެހޭ ވަރަށް ކައިރިކޮށްލައިފައެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި އޮންނަ އިރު، އަތުގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ބަރާބަރަށް ގިބުލައާ ދިމާކޮށެވެ. އަދި ދެއަތުގެ ދެކުއްލަކަށި ބަނޑުން ޖެހުނީ އަރިމަތިން ދުރުކޮށް، ބިންމަތީގައި ނުޖެހޭ ވަރަށް އުފުލާލައިފައެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި އޮންނަ އިރު، ބަނޑާއި، ދެކަކޫ ފުޅިޖެހުން ނުވާނެއެވެ. އަދި ދެފައިގެ ފުޅިޖެހުން ނުވާނެއެވެ. ދެކަކޫ ބަރަބަރުން ޖެހޭނީ ދެކޮނޑާ ހަމަހަމައަށެވެ. އެއާ ވިދި ބޭނުން ފުއްޕިތަކުގެ ކުރިން ނުވާނެއެވެ. އަދި ސަޖިދާގައި ދެފައިމަތި ބަރަބަރުން ޖެހޭ ދެފުންނާބު ޖެހޭ ގޮތަށް، ބިންމަތީގައި ވިއްދައިފައެވެ. އަދި އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ގިބުލައާ ދިމާކޮށެވެ.

14- **ސަޖިދާގައި އޮންނަންޖެހޭ މިންވަރާއި ސަޖިދާގައި ކިޔަންޖެހޭ ޛިކުރު:** އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން ސަޖިދާގައި ފަރުޟުވެގެންވާ މިންވަރަކީ ހިނދުކޮޅެކެވެ. އިޠުމިއުނާނު ވިދާޅުވެފައިވޭ އެއީ ތަސްބީޙެއް ކިޔޭވަރަށް ހިނދުކޮޅެކެވެ. އަދި އިމާމުވެސް، ނަމާދުކުރާނަމަ، މަދުވެގެން ތިން ފަހަރު ތަސްބީޙު ކިޔޭވަރަށް ސަޖިދާ ދިގުކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަނިވެރިކޮށް ނަމާދުކުރާނަމަ، ސަޖިދަ ދިގުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ދެންފަހެ ސަޖިދާގައި ކިޔުމަށް ސަޙީޙު ޛިކުރުތަކެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެތެރޭގައި އަންނަނިވި ޛިކުރުތައް ހިމެނެއެވެ.

"سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى"[1] (މަދުވެގެން ތިންފަހަރު) މާނައީ: "މަތިވެރި ރަސްކަލާނގެ ތަސްބީޙުކުރަމެވެ ކަލޭގެ ރަސްކަލާނގެ ހުސްޖެހިލުވުން ކަށަވަރެވެ!"

1) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

"سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي"[1] މާނައީ: "އޭ اللهُ ތިޔަ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ކަލާނގެވެ! އަހަރެން ތިޔަކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރަމެވެ! އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެވެ! އަދި ހުރިހާ ޙަމްދުތަކާއެކު އޭ اللهُ ތިމަންއަޅާގެ ފާފަތައް ފުއްސަވާނދޭވެ. އަހަރެން ތިޔަކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރަމެވެ! މިއާއެކު ނަބީ ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

"اَللَّهُمَّ لَكَ سَجَدْتُ، وَبِكَ آمَنْتُ، وَلَكَ أَسْلَمْتُ، سَجَدَ وَجْهِي لِلَّذِيْ خَلَقَهُ، وَصَوَّرَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ، تَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخالِقِيْنَ"[2] މާނައީ: "އޭ ތިޔަކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރަމެވެ! މިއަޅާ އިލާހުއަށް ސަޖިދަކޮށްފިމެވެ. އަދި މިއަޅާ އިލާހުއަށް އީމާންވެއްޖެއީމެވެ. އަދި މިއަޅާ އިލާހުއަށް ބޯލަނބައި ކިޔަމަންތެރިވީމެވެ. މިއަޅާގެ މޫނު ހެއްދެވި އަދި އޭނާގެ ސިފަ ދެއްވި، ފަހެ އޭގެ އަޑުއަހާ ބާރާއި ފެންނަ ބާރު ދެއްވި ކަލާނގެއަށް ސަޖިދަ ކުރީމެވެ. اللهُ ގެ ބަރަކާތް ކަލާނގެވެ! އެހެނިހެން ހެއްދެވި ހުރިހާ ބަޔަކަށްވުރެ ރަނގަޅު ހެއްދެވުންތެރިޔާއެވެ."

"اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِرِضاكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعافَاتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِيْ ثَنَاءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ"[3] "އޭ ތިޔަކަލާނގެއަށް ޙަމްދުކުރަމެވެ! ތަޢުރީފުކުރަމުން މިއަޅާ އިލާހުގެ ރުޟާވަންތަކަމުގެ ސަބަބުން އިލާހުގެ ކޯފާއިން ރައްކާތެރިވުމަށް ސަލާމަތް ހޯދަމެވެ. އަދި އިލާހުގެ ޢާފިޔަތުގެ ސަބަބުން އިލާހުގެ އަދަބުން ރައްކާތެރިވުމަށް ސަލާމަތް ހޯދަމެވެ. އަދި އިލާހުގެ ރަޙްމަތުގެ ސަބަބުން ނުރުހުމުގެ ނަތީޖާ عذاب ން ރައްކާތެރިވުމަށް ސަލާމަތް ހޯދަމެވެ. އަދި އިލާހުގެ ރަޙްމަތަށް ސަލާމަތް ހޯދަމެވެ. އިލާހުއަށް ސަލާމަތް ހޯދަން ޖެހޭ އިލާހުއާއި ޢިބާދަތް ކުރާ މީހާ ތިމަންއަޅާ އެބަޔަކު ޝުކުރުވެރިވެ ދިނުމެވެ. އިލާހުއެވެ، އިލާހުގެ ޢަޒީމް ޝަރަފުވެރިކަން ޙައްޤު ވެރިކަމުގައި ކީރިތިކަން ހުއްޓާ ޙައްޤު ކީރިތިކަމެވެ."

15- ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުން، އިށީނުން ބޭނުން ކުރާ އަދި އޮޅުމުގައި ދެއްކެވިއުން. ދެސަޖިދަ

ދެމެދުގައި އިށީނުމަކީ މުހިންމުކަމެއް ބޫނުގައި ވާޖިބު ރުކުނެކެވެ. ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި އިށީނުން، ދެޔާތެރޭ ވާޖިބުވާގޮތް އަދި ސުންނަތުގައިވާގޮތް، ވާޖިބުގެ ކަކުލުގެ ތަނުން، ތަކުލުގެ ބޮޑުވަރަކަށް ކަކުލާ ކުރަނީ، ވާތުގެ ވާޖިބުގެ ފައިތިލަ ބިއްގެ ވައްތަރުގެ ގޮތުން، ވާތުގެ ފައިތިލަ ބިމަށް ވިއްދާ އިށީނުމެވެ. ދެސަޖިދަ ދެމެދު ހިރާސް އިރުވާއިސަވާން އިށީނުމެވެ. ދެވަނަ ސަޖިދަ ދެމެދު

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

2) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

ކަކުލުފުޅުން ފަށްބައި، ދެފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ގިބްލައަށްވާ ގޮތަށް ވިއްދައި، ދެފުންނާބުގެ މައްޗަށް ބަރުވެ އިށީނުން. މިގޮތަށް އިށީނުމަށް އަރަބި ބަހުން ކިޔަނީ "الإِقْعاَء" އެވެ.

ދެން ދުސަޖިދަ ދެމެދުގައި ކިޔުމަށް ސުންނަތް ދުޢާއެއް ގޮތުގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ.

"رَبِّ اغْفِرْ لِيْ، رَبِّ اغْفِرْ لِيْ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ!"

"اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ، وَارْحَمْنِيْ، وَاهْدِنِيْ، وَاجْبُرْنِيْ، وَعاَفِنِيْ، وَارْزُقْنِيْ، وَارْفَعْنِيْ"[2] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް ފާފަ ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ރަޙްމަތް ލައްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާއަށް ހިދާޔަތް ދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އުނިކަންތައް ފުރިހަމަ ކުރައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ފުރިހަމަ عافية ދެއްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާއަށް ރިޒުގު ދެއްވާނދޭވެ. އަދި މިއަޅާ މަތިވެރި ކުރައްވާނދޭވެ."

16- **ދެވަނަ ސަޖިދަ އިސްތިޤްރާރު:** އޭގައި ފުރަތަމަ ކުރެއްވި ސަޖިދައިގެ ފަދަ ސަޖިދައިން ސުޖޫދުވެ، ފަދަ ކުރެއްވުން ސުޖޫދުގެ ހާލަތުން، ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޢުނަވީ ގޮތުން. އަދި ޖެހިގެން ކުރެއްވުމުގެ ފަދަ ސަޖިދައިން ސުޖޫދުވެ، ހަމަ ފަދަ ކުރެއްވުން ސުޖޫދުގެ ހާލަތުން، ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޢުނަވީ ގޮތުން.

ދެން މިކަން ދުސަޖިދައިގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި މިގޮތަށެވެ. (އޭގައި ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ ފުރަތަމަ ފަދައިގައި މިގޮތަށެވެ.) އަދި އެހެނިހެން މިގޮތުގެ ވާޖިބުގެ އެކަން މަނާވެގެންނުވެއެވެ. އަދިހާއްސަ! ހައްދަވާގެންވެއެވެ.

17- **ޖަލްސަތުލް އިސްތިރާޙަތު ކުރުން:** އޭގައި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ދެން ރަކުޢަތުގައި ދެން ރަކުޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ހިނދުކޮޅަކު އިށީނުމެވެ.

އިފްތިރާޝްގެ އިށީނުން: އެއީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި އިށީނަ ގޮތެވެ. އަދި ދުސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނަ ގޮތެވެ. އެއީ ވާތްފައި ކަކުލުފުޅުން ފަށްބައި، ކަނާތްފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ގިބްލައަށްވާ ގޮތަށް ވިއްދައި، ވާތްފައިގެ ފުޅާކަމުގެ މައްޗަށް ބަރުވެ އިށީނުމެވެ. ދެން މިގޮތަށް އިށީނަ ގޮތް ހައްދަވައިދެއްވެ. ދެން މާތްالله ކުރެއްވިގޮތުން ޢަބްދުالله ބިން ޢުމަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ވަޅުއާދިޔަވެ ވަކިއެއްގައިނަމާ ހިނދު،

1) رواه أحمد وأبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ވާތްއަތްޕުޅު ވާތު ކަކޫގެ މަތީ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ކަނާތު އަތްޕުޅު ކަނާތު ކަކޫގެ މަތީ ބާއްވަވައެވެ. އަދި ކަނާތު ބޮޑުވައި އިނގިލިފުޅު، ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅުގެ ބޮޑުގައި ޖައްސަވައި، ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1) އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައިވެއެވެ. "ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅު ފިއްވައި އެހެން ހުރިހާ އިނގިލިފުޅުތައް ތަޅުއްވައި، ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(2) ޝަހާދަތް އިނގިލި ބޭއިންދާން ޖެހޭ އަދި އެހެން ގޮތެއްވެސް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން މާތްالله ގެ ރަސޫލާއަށް ވާހަކަ ބުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ އެކަތިގޮތުގެ ވާތު އަތްޕުޅު ދަމަހައްޓަވާފައި، އެކަތިގޮތުގެ ވާތު ކަކޫގެ މަތީ، އަދި ވާތު އަތްޕުޅު މަތީ ބާއްވަވައިގެންވިއެވެ. އަދި ކަނާތު އުނގަނޑުފޫޅު ކަނާތު ކަކޫގެ މަތީ ބާއްވަވާ ގޮތަށް ބައްލަވައިގެންވިއެވެ. ދެން ކަނާތު އިނގިލިފުޅުތަކުން ތަރުކަތު، ބޮޑުވައި އިނގިލިފުޅާއި، ދެފަރާތު އިނގިލިފުޅުން ބޮޑުކަނޑާ ގޮތަށް ހެއްދެވިއެވެ. އަދި ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރެއްވިއެވެ. ދެން އެކަތިގޮތުގެ ޝަހާދަތް އިނގިލިފުޅުން އިޝާރާތްކުރައްވާ ދުޢާކުރައްވަމުންދާ ކަމަށް ބުނެވިއްޖެއެވެ."(3)

ތަވައްރުކުކޮށް އިށީނުން. އެބަހީ ދެން އަށްތަޙިއްޔާތަށް އިންނަން ޖެހޭ ގޮތެވެ. އެއީ ކަނާތު ފައިގެ އިނގިލިތަކުގެ ކޮޅު ދުރުވަކޮށްލާ ގޮތަށް ވިއްދައި ފައިފުޅުގެ ފަތިކޮޅު ކަނާތު ފައިގެ ދަށުން ނެރި ވާތު ފައިތިލަ މައްޗަށް ބޭރު އިށީނުމެވެ.

މި ތަވައްރުކުކޮށް އިށީނުމުގެ އަށްތަޙިއްޔާތުގައި، ހަމަ އިތުރުވާ ރަކުޢަތް އިށީނުމަކީ ގޮތެވެ.

18- ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު އިށީނުން. ދެން ބުނެދޭނީ އިށީނުމުގެ ތެރެއިން ރަކުޢަތެއް ތަކުރާރުވާ ގޮތެވެ. ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތު އިށީނުމަކީ ސުންނަތްތަކެވެ. އަދި ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތުގައި ތަޝައްހުދު އިޙުރާން އެހެން އެއްޗެއް ކިޔުން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ.

19- ދެން އައްތަޙިއްޔާތުގައި رسول الله ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން. ދެން ބުނެދޭނީ އިޙުރާމުގެ ތެރެއިން ތަކުރާރުވާ ގޮތެވެ. ދެން އައްތަޙިއްޔާތުގައި رسول الله ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުމުގެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެވެ.

ދެންފަހެ ޞަލަވާތުގެ އިބާރާތް ތަފާތު ލަފުޒުތަކުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ.

އޭގެ ތެރެއިން އެއްވެސް މަސްއޫލު އިބާރާތް މިތާނގައި ބަޔާންކުރެވެއެވެ.

---

1) رواه مسلم.

2) رواه مسلم.

3) رواه أحمد.

"اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ، كَماَ صَلَّيْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ، إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ، اَللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَعَلَىٰ آلِ مُحَمَّدٍ كَماَ بَارَكْتَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيْمَ وَعَلَىٰ آلِ إِبْرَاهِيْمَ، إِنَّكَ حَمِيْدٌ مَجِيْدٌ"(1) މާނައީ: ''އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ތިޔަﷲ ސަލަވާތް ލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށްވެސް ސަލަވާތް ލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ހަމްދު ތަޢުރީފާއި، ހުރިހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ. އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! އިބްރާހީމްގެފާނާއި، އިބްރާހީމްގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށް ބަރަކާތްލެއްވި ފަދައިން މުޙައްމަދުގެފާނާއި، މުޙައްމަދުގެފާނުގެ އާލުންގެ މައްޗަށްވެސް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲއީ ހަމްދު ތަޢުރީފާއި، ހުރިހާ މަތިވެރިކަމެއް ލިބިވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ."

20- ފަހު ތަޝައްހުދުގައި ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުން.

ފަހު ސަލަވާތަށް ފަހު ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގެ ހެވަން އެދި ކޮންމެ ދުޢާއެއް ކުރިއަސް ހަމަ އެދޭ ހުއްދައެވެ. އެކަމަކު ދުޢާކުރާނީ ޢަރަބި ބަހުންނެވެ. އަދި ސުންނަތުން ސާބިތުވެގެންވާ ދުޢާތައް ކުރުން އަފުޟަލުވެގެންވެއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ބައެއް ދުޢާ ތިރީގައި ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

"اَللَّهُمَّ اغْفِرْ لِيْ ماَ قَدَّمْتُ، وَماَ أَخَّرْتُ، وَماَ أَسْرَرْتُ، وَماَ أَعْلَنْتُ، وَماَ أَسْرَفْتُ، وَماَ أَنْتَ أَعْلَمُ بِهِ مِنِّيْ. أَنْتَ الْمُقَدِّمُ، وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ"(2) ''އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! މިއަޅާއަށް މިއަޅާގެ އިސްވެ ދިޔަހައި ފާފަތަކާއި، ފަސްވެ ކުރިހައި ފާފަތައް ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާ ސިއްރުން ކުރިހައި ފާފަތަކާއި، ފާޅުގައި ކުރިހައި ފާފަތައް ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާ ހައްދުފަހަނައަޅާ ވަރަށް، ކަންކުރިހާ ފާފަތައް ފުއްސަވާނދޭވެ! އަދި އެއީ ފާފައެއްކަން މިއަޅާއަށް ވުރެ ބޮޑަށް، ތިޔަﷲ ދެނެވޮޑިގެންވާ ފާފަވެސް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވާނދޭވެ! (ހެޔޮ ކަންތަކުގައި މީސްތަކުން) އިސްކުރައްވާ ކަލާނގެއީ ތިޔަﷲއެވެ. އަދި ފަސްކުރައްވާ ކަލާނގެއީވެސް ތިޔަﷲއެވެ. ތިޔަﷲ ފިޔަވާ އަޅުކަން ވެވޭނެ ޙައްޤުވެގެންވާ، އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ."

"اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيْحِ الدَّجَّالِ، وَأَعُوْذُ بِكِ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْياَ وَالْمَماَتِ. اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ"(3) މާނައީ: ''އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ

1) رواه البخاري.

2) رواه مسلم.

3) رواه البخاري ومسلم.

ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންނާ ކަބުރުގެ ޢަޒާބުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި، ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި މަސީޙުއްދައްޖާލުގެ ފިތުނައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި، ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ދިރިހުރުމާއި، މަރުވުމުގެ ފިތުނައިން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި، ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ފާފަވެރިކަމާއި، ދަރަނިވެރިވުމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި، ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

"اَللَّهُمَّ إِنِّيْ ظَلَمْتُ نَفْسِيْ ظُلْماً كَثِيْرًا، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِيْ مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ"(1) މާނައީ: "އޭ އަޅަމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންނާވެސް ތިމަންނާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް ގިނަގިނައިން އަނިޔާވެރިވެއްޖައީމެވެ. އަދި ﷲ ފިޔަވައި ފާފަ ފުއްސަވާނެ އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. ފަހެ ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަ ފުއްސަވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިމަންނާއަށް އޯގާތެރިވެ ވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ! ހަމަކަށަވަރުން ﷲ އީ ފާފަ ފުއްސަވާ އޯގާވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ."

"اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ"(2) މާނައީ: "އޭ އަޅަމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަންނާ ބަޚީލުކަމުން ކަލޭގެފާނުގެ ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ތިމަންނާ ބިރުގަނޑުކަމުން ކަލޭގެފާނުގެ ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި އުމުރު ދުވަސްވީ އުމުރާ ހިސާބަށް (ޖިސްމާނީ ކުޑަކަމާ ދުވަސްވީ ބަދަލު އުފެދެން ޖެހޭ އުމުރާ ހިސާބަށް) ތިމަންނާ ރައްދުކުރެވުމުން ކަލޭގެފާނުގެ ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ. އަދި ދުނިޔޭގެ ފިތުނައިންނާއި، ކަބުރުގެ ޢަޒާބުން ކަލޭގެފާނުގެ ރައްކާތެރިކަމަށް އެދި ﷲ ގެ ޙަޟްރަތުން ދަންނަވަމެވެ."

21- **ސަލާމްދިނުމަށް ފަހު ކިޔުމުގެ ދުޢާތަކުން:** ފަރުޟު ސަލާމްދިނުމަށް ފަހުގައި ކިޔުން އެންމެ ބޮޑަށް ޚާއްޞަކަމާއި ބަރަކާތްތެރި ދުޢާތަކުން މިއުޅެނީ ބަޔާންކޮށްދެވިފައެވެ.

"اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلاَمُ، وَمِنْكَ السَّلاَمُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ"(3) "އޭ އަޅަމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! ﷲ އީ ސަލާމަތްތެރިކަން ދެއްވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި ސަލާމަތްތެރިކަން ލިބެނީ ﷲ ގެ

1) رواه البخاري ومسلم.

2) رواه أحمد والبخاري والنّسائي.

3) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

ބަސްތަރުތީބުންނެވެ. އޭ މަތިވެރިކަމާއި ކަރާމާތުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ! އިބަﷲ މާތްވެ މަތިވެރިވެ ވޮޑިގެންފައެވެ."

"اللَّهُمَّ أَعِنِّي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ"[1] "އޭ ހެއްދެވި ބަލަހައްޓަވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބަﷲއަށް ޒިކުރުކުރުމާއި، އިބަﷲއަށް ޝުކުރުކުރުމާއި، އިބަﷲއަށް ރިވެތި ގޮތުގައި އަޅުކަންކުރުމުގެ މައްޗަށް މިއަޅާއަށް އެހީތެރިވެ ވޮޑިގެންނެވުމަށްދޭވެ!"

"لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ، اَللَّهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ"[2] "ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ޤުދުރަތްވަންތަ ވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހެއްދެވި ބަލަހައްޓަވާ ރަސްކަލާނގެ! އިބަﷲ ދެއްވާ އެއްޗެއް މަނާކުރައްވާނެ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި އިބަﷲ މަނާކުރައްވާ އެއްޗެއް ދޭނެ އެހެން ފަރާތެއްވެސް ނުވެއެވެ. އަދި އެއްވެސް ގަދަރުވެރިޔަކަށް ނުވަތަ ނަސީބުވެރިޔަކަށް އޭނާގެ ނަސީބުވެރިކަން އިބަރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން އެއްވެސް ފައިދާއެއް ނުކޮށްދޭނެއެވެ. (ހަމައެކަނި ފައިދާކޮށްދޭނީ އޭނާގެ ސާލިހު ޢަމަލެވެ.)"

"لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ. لاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ، وَلاَ نَعْبُدُ إِلاَّ إِيَّاهُ، لَهُ النِّعْمَةُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الثَّنَاءُ الْحَسَنُ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُوْنَ"[3] "ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަވެއެވެ. އެކަލާނގެއަށް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. ހުރިހާ ވެރިކަމާއި ހުރިހާ ޙަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ޤުދުރަތްވަންތަ ވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. ހެޔޮ ކަމެއް ކުރުމުގެ ބާރާއި އަދި ނުބައި ކަމުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބާރެއްވެސް ﷲގެ ހަޟްރަތުން މެނުވީ ނުވެއެވެ. ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރެވުން ހައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އަދި އަހަރެމެން އެކަލާނގެއަށް މެނުވީ އަޅުކަމެއް ނުކުރަމުއެވެ. ނިޢުމަތާއި، ފަޟްލުވަންތަކަމާއި، ރިވެތި ސަނާ ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއަށެވެ. ﷲ

1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة والحاكم وقال: صحيح على شرط الشيخين.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އަދި ކާފިރުން [illegible]
ނުރުހުން ކަމުގައިވިޔަސް އަޅުގަނޑުމެން އެކަލާނގެއަށް [illegible] ދީން [illegible] [illegible]."

އެއަށްފަހުގައި "{سُبْحَانَ اللهِ} {ﷲ ގެ ހުސްޠާހިރުވަންތަކަމެވެ!} ތެއްތިރީސް ފަހަރު، {الْحَمْدُ لِلهِ} {ހުރިހާ ޙަމްދާއި ތަޢުރީފުވެސް ﷲ އަށެވެ.} ތެއްތިރީސް ފަހަރު، {اللهُ أَكْبَرُ} {އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ.} ތެއްތިރީސް ފަހަރު، އަދި ސަތޭކަ ފުރިހަމަކުރުމަށް {لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ} {ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަމެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. މުޅި ވެރިކަމާއި މުޅި ޙަމްދާއި ތަޢުރީފުވެސް އެކަލާނގެއަށެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަ ވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ.} މިޛިކުރުތައް ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

އަދި ފަތިސް ނަމާދާއި، މަޣްރިބު ނަމާދަށްފަހު ދިހަ ދިހަފަހަރު ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

"لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيْكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِيْ وَيُمِيْتُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ"(1) "ﷲ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އެއްވެސް އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަކަމެވެ. އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ބައިވެރިއަކު ނުވެއެވެ. މުޅި ވެރިކަމާއި މުޅި ޙަމްދާއި ތަޢުރީފުވެސް އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ ދިރުއްވަވައެވެ. އަދި މަރުއްވަވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެއީ ހުރިހާ ކަމެއްގެ މައްޗަށް ކުޅަދުންވަންތަ ވެވޮޑިގެންވާ ކަލާނގެއެވެ."

އަދި އެއަށްފަހުގައި އާޔަތުލް ކުރުސީ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މިއާޔަތް ކިޔުމެވެ.

﴿ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُۥ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ مَن ذَا ٱلَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُۥٓ إِلَّا بِإِذْنِهِۦ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِۦٓ إِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ ۖ وَلَا يَـُٔودُهُۥ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْعَظِيمُ ﴾ (البقرة: ٢٥٥) "ﷲއީ އެކަލާނގެ ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވާ ކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެއީ ދިރިހުރި [illegible] [illegible] [illegible] ކަލާނގެއެވެ. [illegible]، [illegible] އެކަލާނގެއަށް [illegible] [illegible] ނުވެއެވެ. އުޑުތަކާއި، ބިމުގައި ވާހާ އެއްޗެއް ވަނީ އެކަލާނގެއަށެވެ. އެކަލާނގެ

---

1) رواه الترمذي وأحمد وحسّنه الألباني.

ހަސްރަތުގައި އެކަލާނގެ އިޢުނަރުގާ ނުރައި ޝަރީޢަތްތެރިވެރިޔާ ކާކުންހެއްޔެވެ؟ އެބައިމީހުންގެ ކުރިމަތިގައި ވާހައި ކަމަކާއި، އެބައިމީހުންގެ ހަމަޖެހުމަކަށް ވާގައި ކަމެއް (އެބައި އިސްލާ ދިޔަޔައި ކަމަކާއި، ހަމަ ވާނުކައި ކަމެއް) އެކަލާނގެ ދެން ވާޙިދުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިލާހުހުގެ ވެރިޔާ އެކަލާނގެ އިސްލާމުކޮށް މިސްކިތު ދެކޮ އެބައިމީހުންނަކަށް ނުނަގާނެއެވެ. އެކަލާނގެ ކުރަސްކާދު (އެކަލާނގެ ހައިސިއްޔަތު އަޑުއާވާ ގެނޫތަކު) އޮޅުވާލައި ބޭރަށް ފުރި ޙަޔާތަށްފަހު ގެނެވޭނެއެވެ. އަދި އޮޅުވާލައި ބޭނު ހެއްކާވެރިކަން ބަޔާނައްޓާފަހުގައި އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ވާރުތަވިޔަކަށް ނުލެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއަށް ހިމޭނީ މާތްވެގެންވާ ހަސްކަލާނގެއެވެ."

އަދި އެއްކަލައިގައި އިޚްލާޞް، ފަލަޤު، ނާސް، މުޢައްވިޒަތު ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ފަޖް މަޣްރިބު ނަމާދާއި، ފަޖުރު ސުންނަތުފަހު، ޠަވާފު ސުންނަތު ބޭނުފަޅު ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ފަޖް އިޝްރާޤު ސުންނަތުގެ ފަހު ވިތުރުގައި އެވެސްވެއެވެ.

﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ ۝ ٱللَّهُ ٱلصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُن لَّهُۥ كُفُوًا أَحَدٌۢ﴾ (الإخلاص: ١ – ٤) "(އޭ މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. އެއީ اللهއެވެ. الله އެއްކައުވަންތަވެއެވެ. اللهއީ ފުރިހަމަ ސިފަތަކުގެ ވެރިއެއްވެވެ. އެކަލާނގެ ދަރިކަލަކު ނުލެއްވެއެވެ. އަދި ކަލަކުގެ ދަރިކަލަކު ނުވެއްވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެއާ އެއްފަދަ އެހެން އެއްވެސް ފަރާތެއް ނުވެއެވެ."

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ ۝ مِن شَرِّ مَا خَلَقَ ۝ وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ وَمِن شَرِّ ٱلنَّفَّٰثَٰتِ فِى ٱلْعُقَدِ ۝ وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ﴾ (الفلق: ١ – ٥) "(އޭ މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ހެނދުނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަސްތިރަކުން، އެކަލާނގެ ހެއްދެވި ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންގެ ނުބައި ކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި ރޭގަނޑުގެ އަނދިރިކަން ފެތުރޭ ހިނދު އޭރުގަނޑުގެ އަނދިރިކަމުގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި (ގޮށްޓަށް ފަހައި އެ) ގޮށްޓަކަށް ފުމެ އަންހެނުންގެ (އެބައި ސިޙުރުވެރިންގެ) ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ. އަދި ހަސަދަވެރިޔާ ހަސަދަވެރިވާ ހިނދު އޭނާގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމެވެ."

﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ ۝ مَلِكِ ٱلنَّاسِ ۝ إِلَٰهِ ٱلنَّاسِ ۝ مِن شَرِّ ٱلْوَسْوَاسِ ٱلْخَنَّاسِ ۝ ٱلَّذِى يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ ٱلنَّاسِ ۝ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ﴾ (الناس: ١ – ٦) "(އޭ މުޙައްމަދުގެފާނެވެ!) ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ. ޖިންނިންނާއި، އިންސާނުންގެ ރަސްކަލާނގެ މިސްކީނުންގެ ހިތްތަކަށް ވަސްވާސްދެނީ (اللهގެ ޒިކުރުކުރާ ހިނދު) ފަހަތަށް އަނބުރާ ވަސްވާހުގެ ފުރި ޝައިޠާނާގެ

ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވުމަށް މިސްކީނުންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އެދި ދަންނަވަމެވެ. އެކަލާނގެއި މިސްކީނުންގެ ބޮޑު ރަސްކަލާނގެއެވެ. މިސްކީނުންގެ އިލާހެވެ."

އަދި ފަތިސް ނަމާދަށްފަހު އަންނަނިވި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

"اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْأَلُكَ عِلْماً نَافِعاً، وَرِزْقاً طَيِّباً، وَعَمَلاً مُتَقَبَّلاً"[1] "އޭ ހައްދަވާ ބެލެހެއްޓެވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ، ތިޔަﷲގެ ހަޟްރަތުން ފައިދާހުރި ޢިލްމާއި، ހަލާލުވެގެންވާ ރިޒްޤާއި، ޤަބޫލުކުރެވޭގޮތަށްވާ ޢަމަލެއް ދެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވަމެވެ."

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި، ސުންނަތްތަކާ އެކު، ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގެ ތަފްޞީލުން ނަމާދުކުރާނެ ގޮތް

ނަމާދުގެ ފަރުޟުތަކާއި، ސުންނަތްތައް ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ. ފަހެ މިހާރު އަހަރުމެންގެ ދަރުން ބަޔާންކުރުމަށް މިގަސްތުކުރަނީ އިޖުމާލީކޮށް، ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތައް ތަރުތީބުން އަދާކުރާނެ ގޮތެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގެ ތަރުތީބު ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާތީއެވެ. ފަހެ ތިރީގައި އެވާ ހަރަކާތްތަކުން ނަމާދުކުރާނީހެކެވެ.

1- ނަމާދުކުރުމަށް ގަސްތުކުރާ ތަނުގައި ޤިބްލައަށް ކުރިމަތިލާފައި ކޮޅަށްހުރުން.

2- ކުރަން ގަސްތުކުރާ ނަމާދަކަށް ނިޔަތްގަތުން.

3- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ދެއަތްތިލަފަތުގެ ބަނޑުފުށް ޤިބުލައަށް ގޮތުން ދެއަތްތިލަ ދެކޮނޑާ ހަމައަށް ނުވަތަ ދެކަންފަތްތަކާ ހަމައަށް އުފުލުން.

4- ވާތް މަތީ ކަނާތް ބޮއްޓައި ހަށިމަތީގައި ބަހައްޓަހުރުން.

5- ދުޢާއުލް އިސްތިފްތާހު ކިޔުން.

6- أَعُوْذُ އާއި ބިސްމި ކިޔުމަށް ފަހު ސޫރަތުލް ފާތިހާ ކިޔުން.

7- ކޮންމެ ނަމާދެއްގެވެސް، ފުރަތަމަ ދެރަކުޢަތުގައި ޤުރުއާނުން މިންވަރެއް ކިޔުން.

8- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ދެއަތް އުފުލައި ރުކޫޢަށް ދިއުން.

9- ރުކޫޢުގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.

10- سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔުމާ އެކު ރުކޫޢުން ތެދުވެ ދެއަތް އުފުލުން.

1) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني.

11- އިޢުތިދާލުން ހުރުން.

12- އިޢުތިދާލުގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.

13- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ސަޖިދައަށް ދިޔުން.

14- ސަޖިދާގައި ޠުމަޢުނީނާވުން.

15- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ސަޖިދައިން ތެދުވުން.

16- ދެސަޖިދަ ދެމެދު އިށީނުން.

17- ދެސަޖިދަ ދެމެދުގައި ދުޢާކުރުން.

19- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ދެވަނަ ސަޖިދައަށް ދިޔުން.

20- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވުން.

21- ގައިބޯދު ދެކަ ޖީހުއްޓަވާ ދެވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވުމުގެ ކުރިން ކުޑަ ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޑުކޮށްލުން.

22- ދެވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވެ ހަރަކާތްކުރުން.

23- ފުރަތަމަ ރަކްޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން.

24- ފުރަތަމަ ތަޝައްހުދަށް އިށީނުން.

25- ތަޝައްހުދު ކިޔުން.

26- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ތިންވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވެ ދެއަތް އުފުލައި ހަރަކާތްކުރުން.

27- ބިސްމި ކިޔައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާ ކިޔެވުން.

28- ފުރަތަމަ ދެރަކްޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން.

29- الله أَكْبَرُ ކިޔުމާ އެކު ދެވަނަ ސަޖިދައިން ތެދުވެ ގައިބޯދު ދެކަ ޖީހުއްޓަވާ ކުޑަ ހިނދުކޮޅަކު އިށީނދެ މަޑުކޮށްލުން.

30- ހަތަރުވަނަ ރަކްޢަތަށް ތެދުވެ ހަރަކާތްކުރުން.

31- ތިންވަނަ ރަކްޢަތުގައި ކަންތައްކުރި ގޮތަށް ކަންތައްކުރުން.

32- ފަހު ތަޝައްހުދަށް އިށީނުން.

33- ތަޝައްހުދުކިޔުން.

34- ތަޝައްހުދަށް ފަހު رسول الله ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔެވުން.

35- ޞަލަވާތަށް ފަހު ދުޢާކުރުން.

36- ސަލާމްދިނުން:

ދަންނައެވެ. ނަމާދުގެ ހަރަކާތްތަކުގައި ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުން ހަމަހަމައެވެ. އެއްވެސް ތަފާތެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން

މުސްލިމުންނަށް މުސީބާތެއް ޖެހޭ ހިނދު ނުވަތަ ތަދުވަޅުކަމެއް ޖެހޭ ހިނދު ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި އަޑުގަދަކޮށް ޤުނޫތުކިޔުން ސުންނަތެއްވެގެންވެއެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ، އެއް މަސްދުވަސް ވަންދެން ފަރުޟު ފަސްނަމާދުގައި، ކޮންމެ ނަމާދެއްގެ ފަހު ރުކޫޢަށްފަހުގައި سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ އޭ ވިދާޅުވެ، ޤަބީލާތަކަކަށް ދުޢާކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ބަނޫ ސުލައިމްގެ ޤަބީލާތަކެކެވެ. އެއީ ރިޢުލާއި، ޛަކްވާނާއި، ޢުޞައްޔާ ހިމެނޭ ޤަބީލާތަކަށެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ތިއްބެވި ބޭކަލުން (އަސްޙާބުބޭކަލުން) އާމީން ވިދާޅުވިއެވެ."(1)

ވިތުރު ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުން

ހަމައެކަނި ވިތުރު ނަމާދުގައި ޤުނޫތުކިޔުމަކީ ސުންނަތެއްވެގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. ބަޔާންވެދިޔަ ފަދައިން މުސްލިމުންނަށް މުސީބާތެއް ޖެހޭ ހިނދު، ވިތުރު ނަމާދުގައާއި އަދި އެހެން ނަމާދުތަކުގައި ޤުނޫތުކިޔުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ޖަމާޢަތެއްގެ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީވެސް މިއެވެ. ފަހެ އަބޫ މާލިކު އަލްއަޝްޖަޢީގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބައްޕައަށް އަހުރެން ދަންނަވައިފީމެވެ. رسول الله ﷺ ފަހަތުގައްޔާއި، އަބޫބަކުރުގެފާނާއި، ޢުމަރުގެފާނާއި، ޢުޘްމާނުގެފާނުގެ ފަހަތުގައި، އަދި މިކޫފާގައި ޢަލީގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ގާތްގަނޑަކަށް ފަސް އަހަރުދުވަސްވަންދެން ބައްޕަ ނަމާދުކުރެއްވީމުއެވެ. ފަހެ އެބޭކަލުން (ފަރުޟު ނަމާދުގައި) ޤުނޫތުކިޔުއްވިތޯއެވެ؟ ބައްޕަ ވިދާޅުވިއެވެ. "ދަރިފުޅާއެވެ. އެއީ ބިދުޢައެކެވެ."(2) ފަހެ ގިނަ އިލްމުވެރިންގެ ރައުޔަކީ ވިތުރު ނަމާދުގައި ޤުނޫތު ސުންނަތްވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި رسول الله ﷺ ނަމާދުތަކުގައި ކިޔުއްވި ޤުނޫތަކީ ޤުނޫތު ނާޒިލާއެވެ. "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ" މި ޤުނޫތަކީ

1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ވިތުރުގައި ކިޔުއްވުމަށް ހަސަނުގެފާނަށް رسول الله ﷺ އުނގަންނަވައިދެއްވި ދުޢާއެއްކަން ޝަރީޢަތުން ބަޔާންވެ ހިނގައްޖެއެވެ.[1]

ސުންނަތް ނަމާދު

ހަމަ އިސްލާމް ދީނުގައި ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ އިތުރަށް ސުންނަތް ނަމާދުތަކެއްވެސް ޝަރުޢުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ފަރުޟު ނަމާދުގެ ކުރިންނާއި ސުންނަތްތަކާއި ފަހުގައި ނުވުމުގެ ސަބަބުން އުނިވާ ފުރިހަމަކަން ހަމަޖެހުމަށް ފުރިހަމަކުރެވޭގޮތަށް ވަކިން ލާޒިމުކުރައްވާފައިވާ ކަންކަމެވެ. ހަމަ މާތްالله ތަޢާލާގެ ރަޙްމަތުގެ ކިބައިން ރިވެތިވެގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވިސްނުވާފައެވެ. ހަމަކަމަކަށް رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައެވެ. "إِنَّ أَوَّلَ مَا يُحَاسَبُ بِهِ النَّاسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الصَّلاَةُ، يَقُولُ رَبُّنَا عَزَّ وَجَلَّ لِمَلاَئِكَتِهِ، وَهُوَ أَعْلَمُ: انْظُرُوا فِي صَلاَةِ عَبْدِي أَتَمَّهَا أَمْ نَقَصَهَا؟ فَإِنْ كَانَتْ تَامَّةً كُتِبَتْ لَهُ تَامَّةً، وَإِنْ كَانَ انْتَقَصَ مِنْهَا شَيْئاً قَالَ: انْظُرُوا هَلْ لِعَبْدِي مِنْ تَطَوُّعٍ؟ فَإِنْ كَانَ لَهُ تَطَوُّعٌ قَالَ: أَتِمُّوا لِعَبْدِي فَرِيضَتَهُ مِنْ تَطَوُّعِهِ، ثُمَّ تُؤْخَذُ الأَعْمَالُ عَلَى ذَلِكُمْ"[2] މާނައީ: "ޤިޔާމަތްދުވަހު މީސްތަކުންގެ ފުރަތަމަ އެންމެ ހިސާބުބައްލަވާނީ ނަމާދުގެ ކަމުގައެވެ. މާތްالله، އެކަލާނގެ ދަންނަވާ ގޮތުގަ ޙާލު، މަލާއިކަތުންނަށް ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. މިމީހާގެ ނަމާދު، އެނަމާދު ފުރިހަމަވެގެންވޭތޯ؟ ނުވަތަ އުނިވެގެންވޭތޯ؟ ބައްލަވާށެވެ. ފަހެ ފުރިހަމަވެގެންވާނަމަ، ނަމާދު ފުރިހަމަކަމަށް ލިޔުއްވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުން މިންވަރެއް އުނިވެގެންވާނަމަ، އެކަލާނގެ ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. މިމީހާގެ އަޢަމަލު ސުންނަތް ނަމާދެއް ވޭތޯ؟ ބައްލަވާށެވެ. ފަހެ އެބައިމީހާ ސުންނަތް ނަމާދެއްވާނަމަ، الله ވަޙީކުރައްވާނެއެވެ. މިމީހާގެ އަޢަމަލު، އެބައިގެ ފަރުޟު، އެބައިގެ ސުންނަތުން ފުރިހަމަކޮށްދެއްވާށެވެ. ދެން އެހެނިހެން އަމަލުތަކުގެ ހިސާބުބެލުމަށް ކުރިއަށް ދާނީ އެގޮތުގެ މަތިންނެވެ. (އެބަހީ ފަރުޟު ކުޑަވެ، ސުންނަތް ކޮށްދީގެން ފުރިހަމަވެއެވެ. އަދި ފަރުޟު ޒަކާތް، ބޮލުފޮތްތަކުން ފުރިހަމަވެގެނެވެ. މިގޮތުންނެވެ.)"

---

1) މި ޙަދީޘްގެ ތަޚްރީޖް ދެނެގަތުމަށް "كتاب الصلاة" ގެ މުޤައްދިމާ ބައްލަވާށެވެ.

2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

ދެންފަހެ ސުންނަތް ނަމާދު މިސްކިތަށްވުރެ ވެގެންވަނީ ގޭގައި ކުރުމެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ޙަދީޘްފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބޭފުޅުންގެ ގެތަކުން، ތިޔަބޭފުޅުންގެ ނަމާދުތަކުން ބައެއް ދޫކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބޭފުޅުންގެ ގެތައް، ކަށްވަޅުތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ."

ދެންފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުތައް ބެހިގެންވަނީ ދެބައިކަށެވެ. އެއީ މުއައްކަދު ސުންނަތްތަކާއި، ގައިރު މުއައްކަދު ސުންނަތްތަކެވެ. ފަހެ މުއައްކަދު ސުންނަތްތައް އެސުންނަތްތަކަށް ކުރާ މީހާގެ ނިޔަތުގެ މައްޗަށެވެ. ދެ ރަކުޢަތް ކުރުމަށް ނިޔަތްގެންނަމަ، ދެރަކުޢަތް ކުރާށެވެ. އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރުމަށް ނިޔަތްގެންނަމަ، ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރާށެވެ.

ދެންފަހެ ގައިރު ސުންނަތްތަކަކީ ނަމާދުގެ ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކާއި، ގައިރު ނަންތަކާއި ދެވިފައިވާ ސުންނަތްތަކެވެ.

ރަވާތިބު ސުންނަތްތައް

ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކަކީ ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގެ އިސްވެސްކޮށް ކުރާ ސުންނަތްތަކެވެ.

ސުންނަތްތަކުން ގަދަފަދަވެގެންވާ ސުންނަތްތައް: ބައެއް އިލްމުވެރިން ސުންނަތްތަކަށް ގަދަފަދަވެގެންވާ، ސުންނަތްތަކުގެ އަދަދު، ބާރަ ރަކުޢަތް ކަމަށް ރާޖިޙުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެއީ ފަޖްރު ނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތާއި، ޒުހުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތާއި، ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، ޢިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތެވެ.

ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސުންތެރިވުން އުއްމު ޙަބީބާ ބިންތު އަބީ ސުފްޔާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ حديث ކުރައްވަނިކޮށް މިބަސްފުޅު އަޑު އައްސަވާފައިވެއެވެ. "مَنْ صَلَّى اثْنَتَي عَشْرَةَ رَكْعَةً فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ، بُنِيَ لَهُ بِهِنَّ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ"[2] މާނައީ: "ކޮންމެ ދުވަހު (ރަވާތިބުގެ) ބާރަރަކުޢަތް ކަށަވަރުކޮށް ކުރާ މީހާ، ދަންނާށެވެ. އޭނާއަށްޓަކައި ސުވަރުގެގައި ގެއެއް ބިނާކުރެވޭނެއެވެ."

ފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގައިވެސް ކަށަވަރުކުރެވޭ ހަމަ ފަރުޟު ނަމާދުތަކުގައިވެސް ކަށަވަރުކުރި ގޮތެވެ. ތަކުބީރާއި ހަމައެކަނި ނިޔަތެވެ.

1) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

2) رواه مسلم والتّرمذي والنّسائي.

ފަހެ ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީސުންނަތާއި، މަޣުރިބުނަމާދުގެ ފަހުސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި، ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلۡ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلۡكَـٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި، ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلۡ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

އަދި ބައެއް ފަހަރު، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީސުންނަތުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި، ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ وَإِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَ وَيَعۡقُوبَ وَٱلۡأَسۡبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِيَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمۡ لَا نُفَرِّقُ بَيۡنَ أَحَدٖ مِّنۡهُمۡ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ﴾ (البقرة: ١٣٦) މިއާޔަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި، ސޫރަތުލްފާތިޙާއަށް ފަހު ﴿قُلۡ يَـٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ تَعَالَوۡاْ إِلَىٰ كَلِمَةٖ سَوَآءِۭ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَكُمۡ أَلَّا نَعۡبُدَ إِلَّا ٱللَّهَ وَلَا نُشۡرِكَ بِهِۦ شَيۡـٔٗا وَلَا يَتَّخِذَ بَعۡضُنَا بَعۡضًا أَرۡبَابٗا مِّن دُونِ ٱللَّهِۚ فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُولُواْ ٱشۡهَدُواْ بِأَنَّا مُسۡلِمُونَ﴾ (آل عمران: ٦٤) މިއާޔަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

ފަހެ ގޭގައި ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީސުންނަތް ކުރުމަށްފަހު، ސުންނަތްނަމާދުކުރިތަނުން ކަނާތް އަރިމަތިން އޮށޯވެލެއްވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

ފަހެ ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީސުންނަތް ދޫކޮށްލުމަށްފަހު، ފަތިސް ނަމާދުގެ ފަހުން އެސުންނަތް ކަޟާކުރުން ހުއްދަވެއެވެ.

ސުންނަތްތަކުން ގެދޮރުގައިވާ ސުންނަތްތައް: އަބަދު رسول الله ﷺ ކުރައްވަމުން ގެންދެވި އަސްލަކީ ބޭނުންކުރުން، އެސުންނަތްތަކަށް ގެއިން ގެންގުޅުއްވާފައި ނުވާ ސުންނަތްނަމާދުތަކެވެ. އެއީ މެންދުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހަތަރު ރަކުޢަތާއި ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، މަޣުރިބު ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތާއި، އިޝާ ނަމާދުގެ ފަހުން ދެރަކުޢަތެވެ. ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރިން ދެރަކުޢަތެވެ. އެއީ ޖުމްލަ ބާރަ ރަކުޢަތެވެ. އަދި ބާރަ ރަކުޢަތް ނަމާދުކުރާ މީހާއަށް ސުވަރުގެ ލިބޭނެކަމަށް ވަޢުދުވެވިފައިވެއެވެ.

ވިތުރި

ވިތުރިނަމާދަކީ ސުންނަތްތަކުން ގެދޮރުގައިވާ ސުންނަތް ނަމާދެކެވެ. ފަހެ އެނަމާދަކީ ދަވާމުކުރައްވައިގެން رسول الله ﷺ ބާރުއަޅުއްވާފައިވާ ކަމެކެވެ.

ވިތުރީގެ ވަގުތު: ވިތުރީގެ ވަގުތަކީ ޢިޝާ ނަމާދުން ފާރިޣުވުމުން، ފަޖުރު އުދައިގަތުމާ ހަމަޔަށެވެ. އަދި ވިތުރިކުރުން އެންމެ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައިގެ ވަގުތެވެ. އެކަމަކު އެވަގުތު ހޭލެވިދާނެކަމަށް ޔަޤީންކަން ނެތްނަމަ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވަނީ ނިދުމުގެ ކުރިން ވިތުރިކުރުމެވެ.

ވިތުރީގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދު: އިމާމު ތިރްމިޛީ -رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "ވިތުރީގެ ތޭރަ ރަކުޢަތާއި، އެގާރަ ރަކުޢަތާއި، ނުވަ ރަކުޢަތާއި، ހަތް ރަކުޢަތާއި، ފަސް ރަކުޢަތާއި، ތިން ރަކުޢަތާއި އަދި އެއް ރަކުޢަތް رسول الله ﷺ ގެ ޙަދީޘުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ." އަދި އިމާމު އިސްޙާޤު -رحمه الله- ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ތޭރަ ރަކުޢަތުން ވިތުރިކުރެއްވިކަމަށް ބުނާ މާނައަކީ ވިތުރާއި އެކު އެކަށައަޅާފައިވާ ރޭގެ ތޭރަ ރަކުޢަތްވިތުރާއި ވާހަކައެވެ. އެބަހީ އެކަނިވިތުރި ހިމެނިގެން ވިތުރިވާ ވާހަކައެވެ. ފަހެ ވިތުރި އެކަނި ރަކުޢަތެއްކަމުގައި ނިސްބަތްކޮށްފައެވެ."

ފަހެ ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދީފައި އަލުން ރަކުޢަތެއްކޮށް ސަލާމްދިނުން ޖާއިޒުވެއެވެ. އަދި ތިން ރަކުޢަތުގައި އެއް އަތްތަޙިއްޔާތުން ސަލާމްދިނުން ޖާއިޒުވެއެވެ. އަދި އަތްތަޙިއްޔާތުގައި މެދުނުކޮށް ތިން ރަކުޢަތްކޮށްފައި އަތްތަޙިއްޔާތާއި ސަލާމްދިނުމަކީ ޖާއިޒުވެއެވެ. އަދި ހުރިހާ ރަކުޢަތަކުން ކުރިން އެއްގޮތް ރަކުޢަތްތަކުގައި އަތްތަޙިއްޔާތު ކިޔައި ސަލާމްދިނުމަކީ ޖާއިޒުވެއެވެ.

ވިތުރީގައި ކިޔަވަން: ވިތުރީގައި ސުންނަތްވާގޮތުން ތިން ރަކުޢަތުން ކުރާނަމަ، ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ކިޔަވާނީ ސޫރަތުލް އަޢުލާ ކިޔަވާށެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ (الأعلى) ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلْكَـٰفِرُونَ﴾ (الكافرون) ސޫރަތް އަދި ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ (الإخلاص) ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ނުވަތަ ތިންވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قُلْ هُوَ ٱللَّهُ أَحَدٌ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلْفَلَقِ﴾ އާއި، ﴿قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ ٱلنَّاسِ﴾ މިތިން ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

ވިތުރީގައި ޤުނޫތު ކިޔުން: ވިތުރީގެ ފަހު ރަކުޢަތުގައި ރުކޫޢުގެ ކުރިން ނުވަތަ ރުކޫޢުގެ ފަހުން ޤުނޫތު ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި އެކަން ވަކި ރަމަޟާނުމަހާ ޚާއްޞަކޮށްގެން ނުވެއެވެ. މާތްالله ޙަޟްރަތުން އެދެނުމުގެ ބަސްތަކުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަށޭނެގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. ޙަސަނުގެފާނު ވިތުރީގައި ކިޔުމަށް رسول الله ﷺ ޙަސަނުގެފާނަށް ކިޔަވައިދެއްވި އުނގަންނަވައިދެއްވިއެވެ. އެއީ "اَللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيْمَنْ هَدَيْتَ، وَعَافِنِي فِيْمَنْ عَافَيْتَ، وَتَوَلَّنِي فِيْمَنْ تَوَلَّيْتَ،

وَبَارِكْ لِيْ فِيْماَ أَعْطَيْتَ، وَقِنِي شَرَّ ماَ قَضَيْتَ، فَإِنَّكَ تَقْضِيْ وَلاَ يُقْضَىٰ عَلَيْكَ، إِنَّهُ لاَ يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ، [وَلاَ يَعِزُّ مَنْ عَادَيْتَ]، تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ"(1) މާނައީ: "އޭ އަހަރެމެންގެ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ﷲ ހިދާޔަތް ދެއްވި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި، މިއަޅާއަށްވެސް ހިދާޔަތް ދެއްވާވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ! އަދި ﷲ ދުނިޔަވީ ސިއްހަތު ދެއްވި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި، މިއަޅާއަށްވެސް ދުނިޔަވީ ސިއްހަތު ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ﷲ އެކަލާނގެ ބަލަހައްޓަވާ ވޮޑިގެންނެވި މީސްތަކުންގެ ތެރޭގައި، މިއަޅާއަށްވެސް ބަލަހައްޓަވާ ވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ! އަދި ﷲ ދެއްވި ތަކެތީގައި މިއަޅާއަށް ބަރަކާތް ލައްވާވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ! އަދި ﷲ ނިންމަވާ ކަންތައްތަކުގެ ނުބައިކަމުން މިއަޅާ ސަލާމަތް ކުރެއްވުމަށްވޮޑިގެންނަވާނދޭވެ! ފަހެ ﷲ ނިންމަވާކަށް ވޮޑިގެންނެވެ. އަދި ﷲގެ ނިންމެވުމާ ޚިލާފަށް އެއްވެސް ފަރާތަކުން ނިންމާކަށް ނުކުޅެދޭނެއެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ބަލަހައްޓަވާ ވޮޑިގެންނެވި މީހަކު ނިކަމެތި ނުވާނެއެވެ. [އަދި ﷲ ދުޝްމަނުވެ ވޮޑިގެންނެވި މީހަކު، ނިކަމެތި ނުވާނެއެވެ.] އަޅަމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ! ﷲގެ މަތިވެރިކަމާއި ބަރަކާތް ބޮޑުވެގެންވެއެވެ!"

ވިތުރިނަމާދުން ސަލާމް ދިނުމަށްފަހު: ވިތުރިކުނޫތު އަވަދިވެގެން އަންނަނިވި ޒިކުރާއި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوْسِ" މިޒިކުރުން ތިން ފަހަރު ކިޔާށެވެ. އަދި ތިންވަނަ ފަހަރު އަޑުހަރުކޮށް ދިގުދަމައިގެން ކިޔާށެވެ. މާނައީ: "ހުރިހާ އުނި ސިފަތަކުން ހުސްވެގެންވާ ވެރިރަސްކަލާނގެ، ކީރިތި ރަސްކަލާނގެ، (އެބަހީ الله) ހުސްތާހިރުވެގެންވާނެއެވެ!"

ދެން [رَبُّ الْمَلاَئِكَةِ وَالرُّوْحِ] [އެކަލާނގެއީ މަލާއިކަތުންނާއި ޖިބްރީލްގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއެވެ.](2) މިޒިކުރުން އެއް ފަހަރު ކިޔާށެވެ. ދެން އެއަށް ފަހު އަންނަނިވި ދުޢާކުރާށެވެ. "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِرِضاَكَ مِنْ سَخَطِكَ، وَبِمُعاَفاَتِكَ مِنْ عُقُوْبَتِكَ، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْكَ، لاَ أُحْصِيْ ثَناَءً عَلَيْكَ، أَنْتَ كَماَ أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ"(3) މާނައީ "އޭ އަހަރެމެންގެ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ﷲގެ ރުޟާވެވޮޑިގެންވުމުގެ ސަބަބުން ގޯސްވެރިކަމުން، ﷲގެ ކޯފާއިން ރައްކާތެރި ކަމަށްއެދި އާދޭސް ކުރަމެވެ. އަދި ﷲގެ ޢާފިޔަތުގެ ސަބަބުން ގޯސްވެރިކަމުން، ﷲގެ އުޤޫބާތުން ރައްކާތެރި ކަމަށްއެދި އާދޭސް ކުރަމެވެ. އަދި ﷲގެ ރަޙްމަތުންނާ ނުރުހުމުގެ ދަށުން عذاب ނުވުމަށް ކަމަށްއެދި އާދޭސް ކުރަމެވެ. ﷲއަށް ރަޙްމަތަށް ރައްކާތެރި ކަމަށްއެދި އާދޭސް ކުރަމެވެ. ﷲއަށް ކުރަންވީ ތަނާ

1) أخرجه أهل السنن وأحمد والدارمي والحاكم والبيهقي. ބައްލަވާ ތިރިމިޛީ އާއި ބައިހަޤީ ރިވާކުރައްވާފައިވާ ޙަދީޘެވެ. وصحّحه الألباني.

2) رواه النسائي والدارقطني وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد ومسلم وأصحاب السّنن.

ތަޙްޤީޤުގައި ތަނާ މިއަޢާއަން ބަދަރު ނުކުރެވޭތަކާއި ދިނަމެވެ. ދިޔައިއްﷲ ދިޔައިއްﷲގެ އަމިއްކަ ގާތުގެވަން ހާޒިރު ވަރިކުރައްވާ ތަރަދޭން ހާޒިރު ކިޔަވާޖެހޭނެ ތަކުރާރެވެ."

އަދަދު، ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ސަލާމްދިނުން. ފަހެ، ވިތުރިކުރެވޭނީ ނިޔަލަށް، ދެރަކުޢަތުން ކުރުމަށްފަހު، ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ދެއްވައި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސަލާމްދެއްވިއެވެ. ދެން ވިތުރިކުރައްވައި ނިންމަވައެވެ. އަދި އޭނާގެ ވިތުރި ބާޠިލުވެ ނުދާނެއެވެ.

ވިތުރި ޤަޟާކުރުން: ފަތިސްވުމުގެ ކުރިން ވިތުރި ނުކުރެވިއްޖެ މީހާއަށް ވިތުރި ޤަޟާކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ކަމަށް ޢުލަމާއުން އިއްތިފާޤުވެފައިވެއެވެ. ފަހެ، މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ އަބޫ ސަޢީދުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭގޮތުން ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ فَلْيُصَلِّهِ إِذَا ذَكَرَهُ"[1] މާނައީ: "ވިތުރިނުކޮށް ނިދިއްޖެ މީހާ ނުވަތަ ވިތުރިކުރަން ހަނދާން ނެތިއްޖެ މީހާ ފަހެ އޭނާ ހަނދާންވާ ހިނދު ވިތުރިކުރާނީކަމެވެ."

ދެން ވިތުރި ޤަޟާކުރާނީ ވަގުތު ދަންނަވާލަމެވެ. އެވަގުތަކީ ކަނޑައެޅިގެން ތަރުތީބުގައި ޢާއިޝާގެފާނު ނޫނެވެ. އަދި އިބްނުޢުމަރުގެ ބަސްފުޅުގައިވެއެވެ. މިކަމުގައި ތަފާތުވެގެންވެއެވެ. އެހެންކަމުން ނަމާދުކުރުން ވަކިވަކިން ހިމެނޭ އެއްގޮތަށް ވިތުރުކުރުން އެދެވިގެންވެއެވެ.

ތަހައްޖުދު ނަމާދު

އެބަހީ ދަމުނަމާދެވެ. ދަމުނަމާދަކީ ވަރަށް މާތްވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. ފަރުޟު ފަސް ނަމާދު ފިޔަވައި ދެންވާ އެންމެ މާތް ނަމާދެވެ. ފަހެ، މާތްﷲ ކީރިތިޤުރުއާނުގައި އެނަމާދަށް ތަޢުރީފުކުރައްވާފައިވެއެވެ. ހަމައެފަދައިން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވާ ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. "أَفْضَلُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الْمَفْرُوضَةِ صَلاَةٌ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ"[2] މާނައީ: "ފަރުޟު ނަމާދަށް ފަހު އެންމެ މާތް ނަމާދަކީ ރޭގަނޑުގެ ތެރޭގައި ކުރާ ނަމާދެވެ. (އެބަހީ ދަމުނަމާދެވެ.)"

ދަމުނަމާދުކުރުމަށް އެންމެ މާތް ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހުބައެވެ: ފަހެ، ދަމުނަމާދުކުރުމަށް އެންމެ މާތް ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހު ތިންބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.

1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

ނިދަން އޮށޯންނަ އިރު ދަމުނަމާދަށް ތެދުވުމަށް ނިޔަތްގަތުން. ފަހެ މާތްﷲ ހުރަސްއެޅުއްވުމުގައި އަބަދުމެއްވެސް ހިތަކުން ނިދާފައިވާ ކަމަށް ވިޔަސް އެކަން ލިޔުއްވާނެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "مَنْ أَتَى فِرَاشَهُ وَهُوَ يَنْوِي أَنْ يَقُومَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ، فَغَلَبَتْهُ عَيْنَاهُ حَتَّى أَصْبَحَ، كُتِبَ لَهُ مَا نَوَى، وَكَانَ نَوْمُهُ صَدَقَةً عَلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ"[1] މާނައީ: "ކޮންމެ މީހަކު ގޮދަޑިއަށް ދަމުނަމާދުކުރުމަށް ނިޔަތްގަނެގެން ގޮދަޑި، ބިސްތަރީގައި އޮށޯވެ، ފަހެ ހެނދުނުވެއްޖެއްޔާއި ހަމައަށް ނިދުނީމާ ނިޔަތްކުރި ޘަވާބު ލިބޭނެއެވެ. އޭނާގެ ނިދުމަކީ އޭނާގެ ރަބ ވަނީ މާތްﷲގެ ޙަޟްރަތުން އޭނާއަށް ޞަދަޤާތެއްކަމުގައެވެ."

ދަމުނަމާދަށް ތެދުވުމަށް ހިނދު، ތަރުތީބުން ނިދި ހިތުހޯދައި އަދި ދޮތެ އުފެއްދެވުން ފަހު ދުޢާއަކާ ބައެއް، އަސާސީ އެޗެއް ކިޔުން: ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۞ ٱلَّذِينَ يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ قِيَٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَٰطِلًا سُبْحَٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ ٱلنَّارِ ۞ رَبَّنَآ إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ ٱلنَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُۥ ۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ۞ رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِى لِلْإِيمَٰنِ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِرَبِّكُمْ فَـَٔامَنَّا ۚ رَبَّنَا فَٱغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلْأَبْرَارِ ۞ رَبَّنَا وَءَاتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ ٱلْمِيعَادَ ۞ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ ۖ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۖ فَٱلَّذِينَ هَاجَرُوا۟ وَأُخْرِجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِمْ وَأُوذُوا۟ فِى سَبِيلِى وَقَٰتَلُوا۟ وَقُتِلُوا۟ لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّـَٔاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ ثَوَابًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسْنُ ٱلثَّوَابِ ۞ لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فِى ٱلْبِلَٰدِ ۞ مَتَٰعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ ٱلْمِهَادُ ۞ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّٰتٌ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۗ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ۞ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ۞ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱصْبِرُوا۟ وَصَابِرُوا۟ وَرَابِطُوا۟ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ (آل عمران: ١٩٠ – ٢٠٠)[2]

ކުރުކޮށް ދެރަކުޢަތުން ދަމުނަމާދު ފެށުން. ދެން އެއަށް ފަހު ކުރާ ރަކުޢަތްތަކަށް ބޭނުން ވަރަކަށް ދިގުކުރާނެއެވެ. އަދި ދިގުކުރި ވަރަކަށް ޘަވާބު އިތުރުވާނެއެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ހަދާކުރައްވައެވެ.

---

1) رواه النّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود.

"إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيَفْتَـــتِحْ صَلاَتَهُ بِرَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ"[(1)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ މީހަކު ރޭގަނޑު (ތަހައްޖުދަށް) ތެދުވާ ހިނދު ފަހެ އޭނާގެ ނަމާދު ލުއިލުއި ދެރަކުޢަތުން ފަށާހުށިކަމެވެ."

ތަހައްޖުދަށް އަނބިދަރިން ހޭލުއްވުން. ފަހެ رسول الله ﷺ حديث ކުރެއްވިއެވެ. "رَحِمَ اللّٰهُ رَجُلاً قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى وَأَيْقَظَ امْرَأَتَهُ، فَإِنْ أَبَتْ نَضَحَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ، رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأَةً قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ وَأَيْقَظَتْ زَوْجَهَا، فَإِنْ أَبَى نَضَحَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ"[(2)] މާނައީ: "އެމީހަކަށް الله ރަޙުމަތްލައްވާށިއެވެ! އޭނާ ރޭގަނޑު ތެދުވެ، ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އޭނާގެ އަނބިމީހާ ހޭލުއްވައިފިއެވެ. ފަހެ ހޭނުލައިފިނަމަ، އެކަނބުލޭގެ މޫނަށް ފެން ވިހުރުވައިފިއެވެ. އަދި الله އެއަންހެނުން މީހާއަށް ރަޙުމަތްލައްވާށިއެވެ! އެކަނބުލޭގެ ރޭގަނޑު ތެދުވެ، ނަމާދުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެކަނބުލޭގެ ފިރިމީހާ ހޭލުއްވައިފިއެވެ. ފަހެ ހޭނުލައިފިނަމަ، އޭނާގެ މޫނަށް ފެން ވިހުރުވައިފިއެވެ."

ބޯއްޓާލެވިގެން ފަތައިދިޔަމަ ނަމާދު ދޫކޮށްލުން. އަދި ނިދި ފިލަންދެން މަޑުކޮށްލުމެވެ. ނިދުމަ ނިދައިލުމެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَاسْتَعْجَمَ الْقُرْآنُ عَلَى لِسَانِهِ، فَلَمْ يَدْرِ مَا يَقُولُ فَلْيَضْطَجِعْ"[(3)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ މީހަކު ތަހައްޖުދަށް ތެދުވާ ހިނދު، ފަހެ އޭނާގެ ދޫ މަތިން ޤުރުއާން އޮޅި، އޭނާ ކިޔާ އެއްޗެއް އޭނާއަށް ނޭނގެން ފަށައިފިނަމަ، ފަހެ (ނަމާދު ދޫކޮށްލައި) އޭނާ އޮށޯވެނިދާށެވެ."

އަމަލުން ކުރެވޭނެވަރަކަށް މިންވަރުކޮށް ތަކުރާރުކޮށްދިއުމާއި ދެމެހެއްޓުން. އެބަހީ އަޅުކަމުގެ މަތީ ފުދިހުރުމާ އަޅުކަން ތަކުރާރުކުރުމެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "يَا أَيُّهَا النَّاسُ خُذُوا مِنَ الأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ، فَإِنَّ اللّٰهَ لاَ يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا، وَإِنَّ أَحَبَّ الأَعْمَالِ إِلَى اللّٰهِ مَا دَامَ وَإِنْ قَلَّ"[(4)] މާނައީ: "ހޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުންނަށް ކުރެވޭނެވަރަށް މިންވަރުން އަޅުކަން ކުރާށެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން ފުރިހަމަޢަމަލުން ވަރުބަލިނުވާހާ ހިނދަކު، الله ވަރުބަލި ނުވައްވާނެއެވެ. އަދި ހަމަކަށަވަރުން الله ގެ ހަޟްރަތުގައި އެންމެ ލޯބިވާ ޢަމަލަކީ (އެމީހާގެ ކިބައިގައި) ދެމިހުންނަ އަޅުކަމެވެ. އެއީ ކުޑަ މިންވަރެއް ކަމުގައިވީނަމަވެސް."

---

1) رواه أحمد ومسلم.

2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

4) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

ރޭގަނޑު ނަމާދުގެ ވަގުތު: ވަނީ ޢިޝާ ނަމާދުން ފެށިގެން ފަތިސް ވަގުތުވަންނަންދެން، ފަތިސް ވަގުތު ވަދެއްޖެއްސުރެ ނިމެނީ އެވެ. އެއީ ރޭގަނޑުގެ ވަގުތެވެ. އެއީ ގާތްގަނޑަކަށް މިވަގުތަކީ ނިދާލުމަށްފަހު، ދަނޑި ވާގެ ވަގުތުގެ ރޭގަނޑުގެ ފަހު ބައިގައެވެ. އެގޮތަށް ރަސޫލާ ﷺ ގެ ފުޅުގަނޑެވެ.

ރޭގަނޑުގެ ފަހު ބައި މާތްވުން: ރޭގެ އެއީ ރޭގަނޑުގެ ފަހު ބައިގައި ދެވަނަ ބައިގައެވެ. ރޭގެ ހަނދާން ކުރައްވާ ކުރީގެ ބައިގަ، ކުރިން ދެބައިވެރިންނާ މެދު ރައްޔިތުން އުޅޭ ގޮތެވެ. އެހެންވީމާ ވިތުރުކުރުމަށްވެ. ރަސޫލު الله ﷺ حديث ކުރައްވަނީ ވިހާނެ މަސައްކަތް. "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الآخِرِ، فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِمَّنْ يَذْكُرُ اللهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ فَكُنْ"[1] މާނައީ: "الله، ޢަޒީޒު އަޅާ ގާތްވެ ވޮޑިގަންނަވާ ވަގުތަކީ ރޭގަނޑުގެ ފަހު ބައިގައެވެ. ފަހެ، ތިބާއަށް އެވަގުތު اللهއަށް ޒިކުރު ކުރާ މީހުންގެ ތެރޭގައި ވުމަށް ކުޅަދާނަވެއްޖެނަމަ، ފަހެ ތިބާ އެފަދަ މީހެއްގެ ގޮތުގައި ވާށެވެ."

ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދު: ވިތުރާއި ރަކުޢަތްތަކުގެ ޢަދަދަކީ ގާތްގަނޑަކަށް މަދުވެގެން ތިން ރަކުޢަތެވެ. ރަސޫލު الله ﷺ ރޭގަނޑުގަނޑު ކުރައްވާ ނަމާދު ވިތުރާއި އެއް ރަކުޢަތްގެ މަތިން ޖުމްލަ އެގާރަ ރަކުޢަތްވުމުގެ ގޮތުގައި ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އެހެންނަމަވެސް މިއަށްވުރެ ގިނަ ރަކުޢަތް ކުރުމަކީ ވެސް ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އަދި އިސްވެގެން ވިތުރާ ގުޅުވައިގެން ހެދުމަށް ފަހު ރައްކާވާ ގޮތުން ވިތުރުގެ އެއް ރަކުޢަތްތައް ނަމާދުކުރުމަކީ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ.

ރޭގަނޑު ނަމާދު ޤަޟާކުރުން: އެގޮތަށް رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "مَنْ نَامَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَقَرَأَهُ فِيمَا بَيْنَ صَلاَةِ الْفَجْرِ وَصَلاَةِ الظُّهْرِ كُتِبَ لَهُ كَأَنَّمَا قَرَأَهُ مِنَ اللَّيْلِ"[2] މާނައީ: "އެމީހަކު ރޭގަނޑު ކިޔަވާ ޤުރްއާނުގެ ބައި ނުވަތަ އޭގެ ބައެއް ނުކިޔަވައި ނިދާލައިފިނަމަ، ފަހެ ފަތިސް ނަމާދާއި މެންދުރު ނަމާދާ ދެމެދު އެމީހަކު އެބައި ކިޔަވައިފިނަމަ، އެއީ ރޭގަނޑު ކިޔެވި ފަދައިން ލިޔުއްވައެވެ."

ރަމަޟާންމަހުގެ ޤިޔާމު (ތަރާވީޙް ނަމާދު)

ތަރާވީޙް ނަމާދަކީ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނަށް ސުންނަތް މުއައްކަދާ ނަމާދެކެވެ. ރަމަޟާންމަހުގެ ކޮންމެ ރޭއަކު، ޢިޝާ ނަމާދުން ފަހުގައި، ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން ދެރަކުޢަތުން އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ. އަދި އެއީ ވަރަށް މާތް ނަމާދެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަތުމަށް

---

1) رواه الترمذي والنّسائي وابن خزيمة والبيهقي والحاكم وصحّحه الألباني.

2) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

އަޅުގަނޑުމެންގެ ޔަޤީން ނިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.
"مَنْ قَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ"[(1)] މާނައީ: "އީމާންވެ ހުރެ، ތަވާބަށް އެދި ރޭގަ، ރަމަޟާންމަހު ޤިޔާމުކޮށްފި މީހާ ދަންނައެވެ. އޭނާގެ އިސްވެދިޔަހައި ކުރީ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެވޭނެއެވެ."

رسول الله ﷺ ގެ ޞަޙާބީންނާއި އަދި އަޅުގަނޑުމެންގެ ޞަޙާބީންގެ ތެރޭގައި، އިޖްމާ ނަމާދުގެ ފަހުން، މިސްކިތުގައި، އެއް އިމާމެއްގެ ފަހަތުން، އެއް ޖަމާޢަތެއްގެ ސިފައިގައި މިނަމާދު ކުރުމަށް ފަށައިފި ނުވެއެވެ. އެޖަމާޢަތުގައި، އަސްލުގައި ބުނެވިފައިވާ ގޮތުން ކުރެވިފައިވާ ނަމާދެއް، ޖަމާޢަތެއްގައި ކުރުމަށެވެ.

ފަހެ ޖަމާޢަތުގައި މިނަމާދު ކުރުމުން ފައިދާ ލިބޭނެއެވެ. އޭގެ ދަލީލަކީ رسول الله ﷺ އެނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރައްވާފައިވާކަމެވެ. ފަހެ މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ސުންނަތް ބަޔާންކުރެއްވި ޔަޤީން ނިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ތަރާވީޙް ނަމާދުގެ ފަޟީލަތް ވިދާޅުވެ"، رسول الله ﷺ އާ ވިދާޅުވި، އަސްލުގައި ރޭގަނޑުގެ ނަމާދުގައި އިމާމާއެކު ނަމާދުކުރާ މީހާ، އިމާމު ފޮނިވާންދެން ހުރެއްޖެނަމަ، އޭނާއަށް ރޭގަނޑުގެ ހުރިހާ ޤިޔާމުގެ ތަވާބު ލިބޭނެއެވެ."[(2)]

ދަންނަވާ އިސްލާމް ނަމާދުގެ ފަހުން އެއް ޖަމާޢަތެއްގައި މިސްކިތުގައި އިމާމާއެކު ކުރުމުގެ ބާބު ބޭނުންތެރިކަން ބޮޑުވެއެވެ. އެއީ އެކަމާގުޅޭ ގޮތުން ކުރެވޭ ބަޔާނެވެ.

ތަހައްޖުދު ނަމާދުގައި ފަޟީލަތް: ފަހެ ރޭގަނޑުގެ ބައެއްގައި ކުރެވޭ ނަމާދަކީ ސުންނަތް މުއައްކަދު ސުންނަތެކެވެ.

އެއީ ރޭގަނޑުގެ އެއްބައިގައި ކުރެވޭ ނަމާދެވެ. رسول الله ﷺ އާ އެކަމަށް ރަނގަޅަށް ގޮވާލެއްވި ސުންނަތެކެވެ. މާތްالله ޙަޟްރަތުގައި ފަހެ މިނަމާދު ރޭގަނޑުގެ ޔަޤީން ނިވާވެގެންވެއެވެ.

އެކަމާގުޅޭ ގޮތުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ އެކަމާގުޅޭ ގޮތަށް ފަހެ ރޭގަނޑުގެ ބައެއްގައި ދަންނަވާ ރަސޫލާ ދަންނަވައިގެ ޤިޔާމު ކުރެއްވިއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ދަންނަވާލެވެ. ކަމާގުޅޭ އިސްލާމް ދިރިހުރި ރޭގަނޑުގައި ފަހެ ކުރިން ކުރެއްވުމަކީ ރޭގަނޑުގެ الله ގެ ޙަޟްރަތުގައި ދަންނަވައިފަވާ ބަޔާންކުރެވެ. އެކަމާގުޅޭ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "(اللهއަށް) ސުވާލުކުރުމާ އަޅުގަނޑު ކަމުގައި ކުރަންވާ ނަމާދުކުރާނެތޯއެވެ؟"[(3)]

1) رواه الجماعة.

2) رواه ابن أبي شيبة وأحمد والنّسائي والحاكم وصحّحه الألباني.

3) رواه الجماعة إلاّ أبا داود.

ވިތުރީ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު: މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޢާއިޝަތުގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ، ރަމަޟާން މަހުގައިވެސް އަދި އެހެން މަހެއްގައިވެސް، ރޭގަނޑުގެ ނަމާދު އެގާރަ ރަކުޢަތަށްވުރެ އިތުރަށް ނުކުރައްވައެވެ."(1) އަދި މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޖާބިރުގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ އަށްރަކުޢަތް ކުރައްވައިގެން، އަދި ތިން ވިތުރުކުރެއްވިއެވެ."(2) އެބަހީ ވިތުރީގެ ތިން ރަކުޢަތެވެ. ފަހެ އެއީ އެގާރަ ރަކުޢަތެވެ.

ޟުޙާ ނަމާދު

ޟުޙާ ނަމާދަކީ ސުންނަތްތަކަށް ގަދަރުވެރިކަންވާ ވަރަށް މާތް ނަމާދެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި އަބޫޛައްރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلاَمَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ މީހެއްގެ ކޮންމެ ހުޅުގެ މައްޗަށް ޞަދަޤާތެއް ކުރުން ކޮންމެ ދުވަހަކު ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. (އެބަހީ ދުވާލަކު ތިންސަތޭކަ ފަސްދޮޅަސް ޞަދަޤާތް ކުރުން ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ.) ފަހެ ކޮންމެ ތަސްބީޙަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަޙްމީދަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަހްލީލަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ތަކްބީރަކީ(4) ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ހެޔޮ ކަންތަކަށް ކުރާ ކޮންމެ އަމުރުކުރުމަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި ނުބައި ކަންކަމުން ކުރާ ކޮންމެ ނަހީއަކީ ޞަދަޤާތެކެވެ. އަދި މީހާ ކުރާ ޟުޙާ ނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތް އެހުރިހާ ކަމަކަށް ފުއްދައިދެއެވެ."

ޟުޙާ ނަމާދުގެ ވަގުތު: ޟުޙާ ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ އިރު ތޮށިބުވެއްޖެއްސުރެ މެންދަރާ އަރިއްސުރެ، އިރު ދުވާލުމެދަށް ދާންދެނެވެ. ފަހެ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ވަގުތަކީ އިރު ހޫނުވުން، އިރުގެ ހޫނުކަން ގަދަވާ ވަގުތެވެ. މާތްالله ރުއްސެވުންލެއްވި ޒައިދު ބިން އަރްޤަމްގެ ރިވާއިން

---

1) رواه الجماعة.

2) رواه الطّبراني وابن خزيمة وابن حبّان في صحيحيهما وحسّنه الألباني.

3) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

4) ތަސްބީޙަކީ سُبْحَانَ اللهِ ކިޔުމެވެ. އަދި ތަޙްމީދަކީ الْحَمْدُ لِلهِ ކިޔުމެވެ. އަދި ތަހްލީލަކީ لاَإِلَهَ إِلاَّ اللهُ ކިޔުމެވެ. އަދި ތަކްބީރަކީ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމެވެ.

ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "صَلاَةُ الأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ"[1] މާނައީ: "ތައުބާވާ މީހުންގެ ނަމާދުވަނީ (އެބަހީ ޟުޙާ ނަމާދުވަނީ) ޖަމަލުކުދީގެ ފައި އަންދައިގާ ހިނދުގައެވެ." އެބަހީ އިރުގެ ހޫނުކަން ގަދަވާ ހިނދުގައެވެ.

ޟުޙާ ނަމާދުގެ ރަކުޢަތްތަކުގެ އަދަދު: އެއީ ދެރަކުޢަތާއި، ހަތަރުރަކުޢަތާއި، ހަރަކުޢަތާއި، އަށްރަކުޢަތް رسول الله ﷺ ގެ އަރިހުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އެގޮތް މަޝްހޫރުވެފައިވަނީ ދެރަކުޢަތެވެ. އަދި رسول الله ﷺ ބައެއް އަސްބާބުތަކުން ވަބިއްދަށް ކުރައްވާފައިވާކަމަށް ދެރަކުޢަތް ކުރެއްވުމަކަށެވެ.

އިސްތިޚާރާ ނަމާދު

އިސްތިޚާރާގެ މާނައަކީ اللهގެ ހަޟްރަތުން ހެޔޮކަން އެދުމެވެ. އެއީ މީހަކު ކުރަން ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން ކަމެއް ކުރުމަށް ގަސްދުކޮށް، އަދި އެކަމަކީ އެއީ، ޙާލަތަށް ވަކިކުރެވޭ ކަމެއްކަން ނުވަތަ ގެއްލުންހުރި ކަމެއްކަން ނޭނގި، އެކަމުގައި ޝައްކުވެއްޖެނަމަ، އިސްތިޚާރާކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. މިސާލަކަށް ވިޔަފާރިއެއް ފަށަން އުޅޭ ހިނދު، އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. ކާވެނިކުރަން ގަސްދުކުރާ ހިނދު، އިންނަން އުޅޭ ކުއްޖާ އިޚްތިޔާރުކުރުމަށްޓަކައި އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. ފަހެ، ކަނޑައެޅިގެން ނޫނީ ކަންތައްތަކުގައި އިސްތިޚާރާކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ވަގުތު ނަމާދުތަކާއި ވާޖިބު ކަންތައްތަކަށް އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ. އަދި މާތްالله އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ކުރުމަށް އިސްތިޚާރާކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ނަމާދުކުރުމަށް އިސްތިޚާރާކުރުމެވެ.

ދެންފަހެ، އިސްތިޚާރާކުރާ ގޮތަކީ، ކުރިން ދަންނަވާލި ފަދަ ކަމެއް ކުރުމަށް ގަސްދުކުރާ ހިނދު، ފަރުޟު ނަމާދު ފިޔަވައި ދެރަކުޢަތް ނަމާދެއް ކުރާނީއެވެ. ފަހެ އެދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރާނީ ހަމަ އެހެން ނަމާދުތަކުން ކުރާ ގޮތަށެވެ. އަދި ސަލާމްދިނުމަށްފަހު ތިރީގައިވާ ދުޢާކުރާނެއެވެ، ދެން ދުޢާ ކުރާނީ އިސްތިޚާރާކުރާ ކަމުގެ ނަން ކިޔައިގެންނެވެ. ދެން ދުޢާކުރާނީ އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުމުންނެވެ.

"اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَسْتَخِيْرُكَ بِعِلْمِكَ، وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيْمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ، وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوْبِ، اَللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ (ކުރަން އުޅޭ ކަމެއްގެ ނަންކިޔާނެއެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިތަށް އަރުވާނެއެވެ.) خَيْرٌ لِيْ فِيْ دِيْنِيْ وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةُ أَمْرِيْ فَاقْدُرْهُ

---

1) رواه أحمد ومسلم.

لِيْ وَيَسِّرْهُ لِيْ ثُمَّ بَارِكْ لِيْ فِيْهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هٰذَا الأَمْرَ (ކުރަން އުޅޭ ކަމެއްގެ ނަންގަންނާށެވެ. ނުވަތަ އެކަން ހިތަށް އަރުވާށެވެ.) شَرٌّ لِيْ فِيْ دِيْنِيْ وَمَعَاشِيْ وَعَاقِبَةُ أَمْرِيْ فَاصْرِفْهُ عَنِّيْ وَاصْرِفْنِيْ عَنْهُ وَاقْدُرْ لِيَ الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ ثُمَّ أَرْضِنِيْ بِهِ"[1] މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން ތިމަގާ، ތިޔަﷲގެ ޢިލްމުފުޅުގެ ޒަރީޢާއިން، ތިޔަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ހޮވާދެއްވުމަށް އެދެމެވެ. އަދި ތިޔަﷲގެ ޤުދުރަތްތެރިކަމުގެ ޒަރީޢާއިން، ތިޔަﷲގެ ޙަޟްރަތުން ކުޅަދާނަކަން ދެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވަމެވެ. އަދި ތިޔަﷲގެ މާތް ދަރުމަވަންތަކަމުން ދެއްވުމަށް އެދި ދަންނަވަމެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަﷲ ހުރިހާ ކަމަކަށް ކުޅަދުންވަންތަވެއެވެ. އަދި ތިމަގާ ނުކުޅެދޭނެވެ. އަދި ތިޔަﷲ ހުރިހާ ކަމެއް ދެނެވޮޑިގެންވެއެވެ. އަދި ތިމަގާ ނުދަންނަމެވެ. އަދި ތިޔަﷲއީ ޣައިބުގައިވާ ހުރިހާކަމެއް ގޮތުން ދެނެވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިކަމަކީ........ މިއަޅާގެ ދީނާއި، މިއަޅާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މިއަޅާގެ ކަންކަމުގެ ނަތީޖާގެ ގޮތުން، މިއަޅާއަށް ހެޔޮކަމެއް ކަމުގައި ތިޔަﷲ ދެނެވޮޑިގެންނަމަ، ފަހެ އެކަންތައް މިއަޅާއަށް މިންވަރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި އެކަންތައް މިއަޅާއަށް ފަސޭހަކޮށްދެއްވާނދޭވެ! ދެން އެކަމުގައި މިއަޅާއަށް ބަރަކާތްލައްވާނދޭވެ! އަދި ހަމަކަށަވަރުން މިކަމަކީ........ މިއަޅާގެ ދީނާއި، މިއަޅާގެ ދިރިއުޅުމާއި، މިއަޅާގެ ކަންކަމުގެ ނަތީޖާގެ ގޮތުން، މިއަޅާއަށް ނުބައި ކަމެއް ކަމުގައި ތިޔަﷲ ދެނެވޮޑިގެންނަމަ، ފަހެ މިއަޅާގެ ކިބައިން އެކަންތައް ދުރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި އެކަންތަކުން މިއަޅާ ދުރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި ހެޔޮ ކަންތައް މިއަޅާއަށް މިންވަރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އެއީ ކޮންތާކު ކަމެއްގައި ވިޔަސްމެއެވެ. އަދި އެކަމަކަށް މިއަޅާ ރުއްސަވާނދޭވެ!"

ފަހެ ފަރުޟު ނަމާދު ފިޔަވައި، ސުންނަތް ނަމާދުތަކުންވެސް މިނަމާދު ކިޔެވިދާނެއެވެ. މިސާލަކަށް ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދުގެ ދެރަކުޢަތާއި، ސުބުހު ނަމާދުގެ ދެރަކުޢަތާއި، ވުޟޫކުރުމުގެން ފަހު ދެރަކުޢަތް ފަދަ ސުންނަތް ނަމާދުތަކެވެ. އެކަމަކު އެންމެ ރަނގަޅު ގޮތަކީ، ނަމާދުކުރުން މަނާ ވަގުތުތައް ނޫން ވަގުތެއްގައި އިސްތިޚާރާކުރުމަށް ދެރަކުޢަތްކުރުމެވެ. ފަހެ ﷲގެ ބަރަކާތުން އިސްތިޚާރާކުރުން އަދި ހެޔޮވެރި މީހުންނާ މަޝްވަރާކުރުން، ކުރާ ކަމެއް ﷲ އިރާދަކުރެއްވިއްޔާ ނަތީޖާ ހާޞިލުވެގެން ދާނެއެވެ.

1) رواه الجماعة إلاّ مسلماً.

ޙާޖަތު ނަމާދު

ފަހެ މިނަމުގައި އެއްވެސް ނަމާދެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. މިނަމަކީ ޢިލްމުވެރިން މިމާނައިގައި ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކަށް ބަލާފައި އުޞޫލުން ދައްކާފައިވާ ނަމާދެކެވެ. ޙާޖަތުގެ މާނައަކީ ބޭނުމެވެ. ފަހެ މާތްالله ގެ ޙަޟްރަތުގައި ކަމަކަށް އެދި ދުޢާކުރުމުގެކުރިން ކުރެވޭ ކޮންމެ ދުޢާއަކާއި ޙާޖަތް ނަމާދު ކިޔުނީއެވެ. އެހެންމީން އިސްތިޚާރާ ނަމާދަކީވެސް ޙާޖަތް ނަމާދެކެވެ. އަދި ރަނގަޅުކަމަކަށް އެދި ކުރެވޭ ދުޢާއެއް ނަމާދަކީވެސް ޙާޖަތް ނަމާދެކެވެ.

މާތްالله ރުއްސެވުންވެވޮޑިގެންވާ ޢުޘްމާނު ބިން ޙުނައިފުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްދުވަހަކު ލޮލަށް ނުފެންނަ މީހަކު رسول الله ﷺ ގެ ޙަޟްރަތަށް އައިސް ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެންގެ ލޮލުގެ ފެނުން، الله އަހުރެންނަށް ދެއްވުމަށް ދުޢާކުރެއްވުން އެދެމެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "ކަލޭ ދުޢާކުރުން ބޭނުންތޯއެވެ؟"(1) އޭނާ ދަންނަވައިފިއެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އަހުރެންގެ ލޮލުގެ ފެނުން ދިއުމުގެ ސަބަބުން އަހުރެންނަށް ވަރަށް އުނދަގޫވެއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިއެވެ. "ފަހެ ދޭށެވެ. ގޮސް ވުޟޫކުރާށެވެ. ދެން ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކޮށް މިދުޢާކުރާށެވެ." "اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ وَأَتَوَجَّهُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّيْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَبِيِّ الرَّحْمَةِ، يَا مُحَمَّدُ، إِنِّي أَتَوَجَّهُ إِلَى رَبِّي بِكَ أَنْ يَكْشِفَ لِي عَنْ بَصَرِيْ، اَللَّهُمَّ شَفِّعْهُ فِيَّ وَشَفِّعْنِي فِي نَفْسِي"(2) މާނައީ: "އޭ ކަލާނގެ ތިޔަކަލާނގެއަށް ސުވާލުކުރަމެވެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ތިޔަ ﷲ ގެ ޙަޟްރަތަށް އެދުނީމެވެ. އަދި މިއަޅާގެ ނަބިއްޔާ محمّد ﷺ، ރަޙުމަތުގެ ނަބިއްޔާއާ އެކު ތިޔަ ﷲ ގެ ޙަޟްރަތަށް ކުރިމަތިލައިފީމެވެ. އޭ މުޙައްމަދެވެ! ތިޔަކަލޭގެފާނުން އަހުރެން ކަލޭގެފާނާ އެކު އަހުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ޙަޟްރަތަށް ކުރިމަތިލައިފީމެވެ. އެއީ އަހުރެންނަށް އަހުރެންގެ ލޮލުން އެކަލާނގެ ރަޙްމަތް ހާމަކޮށްދެއްވުމަށެވެ. އޭ ކަލާނގެ ތިޔަކަލޭގެފާނު ޤަބޫލުކުރައްވާށެވެ! މިއަޅާގެ ޙައްޤުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އަމިއްލަ ނަފްސުގައި މިއަޅާގެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނދޭވެ!"

1) މިފަދައިން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީ، ކެތްކުރުން މީހާ އެކަމަށް ކެތްތެރިވެއްޖެނަމަ، އެކަމަށް الله ސުވަރުގެ ދެއްވާނެއެވެ.

2) رواه الترمذي وقال حديث حسن صحيح غريب، والنسائي واللفظ له وابن ماجه وابن خزيمة في صحيحه والحاكم وقال صحيح على شرط البخاري ومسلم وصحّحه الألباني.

ތައުބާ ނަމާދު

ފަހެ ކުރިންވެސް ދަންނަވާ ފަދައިން ތައުބާ ނަމާދަކީވެސް ޝަރުޢީ ނަމާދެކެވެ.

މިއީވެސް ތައުބާއާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ޙަދީޘްތަކަށް ބައްލަވައި އިލްމުވެރިން ދެއްވާފައިވާ ނަމާދެކެވެ. ދަންނަވައެވެ. ތައުބާވުމަށްޓަކައި ގާއްބަ ނަމާދުކުރުމަކީ ޝަރުތެއް ނޫނެވެ. މިނަމާދާ ނުލައިވެސް ތައުބާވެވޭނެއެވެ. ފަހެ މިނަމާދަކީ ތައުބާވުމަށް ޢިބާދަތެކެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އަޅާއަށް ފާފައެއްކުރުވޭ ހިނދު ހުރިކަމަކަށް އަވަސްވެގެން، ތައުބާގެ ކުރިއަށް ހުއްޓުމަކާނުލައި އިސްތިޢުފާރުން ހިތްތަކުގައި ﷲ ގެ ރަޙްމަތް ... ތަކުގެ މަސައްކަތްކުރުމަށް އަދި އެއީ ދެސްކަންތަކެވެ.

ފަހެ މާތްﷲ ތައުބާވުމަށްޓަކައި ބަލާއިރު ... ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ... ވިދާޅުވިއެވެ. "مَا مِنْ عَبْدٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا فَيُحْسِنُ الطُّهُورَ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللهَ إِلاَّ غَفَرَ اللهُ لَهُ" ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ: ﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا فَعَلُواْ فَٰحِشَةً أَوۡ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ ذَكَرُواْ ٱللَّهَ فَٱسۡتَغۡفَرُواْ لِذُنُوبِهِمۡ وَمَن يَغۡفِرُ ٱلذُّنُوبَ إِلَّا ٱللَّهُ وَلَمۡ يُصِرُّواْ عَلَىٰ مَا فَعَلُواْ وَهُمۡ يَعۡلَمُونَ ۝ أُوْلَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُم مَّغۡفِرَةٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَجَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ وَنِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ﴾[1] (آل عمران: ١٣٥ – ١٣٦) މާނައީ: "އެއްވެސް އަޅަކަށް ފާފައެއް ކުރެވުމުން ފަހެ ރަނގަޅަށް ވުޟޫކޮށް ދެން ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކޮށްލާފައި ދެން ﷲ ގެ ހަޟްރަތުން ފާފަ ފުއްސެވުން އެދި ދަންނަވައިފި ނަމަ ﷲ އެކަލާނގެ ފާފަ ފުއްސަވައިދެއްވާނެއެވެ." ދެން އެކަލޭގެފާނު މިއާޔަތް ކިޔަވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ﴿އެއުރެންނަކީ (ތަޤުވާވެރިންނަކީ) އެއުރެންނަށް ނުބައިކަމެއް ކުރެވުނު ހިނދު ނުވަތަ އެއުރެންގެ އަމިއްލަ ނަފްސުތަކަށް އަނިޔާވެރިވެވުނު ހިނދު ﷲ ހަނދުމަކޮށް އެއުރެންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވުމަށް އެދި ﷲ ފިޔަވައި ފާފަތައް ފުއްސަވައިދޭނެ އެހެން ކަލާނގެއެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއުރެންނަކީ އެނގި ހުރެ، އެއުރެން ކުރުމުން ކަމުގެ އެއުރެން ދެމި ނުހުރޭ މީހުންނެވެ. އެއުރެންނަކީ އެއުރެންގެ ރަބ្ബުގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމާއި ދޮށުގައި ކޯރުތައް ހިނގާ ސުވަރުގެތަކާއި މިންވަރުކުރައްވާފައިވާ މީހުންނެވެ. އެތާނގައި ދެމިހުރެވޭ ފަދައިންނެވެ. އަދި ޢަމަލުކުރާ މީހުންގެ އަޖުރަކީ ވަރަށް މާތް އަޖުރެކެވެ!﴾

---

1) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصححه الألباني.

ކާތި ނަމާދު

އެބަހީ އިރުކާތިވުމާއި، ހަނދުކާތިވުމުގެ ނަމާދެވެ. ދެން މިއީ ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުންނަށް ސުންނަތެއްކަން ގަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. އަދި މިނަމާދަކީ ޖަމާޢަތުގައި އަދާކުރުން، އަދި އަޛާނާއި އިޤާމަތެއް ނެތް ނަމާދެކެވެ. އަދި މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ގޮތަކީ ގޮވާލުމެވެ. އެކަމަކު އަޛާނާއި އިޤާމަތުގެ ބަދަލުގައި ގޮވާލެވޭނީ "الصَّلاَةُ جَامِعَةٌ" މިލަފުޒުގެ ދޮށީގައެވެ. މާނައަކީ "މިއީ މިސްކިތުން ޖަމާޢަތާ ނަމާދެކެވެ." އެބަހީ ނަމާދަށް މިސްކިތުން ޖަމާވެލައްވާށެވެ! އަނެއް މާނައަކީ "މިއީ ޖަމާޢަތުގައި އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ." އެބަހީ އެކަނިވެރިކޮށް ނޫންކަން ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމަށް ހާޒިރުވެލައްވާށެވެ!

ދެން މިނަމާދަކީ ދެރަކުޢަތުގެ ނަމާދެކެވެ. އަދި ޤުރުއާން ދިގުކޮށް ކިޔާ ނަމާދެކެވެ. ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ދެރުކޫޢު ހިމެނޭ ނަމާދެކެވެ.

ދެން މާތްالله ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި އިރުކާތިވެއްޖެއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު މިސްކިތަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ހުއްޓިވަޑައިގެން، الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ، ހަދަންވާ ސަފުގަތެވެ. ދެން މީސްތަކުން އެކަލޭގެފާނުގެ ފަހަތުގައި ސަފު ހަދައިފިއެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ވަރަށް ދިގުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ، ރުކޫޢަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އަދި ވަރަށް ދިގުކޮށް ރުކޫޢުކޮށްވަޑައިގަތެވެ. އެކަމަކު ޤިރާއަތްކުރެއްވި ވަރަށް ވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން، سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ، އަލުންވެސް ވަރަށް ދިގުކޮށް ޤުރުއާން ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އެކަމަކު ފުރަތަމަ ކިޔަވައި ވިދާޅުވި ވަރަށް ވުރެ ކުޑަކޮށެވެ. ދެން الله أَكْبَرُ އޭ ވިދާޅުވެ، ރުކޫޢުކުރެއްވި ވަރަށް ވުރެ ކުޑަކޮށް ރުކޫޢުކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ރުކޫޢުން ބޮލުއުފުއްލަވައިގެން، سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ އޭ ވިދާޅުވެ، ދެން ސަޖިދަކުރައްވައިފިއެވެ. ދެން ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައިވެސް ހަމައެފަދައިން ކަންތައް ކުރައްވައިފިއެވެ. އެއީ ހަތަރު ރުކޫޢާއި، ހަތަރު ސަޖިދަ ފުރިހަމަކުރެއްވުމުން ދާންދެނެވެ. (އެބަހީ ދެރަކުޢަތުގައި ހަތަރު ރުކޫޢުކުރެއްވި ވާހަކައެވެ.) އަދި އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ނިންމަވައި، ނިކުމެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން، ހާމަވެއްޖެއެވެ. ދެން ތެދުވެވަޑައިގެން، މީސްތަކުންނަށް ޚުޠުބާ ދެއްވައިފިއެވެ. ދެން اللهއަށް އެކަލާނގެއަށް ޙައްޤުވާ ސިފަތަކުން ސިފަކުރައްވައި، ޙަމްދުކުރައްވައިފިއެވެ. "إِنَّ

الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ آيَتَانِ مِنْ آيَاتِ اللهِ لاَ يَخْسِفَانِ لِمَوْتِ أَحَدٍ وَلاَ لِحَيَاتِهِ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهَا فَافْزَعُوا لِلصَّلاَةِ"[1]

މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އިރާއި، ހަނދަކީ މާތްاللهގެ ކަލާނގެ އާޔަތްތަކުގެ ތެރެއިންވާ ދެއާޔަތެވެ. މީހަކު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން، ނުވަތަ މީހަކު ދިރިހުރުމުގެ ސަބަބުން[2] އެދޭތި ކަތިވެއެއް ނުޖެހެއެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ކަތިވާތަން ދުށުނަ ހިނދު، ފަހެ ނަމާދަށް އަވަސްވެގަންނަހުށިކަމެވެ."

ދަންނައެވެ. މިނަމާދަކީވެސް ހަމަ އެހެން ނަމާދުތަކާ ފަދައިން އަދާކުރާ ނަމާދެކެވެ. ހަމަ އެހެން ނަމާދުތަކަށް ފަރުޟުވެގެންވާ ކަންތައްތަކާއި، ސުންނަތްތަކާއި ކަންތައްތައް މިނަމާދަށްވެސް ފަރުޟުވެ، ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ. ހަމައެކަނި ފަރަގަކީ ކޮންމެ ރަކުޢަތެއްގައި ރުކޫޢު ތަކުރާރުވުމެވެ.

ފަހެ ކަތި ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ ކަތިވުން ފެށި ހިނދުން ފެށިގެން ކަތިވުން ފިލާހިނދާއި ހަމައަށެވެ.

ފަހެ ކަތިވުން ފިލައިފިނަމަ، ކަތި ނަމާދު ދެމެހެއްޓުމެއް ނުވެއެވެ. މިގޮތަށް ކުސޫފު ޙަދީޘްތަކުގެ ތެރޭގައި ބަޔާންވެގެން ވެއެވެ. އިސްލާމީ ފިޤުހުގެ ޢިލްމުވެރިން މިގޮތަށް ބަޔާންކުރައްވައެވެ.

އިސްތިސްޤާ ނަމާދު

އިސްތިސްޤާގެ މާނައީ ވާރޭއެދުމެވެ، ދިނދުވަސްވެ، އިންސާނުންނާއި، ޖަނަވާރުތަކާއި، ދަނޑުބިންތަކަށް އެކަމުގެ އަސަރުކުރާ ހިނދު، ދުޢާކޮށް ނަމާދުކޮށް، اللهގެ ހަޟްރަތުން ފެން ފޯރުކޮށްދެއްވުމަށް އެދުމެވެ. އަދި މިއީ ގަދަފަދަ ސުންނަތެކެވެ.

އިސްތިސްޤާ ނަމާދުކުރުމަކީ ހަމަ ޢީދު ނަމާދުކުރާ ގޮތަށެވެ. އެބަހީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތް ތަކުބީރު، އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ފަސް ތަކުބީރު ޖަހައިގެންނެވެ. މިނަމާދާ ޢީދު ނަމާދާ ދެމެދު ހުރި ފަރަގަކީ، އާދައިގެ، ވަ ހުތުބާ ދެއްވުމުގައި މިނަމާދުގައި ހުތުބާއަކީ ފަހެ އެއް ހުތުބާއެކެވެ. ފަހެ މިނަމާދުގައި رسول الله ﷺ ހުތުބާ ދެއްވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ބައެއް ފަހަރު ނަމާދުގެ ކުރިން ހުތުބާ ދެއްވިކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު ނަމާދުގެ ފަހުންނެވެ. އެއީ ޢީދު ނަމާދު ފަދައިންނެވެ. ފަހެ

---

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

2) رسول الله ﷺ ގެ ދަރިކަލުން އިބްރާހީމްގެ މަރުވުމާ ދިމާވީ ދުވަހުގައި އިރު ކަތިވުމުން، މީސްތަކުން ބުނެފައިވަނީ އެ ކަލޭގެފާނު މަރުވުމުގެ ސަބަބުން ކަތިވީ ކަމަށެވެ. އެހެންކަމުން އެފަދަ ގޮތަކަށް ނޫނެކަމާއި، އެ ކަމަކީ އެއްވެސް މީހެއްގެ ދިރުމާއި މަރުވުމާ ގުޅުމެއްނެތް ކަމެކެވެ.

މިނަމާދުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ކޮންމެ ސޫރަތެއް ކިޔެވިޔަސް ފުދޭނެއެވެ. އެކަމަކު އަޢުލާ ސޫރަތާއި، ޣާޝިޔާ ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

މައިދާނެއްގައި އިސްތިސްޤާ ނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އަދި އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ ޢީދުނަމާދުގެ ވަގުތެވެ. އެނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި ދާނީ އާދައިގެ ހެދުމުގައެވެ. އައްލާހަށް ނިކަމެތިކަން ފާޅުކުރުމުންނެވެ.

ފަހެ އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި އިމާމު މީހާ އަޑުގަދަކޮށް ކިޔެވުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި ޚުޠުބާގެ ފަހުން، ދުޢާކޮށް ނިމުމަށް ފަހު އިމާމު މީހާއި، މައްމޫމުން ރިދާތައް އަނބުރައިލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. ރިދާ ނުވަތަ، ބޮލުގައި އަޅާ ފަދަ ސުވަތެ ރުމާ ނުވަތަ ތަކިޔާ އަނބުރައިލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ކަނާތްފަރާތް ވާތްފަރާތަށް އަދި ވާތްފަރާތް ކަނާތްފަރާތަށް ބަދަލުކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ. އަދި އެއީ ރިވެތި ފާލެއް ގޮތުގައެވެ. ދަނޑުވަރު ޤަޙުޠުވެރިކަމާއި ބޮޑުބަދަލުކޮށް ފޮނިވެރިކަމާއި ބަދަލުކޮށްދެއްވުމުގެ ގޮތުން ޚާއްޞަ ފާލެކެވެ. ދަނޑުވަރު އަންނަނިވިގޮތަށް އެކަށައަޅާފައިވާ ބަދަލުގެ ހެޔޮ އެދުމުގެ ގޮތުގައި ރިދާ ނަމްނަމަ، އެކަން ކުރުން ރަނގަޅެވެ.

އިސްތިސްޤާގެ ޚުޠުބާ ދެއްވާނީ ވިދާޅުވާ ގޮތުގެ ތެރޭގައި ޢާޤްލަކާއި އަންނަނިވި ދުޢާވެސް ކިޔެވުމެވެ.

"الْحَمْدُ ِللهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْغَنِيُّ وَنَحْنُ الْفُقَرَاءُ، أَنْزِلْ عَلَيْنَا الْغَيْثَ، وَاجْعَلْ مَا أَنْزَلْتَ لَنَا قُوَّةً وَبَلاَغًا إِلَى حِينٍ"[(1)]

"އެންމެހާ ތަޢުރީފެއް ޢާލަމްތަކުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ފުޅު اللهއަށެވެ. އެކަލާނގެއީ ރަޙްމާނުވަންތަ ރަޙީމުވަންތަ ކަލާނގެއެވެ. އަދި ޤިޔާމަތްދުވަހު ރަސްކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެ ޢިބާދާތް ކުރެވޭ ހަމަ ޙައްޤު ކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެ ޢިރާދަފުޅުގެ މަތިން ކަންތައް ކުރައްވާކަލާނގެއެވެ. الله އެވެ! ކަލާނގެ ފިޔަވައި އެހެން ޙައްޤު ޢިބާދާތްކުރެވޭ ކަލާނގެއެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެއީ ޣަނީވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަޅަމެން ތިމަންމެނީ ފަޤީރުންނެވެ. ތިމަންމެންގެ މައްޗަށް ވާރޭ ފޮނުއްވާނދޭވެ! އަދި ތިމަންމެންނަށް ފޮނުއްވާ ވާރޭ ތިމަންމެންނަށް ބާރު ލިބޭ ސަބަބަކަށް އަދި ދިގުމުއްދަތެއްގެ ހިތަދަމާއަށް ލިބޭ ރިޒުޤަކަށް ވާން ލައްވާނދޭވެ!"

---

1) رواه أبو داود والحاكم والبيهقي وحسّنه الألباني.

"اَللَّهُمَّ اسْقِنَا غَيْثاً مُغِيْثاً مَرِيْئاً مَرِيْعاً، نَافِعاً غَيْرَ ضَارٍّ، عَاجِلاً غَيْرَ آجِلٍ"(1) "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެމެންނަށް އެހީވެދޭ، އުފާކުރުވައި، ހިތްހަމަޖެއްސުވައިދޭ، އަހަރެމެންގެ ދަނޑުބިންތަކަށް އާރޯކަން ގެނެސްދޭ، އަހަރެމެންނަށް ފައިދާދޭ، ގެއްލުމެއް ނުދޭ، ވަގުތުން ފަސްނުވާ، އަވަހަށްވާ ވާރޭއަކުން އަހަރެމެންނަށް ފެންދެއްވާނދޭވެ!"

"اَللَّهُمَّ أَغِثْنَا، اَللَّهُمَّ أَغِثْنَا، اَللَّهُمَّ أَغِثْنَا"(2) "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެމެންނަށް ވާރޭ ވެއްސަވާނދޭވެ!"

"اَللَّهُمَّ اسْقِ عِبَادَكَ، وَبَهَائِمَكَ، وَانْشُرْ رَحْمَتَكَ، وَأَحْيِ بَلَدَكَ الْمَيِّتَ" "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! ތިޔަﷲގެ އަޅުތަކުންނަށާއި، ޖަނަވާރުތަކަށް ފެން ދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިޔަﷲގެ رحمة ފަތުރުއްވައިދެއްވާނދޭވެ! އަދި ތިޔަﷲގެ މަރުވެފައިވާ ބިން ދިރުއްވާނދޭވެ!"(3)

ފަހެ މާގިނައިން ވާރޭވެހި، އެސަބަބުން ގެއްލުންލިބިދާނެކަމުގެ ބިރުގަންނަފަދަ، އަންނަނިވި ދުޢާކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

"اَللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. اَللَّهُمَّ عَلَى الآكَامِ وَالظِّرَابِ، وَبُطُوْنِ الأَوْدِيَةِ، وَمَنَابِتِ الشَّجَرِ"(4) "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އަހަރެމެންގެ ވަށައިގެންވާ ތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ! އަދި އަހަރެމެންގެ މައްޗަށް (މިހާރު) ނުވެއްސަވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާނގެ! އުސްބިންތަކާއި، ފަރުބަދަތަކާއި، ވާދީތަކުގެ ތެރެއާއި އަޑީގެން ތަންތަނާއި އަދި ގަސްގަހާ ތަންތަނަށް ވެއްސަވާނދޭވެ!"

ފަހެ އިސްތިސްޤާއަށް ނަމާދަށް ނުކުތް، ހުކުރު ޚުޠުބާގައި ދުޢާކުރިނަމަވެސް، އިސްތިސްޤާގެ މަޤްޞަދު ޙާޞިލުވާނެއެވެ.

އިސްތިސްޤާ ނަމާދުގައި ޚުޠުބާގެ ފަހުން ދުޢާކުރާ އިރު، އިމާމު ދުޢާކުރެއްވުމުގައި އަތްނަގާވަރަށްވުރު، މައްޗަށް އަތްއުފުލުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

---

1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

3) رواه مالك في الموطإ وأبو داود وحسّنه الألباني.

4) رواه البخاري ومسلم والنّسائي.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ

ތަށް ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިމެނޭ އާޔަތެއް ކިޔަވައިފި މީހާ ނުވަތަ އަޑުއަހައިފި މީހާ، اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ، ސަޖިދައަށް ދިއުމާއި، اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ، ސަޖިދައިން ތެދުވުން، މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ތަށް އަށްބީރަތުލްއިޙްރާމް ކިޔާކަށް އަދި ސަލާމްދޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދައިގެ ފަޟީލަތް: މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ އަޅުކަމެއްގެ ކިބައިން ހިމެނިގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السَّجْدَةَ اعْتَزَلَ الشَّيْطَانُ يَبْكِي يَقُولُ: يَا وَيْلَهُ أُمِرَ بِالسُّجُودِ فَسَجَدَ فَلَهُ الْجَنَّةُ، وَأُمِرْتُ بِالسُّجُودِ فَعَصَيْتُ فَلِيَ النَّارُ"(1) މާނައީ: "އާދަމުގެ ދަރިޔާ ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔަވާ ހިނދު، ޝައިޠާނާ ރޯމުން ރޯމުން، ދުރަށް ޖެހިލައިފައި ބުނެއެވެ. ހައި ހަލާކުއެވެ ބޭޒާރުވާވެ! އާދަމަށް ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނީ، އޭނާ ސަޖިދަކުރިއެވެ. ތަށް އޭނާއަށް ސުވަރުގެ ލިބޭނެއެވެ. އަދި އަހުރެންނަށް ސަޖިދަކުރުމަށް އަމުރުކުރެވުނީ، އަހުރެން އުރުދުނިވީއެވެ. ތަށް އަހުރެންނަށް ވަނީ ނަރަކައެވެ."

ދަންނައެވެ. ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުމަށް ވުޟޫ ހުރުމާއި، ޤިބުލައަށް ތިމާރުކުރުމާއި، ސަޖިދަކުރާ ތަން ޠާހިރުކުރެވެން ވާނީވާއި، ޚިޔާލުތަށް ކިރިމަތިޖެހުމާ މިހިރީ ކަމެއް މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަންތައްތަކެވެ.

ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާގައި ކިޔާ ދުޢާ: މާތްالله ރުއްސުންވެވޮޑިގެންވާ ޛިކުރުތަކުގެ ތެރޭގެ ކިބައިން ހިމެނިގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ތިލާވަތުގެ ސަޖިދާގައި ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "سَجَدَ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ خَلَقَهُ، وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ، فَتَبَارَكَ اللهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِيْنَ"(2) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ކުދިންވަންތަކަމާއި، ބާރުފުޅުން، މިއަޑާއި ފެނުން ހެއްދެވީ، އެފުރާގެ އިތުވާއި، ތެރުން ހާމަކުރެއްވި ތަރާތަން މިއަޑާއި ފެނުން ސަޖިދަކޮށްފިއެވެ. ތަށް اللهގެ މަތިވެރިކަމާއެވެ! އޭގެ އެންމެ ރިވެތިކޮށް ހެއްދެވި، ހެއްދެވުމާ ކުރެއްވި ހެދެވުމާއެވެ." އަދި މިޒިކުރުގެ އިތުރުން ބޭނުން ދުޢާއެއް ކިރިޔަސް މަޢްސަލައެއް ނެތެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ސަޖިދާގައި ކުރާ ޒިކުރުކިރިޔަސް މަޢްސަލައެއް ނެތެވެ.

ނަމާދުގައި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަކުރުން: ސަޖިދައިގެ އާޔަތެއް ކިޔެވި ހިނދު، އިމާމު މީހާއާއި، އެކަނިޔާކަށް ނަމާދުކުރާ މީހާއަށް ސަޖިދަކުރުން ހުށަހެޅިގެންވެއެވެ. އޭގެ އަޅުގަނޑުކަމާ ކިޔަވާ ނަމާދުގެ

1) رواه أحمد ومسلم وابن ماجه.

2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي والحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

ވިތުރެއް، އަދި ސުއްނަތުން ހިއްޔާ ނަމާދަކެއްވިތުރެއް ވެއެވެ. އަދި ވައްދުމުން އިމާމަށް ތަބާވުން ޖެހޭނެއެވެ.

ދަންނަވަމެވެ. ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ފާއިތުވެދިޔުން، އެސަޖިދަ ޤަޟާކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ހިފުން އާދަޔާއި ޚިލާފް އާޔަތްތައް ކިޔަވާނަމަ، އެއީ ސަޖިދައިން ފުރަތަމަ ނުޖެހޭނެއެވެ. އެކަމަ އެންމެ ފަހު ފަހަރު ކިޔަވާ ހިނދު، ސަޖިދަކުރުމެވެ.

ޝުކުރުގެ ސަޖިދަ

ޖެހޭމުރާދަކީ އިންސާނުންގެ އަރިހުގައި އަލުންލިބުނު ނިޢުމަތްތަކާއި ބަލާމުސީބާ ފިލުމާ، ނުވަތަ އެފަދަ ކަމެއް ހާޞިލުވެއްޖެ ހިނދު، ޝުކުރުގެ ސަޖިދަކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ.

ފަހު މިސަޖިދަ ކުރުމަށް ވުޟޫކުރުމާއި ޤިބުލައަށް އިސްތިޤްބާލުވުން ޝަރުޠުނުވެއެވެ. އަދި ވާޖިބެއް ނޫން ނަމަވެސް، އެންމެ ރަނގަޅީ ޤިބުލަ ކުރިމަތިލުމެވެ. އޭރުން ތިލާވަތުގެ ސަޖިދަ ކުރާ ފަދައިން މީހާ ތާއަހުރުގައި ހުރެ، ޝުކުރުގެ ސަޖިދައާއި ސަޖިދަކުރާ ހިސާބުގައި ސަޖިދައަށް ވާން ޖެހޭނެއެވެ. ފަހު ހިނގައްޖެ ސަޖިދައިން ތަކުބީރު ކިޔައި، اللهُ أَكْبَرُ ކިޔުމަށް އެއްވެސް ދަލީލެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. ފަހު ކިޔަން މަސައްކަތް ނުކުރެވޭ. އެއީ ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ކިޔުމަށް ވިދާޅުވި ފަދައެވެ. އަދި މިސަޖިދަކުރުމުގައި، ޢައްމުކުރެއްވުމެއް ކިޔާކަށް، އަދި ސަލާމްދޭކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މިސަޖިދައެއް ނުޖެހޭނެއެވެ. އެހެން ހަމަކަކުރަކުން މިސަޖިދައަކީ ނަމާދެއް ގޮތެއް ހުރި ސަޖިދައެއް ނޫނެވެ.

ފަހު މިސަޖިދަގައި اللهُއަށް ޙަމްދުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެމީހެއްގެ އަމިއްލަ ބަހުން ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ.

ކުށު ސަޖިދަ

ކުށު ސަޖިދައަކީ ނަމާދުގައި ހަނދާންނެތިގެން ކުރެވޭ ކުށްތަކުގެ ސަބަބުން، ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުން ޖެހޭ ދެސަޖިދައެވެ.

ކުށް ސަޖިދައިގެ ކައިފިއްޔަތު: ފަހެ، އެއީ ދެސަޖިދަކުރުމެވެ. އެދެ ސަޖިދަކުރުން ހަމަ ނަމާދުގައި ދެސަޖިދަކުރާ ގޮތަށެވެ. ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދެސަޖިދަކުރުމާއި ނުވަތަ ސަލާމްދިނުމުގެ ފަހުން ދެސަޖިދަކުރުމާ ދެގޮތްވެސް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

ފަހެ رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلاَتِهِ فَلَمْ يَدْرِ كَمْ صَلَّى، ثَلاَثًا أَمْ أَرْبَعًا، فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ وَلْيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلاَتَهُ، وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِتْمَامًا لِأَرْبَعٍ كَانَتَا تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު އޭނާގެ ނަމާދުގައި ޝައްކުވެ، ކުރީ ތިނެއް ނުވަތަ ހަތަރެއް ރަކްޢަތްކަން ނޭނގިއްޖެނަމަ، ފަހެ ޝައްކު ދުރުކޮށްލާށެވެ. އަދި ޔަޤީންވާ އަދަދެއްގެ މަތީގައި ބިނާކުރާށެވެ. ދެން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ދެސަޖިދަ ކުރާށެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ފަސް ރަކްޢަތް ކުރެވިއްޖެނަމަ، އޭނާގެ އެދެސަޖިދަ އޭނާގެ ނަމާދު ޖޯޑުކޮށްދެނީއެވެ. އަދި އޭނާ ހަތަރު ރަކްޢަތް ފުރިހަމަކޮށް ކުރިއިރު، އެދެސަޖިދަ ޝައިޠާނާ ނިކަމެތިކޮށްލާ ކަމެއްކަމުގައެވެ."

ކުށް ސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ސަބަބުތައް: ފަހެ އަންނަނިވި ސަބަބުތަކުގައި ކުށް ސަޖިދަކުރުން ޝަރުޢުކުރެވިގެންވެއެވެ.

1- **ނަމާދު ފުރިހަމަވުމުގެ ކުރިން ސަލާމްދިނުން ހިނދު:** މިސާލަކަށް ޒުހުރު ނަމާދުގައި ހަތަރުރަކްޢަތުގެ ބަދަލުގައި، ދެރަކްޢަތް ނަމާދުކޮށް ހަމަ ރަކްޢަތެއްކަމުގައި ސަލާމްދީފިއެވެ. ފަހެ އެގޮތުން ކަންހިނގައިފިނަމަ، އެހިނދެއްގައި ފުރިހަމަކުރުމެވެ، ސަލާމްދިނުމަށްފަހު ކުށްސަޖިދަކުރާނީއެވެ. ފަހެ އެއީ އެދުވަހުގައި ވެފައިވާ ކަމެއް ނަމާދުގައެވެ. ދެންފަހެ ގައިރުގެ ކަމެއްގައި، ކުރީގެ ބައިން ފަހެ، އެކަން އަނބުރައިގެން ފަށާކަށް ނުޖެހޭ ނަމާދުކުރުމެވެ.

2- **ނަމާދަށް އިތުރުވާ ހިނދު:** ފަހެ ހަތަރުރަކްޢަތުގެ ބަދަލުގައި ފަސްރަކްޢަތް އިތުރުކުރުމަކުން ނަމާދެއް ބާތިލްނުވާނެއެވެ. އަދި އެއްގަޔާ! ކުށްސަޖިދަކުރުން ޖެހޭނެއެވެ.

3- **ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތަށް އިށީނުން ހަމަނުކުރެވޭ ހިނދު، ނުވަތަ ނަމާދުގެ ވާޖިބުތަކުގެ ތެރެއިން ވާޖިބެއް ހަމަނުކުރެވޭ ހިނދު.** ދެންނެވީއެވެ. ފުރަތަމަ އައްތަޙިއްޔާތާއި މިނޫނުވެސް ވާޖިބުތަކުގެ ތެރެއިން ހަމަނުކުރެވޭ ހިނދު، ނަމާދުގެ ތެރޭގައި ކުށް ސަޖިދަކުރުން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި އެކަމަށް ނުކުރެވިއްޖެ ހިނދަކު، ހަމަޖެހިގެން ސަޖިދަކުރުން ވާޖިބުވެއެވެ.

1) رواه أحمد ومسلم.

ފަހެ ނަމާދު ނުނިމެނީސް އައްތަޙިއްޔާތުގައި މަޑުނުކުރެވޭކަން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ، ކުރުސަޖިދަކުރާނީ ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިންނެވެ. އަދި ނަމާދު ނިމުނުފަހުން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ، ނުވަތަ މައްމޫމަކު ހަނދާންކޮށްދީފިނަމަ، ހަމަ އެވަގުތު ސަޖިދަކުރާނީއެވެ. އަދި މިދެހާލަތުގައިވެސް އިމާމު ކުރާއުޒުރު ކުރާކަން ނުޖެހެނެއެވެ.

4- **ނަމާދުގައި ޚުޝޫޢުވުން. ހިތުން.** ފަހެ ނަމާދުކުރާ މީހާ ރުކޫޢުއަށް ދާއިރު ޚުޝޫޢުވެގެންނަމަވެ، އެނގޭ މަސައްކަތް ވަކި، އެނގޭނީ އަޑީގެނާ އެއްވެ މަތީ ދިރިއުޅުމުގެ މަސައްކަތް، އެނގޭ ނަމާދު ބިނާކުރުމެވެ. ދެން ސަލާމްދިނުމުގެ ކުރިން ކުރު ސަޖިދަކުރުމެވެ.

ދެންފަހެ ސުންނަތް ނަމާދުތަކުގައި އިސްތިއުޒާރު ވާޖިބުނަމަ، ދަންނަށެވެ. ފަހެ ތަނުގައި ގޮތަކީ ކުރުސަޖިދަކުރުމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެއީވެސް ނަމާދުކަމެވެ. އަދި އެނަމާދަކީ މަޢުނަވީ ގޮތުން ފަރުޟު ނަމާދު ކަމުގެ ވިސްނުމެއް ބައިވެރިވެއްޖާ ނަމާދުކަމެވެ. އެއީ ތަކުބީރު އިޙްރާމުން، ނަމާދުން ބޭރު ކަންތައްތައް ހަރާމްވުމާއި، ސަލާމުން އެކަންތައްތައް ހަލާލުވުމެވެ.

ދެންފަހެ ކުރު ސަޖިދައަކީ ފަހެ ތަކްބީރުކުރެ (އައްތަޙިއްޔާތު) ކިޔުންދަންނަށެވެ. އެކަމަ ބަޔަކު ބަރިކަކުން ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ.

ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުން

ފަހެ ޝަރުޢީ އުޒުރެއް ނެތްހާލު، ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَٱرْكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ﴾ (البقرة: ٤٣) "ރުކޫޢުކުރާ މީހުންނާ އެކުގައި ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. (އެބަހީ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާށެވެ.)"

އަދި ހަމަކަށަވަރުން الله ތަޢާލާ، ޚައުފުގެ ހާލަތުގައި (އެބަހީ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި) ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އެހެންކަމުން އަމާންކަމުގެ ހާލަތުގައި ފަރުޟުވުން އަދި މާއަރާކަން ބޮޑެވެ.

އަދި رسول الله ﷺ حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ بِالصَّلاَةِ فَتُقَامَ، ثُمَّ آمُرَ رَجُلاً فَيُصَلِّيَ بِالنَّاسِ، ثُمَّ أَنْطَلِقَ مَعِي بِرِجَالٍ مَعَهُمْ حُزَمٌ مِنْ حَطَبٍ إِلَى قَوْمٍ لاَ يَشْهَدُونَ الصَّلاَةَ، فَأُحَرِّقَ عَلَيْهِمْ بُيُوتَهُمْ بِالنَّارِ"[1] "ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަށް ގޮވުމަށް އަމުރުކުރުމަށް މީހަކަށް ފިޔަވަޅުއަޅައިގަތުން ގަސްތުކުރައްވައިފީމެވެ. ދެން ނަމާދަށް ގޮވުމަށްފަހު ދެން މީސްމީހުންނާއެކު އިމާމުވެ ނަމާދުކުރުމަށް

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود وابن ماجه وابن حبان وابن خزيمة.

ވިޔަކަން އަމުރުކުރެއްވިކަމުގެ ގަސްތުކުރެއްވިމެވެ. ޔަޢުނީ އާދާ މިސްކިތުގެ ނަމާދުކުރުއްވެވެ. ދެން ދަރުބާރުޖެހިފައިވާ އެކު ބައިތަކު ގޮވައިގެން ނަމާދުކޮށް ފުނޑުފުނޑުކޮށް ހިބަހިދުމުގެ ގޮތަކަށް ދިޔުމަކީ ގަސްތުކުރެއްވިމެވެ. އެއީ އެބައިމީހުން އެކު އެބައިމީހުންގެ ގެތައް އަލިފާނުން އަންދައިލެއްވުމަށެވެ." އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ވެއެވެ. "އަންހެނުންނާއި ކުދިކުދިން ގެތެރޭގައި ނުވާނަމަ އަންދައިލެއްވީމުހެވެ."

އަންހެނުން ޖަމާޢަތަށް ނިކުތުމުން، އަދި އެބައިމީހުން ގޭގައި ނަމާދުކުރުން އެބައިމީހުންނަށް ހެޔޮވެ، އަދި އެކަމަށް ހުއްދަދޭކަން: ފަދަ އަންހެނުންނަށް މިސްކިތަށް ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރުމަށްޓަކައި ދިޔުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު ހުރިހާކަމެއް ނޫނީ، އަދި އެބައިމީހުންގެ އެއްވެސް ޒީނަތެއް ފެނިގެން ނުވެއެވެ. އަދި އެބައިމީހުންނަށް ވުރެ ހެޔޮވެ، އައިލާގެ ގޮތުގައި އެބައިމީހުންގެ ގޭގައި ނަމާދުކުރުމެވެ. ފަދަ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لاَ تَمْنَعُوا النِّسَاءَ أَنْ يَخرُجْنَ إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَبُيُوتُهُنَّ خَيْرٌ لَهُنَّ"(1) މާނައީ: "އަންހެނުން މިސްކިތްތަކަށް ދިޔުން މަނާނުކުރާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންގެ ގޭގައި (އެބައިމީހުން ނަމާދުކުރުން) އެބައިމީހުންނަށް ހެޔޮވެގެންވެއެވެ." އަދި އެހެން ރިވާޔަތެއްގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللهِ مَسَاجِدَ اللهِ، وَلْيَخْرُجْنَ تَفِلاَتٍ"(2) މާނައީ: "ﷲގެ އަންހެން އަޅުންނަށް މިސްކިތްތަކަށް ދިޔުން މަނާނުކުރާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުން ހުވަނދު ނުލައި (ޒީނަތް) ނުލައި ނިކުންނާށެވެ."

ދުރު ގެއިން، އަދި ޖަމާޢަތް ބޮޑު މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުމުން މިސްކިތަށް ފައިނުވުން: ފަދަ ދުރު ބަޔަކު ޖަމާޢަތަށް ހިނގާދިޔާ، އަދި ދުރު ދުރު މިސްކިތުގައި ނަމާދުކުރުމުން މުސްކިތަށް ފައިނުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ أَعْظَمَ النَّاسِ أَجْرًا فِي الصَّلاَةِ أَبْعَدُهُمْ إِلَيْهَا مَمْشًى"(3) މާނައީ: "މިސްކިތުގެ ދުރުގައި ނަމާދުގައި، އަޖުރުގެ ބޮޑުން އެންމެބޮޑު ވިހަލި ހިނގާފައި ދުރުގައި ހިނގާފައި އަންނަ މީހުނެވެ."

ފަދަ ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ބޮޑުވި ވަރަކަށް ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހުންގެ އަޖުރުވެސް ބޮޑުވެގެންވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّ صَلاَةَ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ وَحْدَهُ، وَصَلاَتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلاَتِهِ مَعَ الرَّجُلِ، وَمَا كَثُرَ فَهُوَ أَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى"(4) މާނައީ:

1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

3) رواه مسلم.

4) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وحسّنه الألباني.

"ހަމަކަށަވަރުން އެކަކާ އެކު ތިމާ ކުރާ ނަމާދު އޭނާ އެކަނިވެރިކޮށް ކުރާ ނަމާދަށް ވުރެ މާތް ޠާހިރުވެގެންވެއެވެ. އަދި ދެމީހުންނާ އެކު އޭނާ ކުރާ ނަމާދު އެކަކާ އެކު އޭނާ ކުރާ ނަމާދަށް ވުރެ މާތް ޠާހިރުވެގެންވެއެވެ. އަދި (މީސްތަކުންގެ އަދަދު) ގިނަވީ ވަރަކަށް الله ތަޢާލާގެ ހަޟްރަތަށް ލޮބުވެތިކަން ބޮޑުވެގެންވެއެވެ."

މިސްކިތަށް ދާއިރު، މަޑުމައިތިރިކަމާ އެކު، ހިނގުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ: ޔަޢުނީ މިސްކިތަށް ނަމާދަށް ދާއިރު، ދުވެފައި ހިނގުމަކީ މަކުރޫހުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން ނަމާދަށް ގޮސް ނުކުމެއްސުރެ، އޭނާ އޮތީ ނަމާދުކުރާ މީހެއްގެ ޙުކުމުގައެވެ. އަދި އަޅުކަމުގައި މަޑުމައިތިރިކަން އިޙުތިރާމުކުރުމަކީ މުސްތަޙައްބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެކަމުގައިވެއެވެ. "إِذَا نُودِيَ بِالصَّلَاةِ فَأْتُوهَا وَأَنْتُم تَمْشُونَ وَعَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ"[(1)] މާނައީ: "ނަމާދަށް ބަންގިދެވޭ ހިނދު، ޔަޢުނީ އެނަމާދަށް އިޤާމަތްކިޔައިފިނަމަ އަންނަ ހުރިކަމެވެ. އަދި އިޤާމަތްކިޔައިފިނަމަވެސް ހިނގާފައި މަޑުމައިތިރިކަމާ ގެންގުޅުއްވާ ހުރިކަމެވެ." އަދިވެސް އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެއްޖެކަމުގައިވެއެވެ. "إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا تَأْتُوهَا تَسْعَوْنَ، وَأْتُوهَا تَمْشُونَ عَلَيْكُمُ السَّكِينَةُ، فَمَا أَدْرَكْتُمْ فَصَلُّوا، وَمَا فَاتَكُمْ فَأَتِمُّوا"[(2)] މާނައީ: "ނަމާދަށް ޤާއިމުކުރެވޭ ހިނދު، ޔަޢުނީ އިޤާމަތްކިޔައިފިނަމަ އެނަމާދަށް ދުވެފައި ނުއަންނަހުރިކަމެވެ. އަދި ހިނގާފައި އަންނަހުރިކަމެވެ! މަޑުމައިތިރިކަމާ އެކު، ހިނގާފައި އަންނަހުރިކަމެވެ. ޔަޢުނީ އިޤާމަތްކިޔައިފިނަމަވެސް (ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތުން) ލިބޭނެ މިންވަރެއް ކުރާހުރިކަމެވެ. އަދި (ޖަމާޢަތުން) ފާއިތުވީ ބައި ފުރިހަމަކުރާހުރިކަމެވެ."

އިމާމު މީހާ ނަމާދު ލުއިކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ: ޔަޢުނީ ޖަމާޢަތް ބޮޑުވެގެންވާ ހިނދު، އިމާމު މީހާ މަޢުމޫމުންނާގެން ނަމާދު ލުއިކުރުން އެބައި ކުރުކުރުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ މަޢުމޫމުންގެ ތެރޭގައި ބަލިމީހުންނާއި، މުސްކުޅިންނާއި، ބާރުނުގަދަމީހުން ހުރެދާނެ ކަމަށް ބަލައިލައެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަންނަވާ އަޅުކަމުގައި ކިބައިގައި ތިރިވާގޮތުގެމަތިންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالْكَبِيرَ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ"[(3)] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ މީހާ، މީސްތަކުންނާގެން އިމާމުވެ، ނަމާދުކުރާ ހިނދު، ޔަޢުނީ (ނަމާދު) ލުއިކޮށްދޭހުރިކަމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެބައިމީހުންގެ

---

1) رواه أحمد ومسلم.

2) رواه الجماعة.

3) رواه الجماعة.

ތެރޭގައި ބަލިކަށި މީހުންނާއި، ބަލިމީހުންނާއި، މުސްކުޅިންނެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު، އެކަނިމާއަށް ނަމާދުކުރާ ހިނދު، ފަހެ އޭނާ ބޭނުން ވަރަކަށް ދިގުކޮށް ކުރައްވާށެވެ."

ފަހެ ނަމާދު ލުއިކުރުމަކީ ނަމާދުން އުނިކުރުމެއް ނޫނެވެ. އަދި ހިތުގައިބަހައްޓާ! ނަމާދުގެ ޙަރަކާތްތައް ފުރިހަމަކުރުމާ އެކު، ނަމާދުގެ ރުކުނުތައް ކުރުކުރުމެވެ. އެހެނީ ހަމަކަހަލަ ނަމާދުގައި ނިކަމެތިން رسول الله ﷺ ވަނީ މަނާކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެއީ މުސްލިމުންގެ ނަމާދު ކަމުގައި އެކަމާބެހޭގޮތުން ޙަދީޘްކުރައްވާފައެވެ.

އިމާމަށް ތަބާވުން ވާޖިބުވެގެންވާ ގޮތާއި، ޖަމާޢަތުގައި އިމާމަށް ވުރެ އިސްވުން ޙަރާމްވެގެންވުން:

ފަހެ ނަމާދުގައި އިމާމަށް ތަބާވުމަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އިމާމަށް ވުރެ ކުރިން ނަމާދުގެ ޙަރަކާތްތައް ކުރުމަކީ ޙަރާމްވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِنَّمَا الإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا وَلاَ تُكَبِّرُوا حَتَّى يُكَبِّرَ، وَإِذَا رَكَعَ فَارْكَعُوا وَلاَ تَرْكَعُوا حَتَّى يَرْكَعَ، وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَسْجُدُوا حَتَّى يَسْجُدَ، وَإِنْ صَلَّى جَالِساً فَصَلُّوا جُلُوساً أَجْمَعُونَ"[1] މާނައީ: "އިމާމުވާކަން ހަދާފައިވަނީ، އޭނާއާ ތަބާވުމަށްޓަކައެވެ. ފަހެ އޭނާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާ ހިނދު، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން اللهُ أَكْبَرُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ اللهُ أَكْبَرُ ކިޔައިފުމަށް ފަހުން، ތިޔަބައިމީހުން اللهُ أَكْبَرُ ނުކިޔާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢުކުރާ ހިނދު، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢުކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ ރުކޫޢު ކޮށްފުމަށް ފަހުން، ތިޔަބައިމީހުން ރުކޫޢު ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَه ކިޔާ ހިނދު، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ކިޔާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކުރާ ހިނދު، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަކުރާށެވެ. އަދި އޭނާ ސަޖިދަކޮށްފުމަށް ފަހުން، ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދަ ނުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އޭނާ އިށީނދެ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާނަމަ، ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން އެންމެންވެސް، އިށީނދެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ."

އަދިވެސް رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "أَمَا يَخْشَى أَحَدُكُمْ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ قَبْلَ الإِمَامِ أَنْ يَجْعَلَ اللهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ أَوْ يَجْعَلَ اللهُ صُورَتَهُ صُورَةَ حِمَارٍ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު، އިމާމަށް ވުރެ ކުރިން، އޭނާގެ ބޯ އުފުލުމުން، الله، އޭނާގެ ބޯ ހިމާރެއްގެ ބޯއަކަށް ބަދަލުކޮށްލައްވާނެކަމަށް، ނުވަތަ އޭނާގެ ސޫރަ ހިމާރެއްގެ ސޫރައަކަށް ބަދަލުކޮށްލައްވާނެކަމަށް ބިރެއް ނުގަންނަނީތޯއެވެ؟"

1) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه الجماعة.

އިމާމު މީހާއާ އެކު އެކަކު ނަމަވެއްޖެހަމަ ޖަމާޢަތަކަށްވެސް: ތީ އިމާމު މީހާއާ އެކު އެހެން މީހަކު ނަމާދުކުރިއިރުވެސް ޖަމާޢަތަކަށް ވާނެއެވެ. އަދި އެހާއާ އެކު ނަމާދުކުރުމުގެ ކަމުގައިވިއަސް އެންމެންނާއި ކަމުގައިވިއަސް ފުދެއެވެ. ތީ މާތްالله ރުއްސުވުމުގައި އަބުސޯލިޙުގެ ހަދީސް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުންނާގެން ނަމާދުކުރެއްވި ވަގުތެއްގައި ވަގުތެއް ފަހުން މީހަކު ވަދެއްޖެއެވެ. ތީ رسول الله ﷺ ބަރިކަތްލެއްވިއެވެ. "އެއީގެ އެކު ނަމާދުކުރާނެ، އެއީއަށް ޞަދަޤާތްކުރާނީ ތީ ކާކުހެއްވެ؟" ދެން މީސްކަލަކު ތެދުވެއްޖެއެވެ. މީހަކު ތެދުވެ، އެއީގެ އެކުގައި ނަމާދުކުރީއެވެ."[(1)] ތީ މީސްކަލަކު ޖަމާޢަތް ނިމުނަން ފަހު، އިނގޭތޯ އަނެއް ޖަމާޢަތް ހެދުން، ހެއްދެވުމަށްވާ ކަމަށް މިޙަދީޘް ދަލީލު ދިނެއެވެ.

އިމާމު އެކީ، ވަގުތުތަކުން ރުކޫޢުގެ ތިބާ މިންވަރު: ތީ ޖަމާޢަތުގެ ދެވުނިސް ބިރުކުރެވިފައިވާ ފިޔަވަތާ އިމާމު މީހާއާ އެކީ، ރުކޫޢުގެ ރުކޫޢު ތިބެއްޖެ ފިޔާއަށް އެރުކޫޢު ތިބެގެން ކަމަށެވެ. އެބާކަޔުންގެ ދަލީލަކީ މާތްالله ރުޟާއްސަވުމުގައި އަބޫހުރައިރާ ރިވާކުރެއްވި ބަރަކާތްވެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަރަކާތްލައްވާވެއެވެ. "إِذَا جِئْتُمْ إِلَى الصَّلاَةِ وَنَحْنُ سُجُودٌ فَاسْجُدُوا وَلاَ تَعُدُّوهَا شَيْئًا، وَمَنْ أَدْرَكَ الرَّكْعَةَ فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلاَةَ"[(2)] މާނައީ: "އަހުރެމެން ސަޖިދާގައިވާ ހާލު، ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދަށް އަންނަ ހިނދު، ތީ ތިޔަބައިމީހުން ސަޖިދައަށް ދާނދޭވެ. އަދި އެރުކޫޢަކީ ރުކޫޢެއްގެ ގޮތުގައި ނުގުނާށެވެ. އަދި ރުކޫޢު ލިބިއްޖެ މީހާ ނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. ތީ އެހާއަށް ރުކޫޢު ލިބިއްޖެކަން ކަށަވަރުވެއެވެ."

ޖަމާޢަތުން ފަހަނަ ޖެހުން ހުއްދަވާ އުޒުރުތަކެއް: ތީ ޖަމާޢަތަށް ހާޟިރުނުވުން ހުއްދަވާ އުޒުރުތަކެއް ޝަރީޢަތުގައި ކަނޑައަޅުއްވާފައި ވެއެވެ. އެއުޒުރުތައް ތިރީގައި ބަޔާންކޮށްފައި އެވަނީއެވެ.

1- ދުޝްމިނެއްގެ ފަރާތުން ބިރުވެރިކަމެއް ޖެހިފައިވުން، ނުވަތަ ބަލިބައްޔެއް ޖެހިފައިވުން.

2 ، 3- ފިނިގަދަވުމާއި ވާރޭވެހުން.

4- ނަމާދު ވަގުތު ކާނާ ހާޒިރުވުން.

5- ދެހާޖަތުން ކޮޅު ބޭނުންވެފައި ދާން ޖެހިފައި ހުރުން.

---

1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

2) رواه أبو داود وابن خزيمة والحاكم وحسّنه الألباني.

އިމާމުކަން ކުރުން އެންމެ ހައްޤުވެގެންވާމީހާ: ފަހެ އިމާމުކަން ކުރުން އެންމެ ހައްޤުވެގެންވާ މީހަކީ މީސްތަކުން ކިޔެ، ޤުރުއާން އެންމެ ބޮޑަށް ހިތުދަސް މީހާއެވެ. ފަހެ ޤުރުއާން ހިތުދަސްވުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ، ޙަދީޘް ރަސޫލާގެ ސުންނަތް އެންމެބޮޑަށް ދަންނަ މީހާއެވެ. އަދި ސުންނަތް އެނގުމުގައި ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ، ހިޖުރަކުރުމުގެ ގޮތުން އެންމެ އިސްވީހާއެވެ. އަދި އެކަމުގައިވެސް ހަމަހަމަވެގެންވާނަމަ، އުމުރުގެ ގޮތުން އެންމެބޮޑު މީހާއެވެ.

އެބަޔަކުގެ އިމާމުކަން ޞައްޙަވެގެންވާ މީހުން: ފަހެ ތަންދުރުސް މީހުންނަށް ކުޑަކުއްޖާގެ އިމާމުކަން ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ. އަދި ފަރުޟުނަމާދުގެ އިމާމުކަންވެސް ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ. އަދި އިށީނދެ އިންނަމީހާ، ކޮޅަށް ހުންނަ މީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ކޮޅަށް ހުންނަމީހާ، އިށީނދެ އިންނަ މީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، އަދި ސުންނަތް ނަމާދުކުރާމީހާ، ފަރުޟު ނަމާދު ކުރަން ހުންނަ މީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ފަރުޟު ނަމާދުކުރާމީހާ، ސުންނަތް ނަމާދު ކުރަން ހުންނަ މީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ތަޔައްމުމުކޮށްގެން ހުންނަމީހާ، ވުޟޫކޮށްގެން ހުންނަމީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ވުޟޫކޮށްގެން ހުންނަމީހާ، ތަޔައްމުމުކޮށްގެން ހުންނަމީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، ދަތުރުވެރިޔާ، މުޤީމުއެއްގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، މުޤީމުމީހާ، ދަތުރުވެރިއެއްގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި، މާތްވީމީހާ، އޭނާއަށް ވުރެ ދަށްމީހާގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރުމާއި މިހުރިހާ ގޮތެއް ޞައްޙަވެގެންވެއެވެ.

ފަހެ ނަމާދު ޤަޞްރުކުރާމީހެއްގެ ފަރުޟުގައި ނަމާދުކުރާ މުޤީމުމީހާއާއި، ދަތުރުވެރިއާގެ ސުންނަތް ނަމާދުގެ ކުރާމީހާގެ ފަރުޟުގައި، ފަހެ ނިޔަތްކުރާމީހާގެ ނަމަވެސް ހަތަރުރަކުޢަތުގެ ނަމާދުގެ ކުރާމީހާ ދަންނަށެވެ. ފަހެ އިމާމުމީހާ ސަލާމްދިނުމުން އެމީހުން ތެދުވެ، ނަމާދު ފުރިހަމަކުރާނީއެވެ. އޭނާ ޖަމާޢަތުން ބައެއް ފާއިތުވީމީހާ ކަންތައްކުރާ ގޮތަށެވެ.

ދެންފަހެ މުޤީމުއެއްގެ ފަރުޟުގައި ދަތުރުވެރިޔާ ނަމާދުކުރާނަމަ، ކުރާނީ ހަތަރު ރަކުޢަތް ފުރިހަމަކޮށެވެ. އެބަހީ އޭނާއަށް ނަމާދު ޤަޞްރުކޮށް ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި އިމާމު މީހާ އެކު، ދަތުރުވެރިއެއް ބިޑުން ކަމުގައި ވިޔަސް، ފަހެ ނަމާދު، ދަތުރުވެރިއެއް ކުރަން ޖާއިޒުވެއެވެ.

ސަލާމްދިނުމަށްފަހު، އިމާމުމީހާ މަޢުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިލުން: ފަހެ ސަލާމްދިނުމަށް ފަހު އިމާމު މީހާ މަޢުމޫމުންނާ ދިމާއަށް އެނބުރިލުމަކީ މުސްތަޙައްބުކަމެއްގެ ގޮތުންނެވެ. ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިވަސައްލަމް ސަލާމް ދެއްވުމުން ޤިބުލަ ދިމާއަށް ތިއްބަވާނީ ސަލާމްދެއްވާ ވަގުތުކޮޅެވެ. އެކަމާގުޅޭ ޙަދީޘް މިގޮތުގައިވެއެވެ. "كَانَ

النَّبِيُّ ﷺ إِذَا صَلَّى صَلاَةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ"[1] ވާނީ: "رسول الله ﷺ ސަލާމްދެއްވުމާ (އަވަދިވެވަޑައިގަންނަވާ) ހިނދު، އަހުރެމެންނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."

ފަހެ މައްމޫމުންނާ ދިމާއަށް އިސްތިޤްބާލުވާ އިރު، ކަނާތްފަރާތުން އިސްތިޤްބާލުކުރަސް، ނުވަތަ ވާތްފަރާތުން އިސްތިޤްބާލުކުރަސް، މައްސަލައެއް ނުވެއެވެ. ދެގޮތްވެސް رسول الله ﷺ ގެ ޢަމަލުން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ.

އަށްވަނަ، އަންހެނުންގެ ޖަމާޢަތުގައި އިމާމު، ސަލާމްދިނުމުން: ފަހެ އަންހެނުންނަށް އަންހެނުންގެ އިމާމުކަން ކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އަދި އަންހެނާ އިމާމުކަން ކުރާއިރު، ހުއްޓި ހުންނާނީ ފުރަތަމަ ސަފުގެ މެދުގައެވެ.

ފަހެ އަންހެނަކަށް ފިރިހެނުންގެ އިމާމަކަށްވެ، ނަމާދުކުރުވުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ.

އިމާމުކަމާ ބެހޭ ޙުކުމް ބައެއް މަސްއަލަތައް

އިމާމު ވީމާ މައުމޫމުންނަށް ވުރެ އުސް ތަނެއްގައި ހުރުން، އިމާމުކަންކުރުން: ފަހެ އެއީ މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. ޙުޛައިފާ ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު އިބްނު މަސްޢޫދު އަލްއަޢްމަޝްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އިމާމު ވީމާ މައުމޫމުންނަށް ވުރެ އުސްތަނެއްގައި ހުރުން رسول الله ﷺ މަނާކުރެއްވިއެވެ."[2]

ފަހެ ބޭނުމެއް ޖެހިއްޖެ ހާލަތެއްގައި އެގޮތް ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. މިސާލަކަށް ބަޔަކަށް ނަމާދުކުރުވަން ދަސްކޮށްދިނުމުގެ ބޭނުމަކަށެވެ. އެކަމަކު އެހާލަތުގައިވެސް ސަޖިދަކުރާނީ ތިރީއަށް ފައިބާފައެވެ.

ދެންފަހެ މައުމޫމުން އިމާމަށް ވުރެ މަތީގައި ހުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

އިމާމު ވީމާއި މައުމޫމުންނާ ދެމެދު ހުރަހެއްވާ ހާލު މައުމޫމުން އިމާމު ވީމާ އިޤްތިދާކުރުން: އިމާމު ވީމާގެ ބަރަކާތްތަކާއި ދަންނަގޮތުން އެކަށީގެންވާނަމަ، ހުއްޓުމަކަށް ވީނަމަވެސް. އެއީ ފަރުދާއެއް ނުވަތަ ފާރެއް ފަދަ އެއްޗެއްގެ ނިސްބަތުގައި އިމާމު ވީމާ ވޭނަމަ، އާސާގެ ޖާއިޒުވެއެވެ. މަގެއް ނުވަތަ ކޯރެއް ފަދަ އެއްޗެއް ދެމެދުގައި ހުރަސްވެފައިވާނަމަ، އިމާމު ވީމާ ކުރުމެވެ.

---

1) رواه أحمد والبخاري.

2) رواه أبو داود والدّارقطني وصحّحه الألباني.

އިމާމުމީހާ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު، އިމާމުކަމަށް އިސްތިޚްލާފުކުރުން: ފަހެ ނަމާދުގެ ތެރޭގައި އިމާމުމީހާއަށް ނަމާދު ދޫކޮށްލަންޖެހޭ ފަދަ އުޒުރެއް ދިމާވެއްޖެނަމަ، މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު އިސްތިޚްލާފުކުރައި، އިމާމުމީހާ ނަމާދު ދޫކޮށް، އެނބުރި ދާނީއެވެ. ދެން ނަމާދުގެ ބާކީއޮތް ބައި މީހާ އިމާމުކަމަށް އެއިސްތިޚްލާފުކުރެވުނު މީހާ، ފުރިހަމަކުރާނީއެވެ. މިސާލަކަށް އިމާމުމީހާ މައުމޫމުންނާއެކު ނަމާދުކުރަމުން ދަނިކޮށް ވުޟޫ ނެތްކަން ހަނދާންވެއްޖެނަމަ، އެގޮތަށް ކަންތައްކުރާނީއެވެ. ހަމައެފަދައިން އިމާމުމީހާ ހިނައިން ވާޖިބުވެފައި ވަނީކަމުން، ހިނައިންގަން، ހަނދާންނެތިގެން ނަމާދުކުރަން ފެށި، ނަމާދުކުރަމުން ދަނިކޮށް ހަނދާންވެއްޖެނަމަ، އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރާނީއެވެ. އަދި އެގޮތަށް ހަދަމުންދާން މައުމޫމުންގެ ނަމާދަށް ބާތިލެއް ނުވާނެއެވެ. އަދި އިމާމު ފަހަތުގައި ނަމާދުން ކުރެވުނު މިންވަރުވެސް ބާތިލެއް ނުވާނެއެވެ. ފަހެ އުމަރުގެ ފަރާތުން ސަހީޙު ރިވާވެގެން ވާ އަސަރުގައި ބާރިތާގައި އުމަރުގެ ފަރާތުން އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރެއްވިއެވެ.

އަދި ނަމާދު ފެށުމުގެ ކުރިން ނުވަތަ ތަކުބީރު ދެއްކުމުގެ ކުރިން އިމާމުމީހާއަށް އެފަދަ އުޒުރެއް ދިމާވެއްޖެނަމަ، އަދި މައުމޫމުންނަށް އެނގުމުގެ ނުވާނަމަ، އިސްތިޚްލާފް ނުވަތަ ދޫކުރުން، ޖިއްބައިލިއުން މަޖުބޫރުވެއްޖެނަމަ، ބޮޑު ބޮޑުގައި، ވުޟޫކުރުމަށްފަހު ނަމާދު ހިނައިގަންނަ އަށް ސަލާމް ދެއްކުމަށް ނަމާދު ކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

އިމާމު މީހާގެ ފަހަތުން ތަކުބީރުކިޔުން: އެކަނި މައުމޫމުންގެ ތެރެއިން މީހަކު، އެހެންހެން މައުމޫމުންނަށް، އިމާމު މީހާގެ ތަކުބީރުގެ އަޑު އިއްވައިދިނުމަށް ޓަކައި ތަކުބީރު ބުނުމެވެ. ފަހެ އިމާމު މީހާގެ އަޑު، މުޅި މިސްކިތުގެ މައުމޫމުންނަށް ނީވޭނަމަ، އެކަން ކުރުމަކީ ޖާއިޒު ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް އިމާމު މީހާގެ އަޑު، މުޅި މިސްކިތަށް ނީވޭނަމަ، އެކަން ކުރުމަކީ ޖާއިޒު ކަމެކެވެ. އަދި ހާއްސަކޮށް ބިދުޢައެއް ވެގެންވެއެވެ.

ނަމާދުގައި އިމާމު މީހާއާއި މައުމޫމުންގެ ތަރުތީބު

އިމާމުމީހާއާ އެކު، އެކަކު މީހަކު ނަމާދުކުރައްވާނަމަ، އިމާމުމީހާއާ އެއް ހަމައަކަށް ކަނާތްފަރާތުން: ފަހެ އެފަދަ ހާލަތުގައި މައުމޫމުމީހާ ހުންނާނީ އިމާމުމީހާގެ ގާތުގައި ކަނާތް ފަރާތުގައެވެ. އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ނުހުރެވެ.

ދެންފަހެ އަންހެނުން، އިމާމުމީހާއާ އިޤްތިދާވާނަމަ، އެކަނިބުރިގެ ހުންނަން ޖެހޭނީ އިމާމުގެ ފަހަތުގައެވެ. އަދި ފިރިހެނުން އިމާމުގެ ފަހަތުގައި ތިބިނަމަ، އެކަނިބުރިގެ ހުންނަން ޖެހޭނީ ފިރިހެނުންގެ ސަފުގެ ފަހަތުގައެވެ. ފިރިހެނުންގެ ސަފަށް އަންހެނުން ނުވަންނާނެއެވެ.

އިމާމުމީހާއާ އެކު، ދިމާލުން ހުރުމަށް އެންމެ ހައްޤުވާ މީހަކީ، އިމާމުމީހާއާއި ގާތްކޮށް ހުންނަން ޖެހޭނީ: ފަހެ އެކަމުގައި މައްޗަށް މީހުން ޖެހޭނީ އިމާމުމީހާގެ ފަހަތުގައެވެ.

ދެންފަހެ އިމާމުމީހާގެ ދިމާގައި، ހައްޤާ އެންމެ ކައިރީގައި މީހުން ޖެހޭނީ ބޮޑުބުރި ދީނީ ޢިލްމުވެ. އެއީ އިމާމުމީހާއަށް ކުށެއް ހުޅުވިއްޖެނަމަ، ހައްޤަށް ގެނެސްދޭ ފަންނީ ޢިލްމުވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ވިދާޅުވިކަމުގައިވެއެވެ. "لِيَلِنِي مِنْكُمْ أُولُو الأَحْلاَمِ وَالنُّهَى، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، وَإِيَّاكُمْ وَهَيْشَاتِ الأَسْوَاقِ"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ބޮޑުބުރި ދީނީ، ބުއްދިވެރިން މިމަތިކަށް ގާތްވާށެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ގާތްވާ މީހުން ގާތްވާށެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ގާތްވާ މީހުން ގާތްވާށެވެ. ދެން އެބައިމީހުންނާ ގާތްވާ މީހުން ގާތްވާށެވެ. އަދި ބާޒާރުގެ އަޑުގަދަކަމުން ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިވާ ހުށިކަށެވެ. (އެބަހީ މިސްކިތުގައި އަޑުއުފުލުން، އަޑުގަދަކުރުމާ ދުރުހުންނަށެވެ.)"

އަންހެނުންނާއި ކުދިކުދިންގެ ސަފުތައް: ފަހެ ކުޑަކުދިން މީހުން ޖެހޭނީ ފިރިހެނުންގެ ސަފުތަކުގެ ފަހަތުގައެވެ. ފަހެ އުމުރުގެ ފުރިހަމަ ކުޑަކުއްޖަކު ކުރީ ސަފުގައި ފުރިއްޖެނަމަ، ސަފުން ބޭރުގައްޔާ ކަމުގައި ދޫކޮށްލެއްވުމެވެ. އަދި އަންހެނުން ޖެހޭނީ ކުދިންގެ ފަހަތުގައެވެ. އެބަހީ އެންމެ ފަހަތުގައެވެ.

ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެގެން ނަމާދުކުރުމުގެ ޙުކުމް: ފަހެ ސަފުގައި ޖާގައެއް ހުރެ، ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަނިހުރެގެން ނަމާދުކުރެވިއްޖެނަމަ، ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. ފަހެ ރަސޫލުﷲ ޢަލައިހިއްސަލާމް ވާބިޞާގެ ޙަދީޘްގެ ވާހަކަ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "ސަފުގެ ފަހަތުގައި މީހަކު ނަމާދުކުރަނިކޮށް رسول الله ﷺ ދެކެވަޑައިގަތެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ނަމާދު އަލުން ކުރުމަށް އެމަރު ކުރެއްވިއެވެ."[2]

ދެންފަހެ މިހަކަ މިސްކިތަށް ވަންނަ ހިނދު، ސަފު ފުރިފައިވާނަމަ، ފަހަތު ސަފުގައި މިހާރު ކުރިޔަށް ހިފައި ފަހަތަށް ދަމައިގެން ނުދާށެވެ. އަދި ފަހަތަށް ދަމައިފިނަމަ، ދަމާފައިވާ މީހާ އޭނާއާއެކު ނަމާދުކުރުމަށް ދިޔުމަށް ވަކިން ސަފުގައި ހުރުމަކީ ކަމެއް ނެތްކަމެވެ، ސަފުގައި ވަކި ހުރެގެން ނުވާނެކަމަށް ގެންގޮސްފައި

[1] رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي.

[2] رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

ބައްލަވައިފާނީއެވެ. އަދި އެގޮތަށް ބަރަކާތްތެރިކޮށްދެއްވާކަން އެބައިމީހުންގެ ނަމާދަކަށް އެއްވެސް ފަރަގެއް ނާންނާނެއެވެ.

ފަހެ އިންސާނުކުރަނީހިނގާނެ ބިރުން، މިހާރު ދަރަމައިވާން ނުކުރިއްޖެމާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އެހެންމީހަކު އަންނަންދެން އޭނާ މަޑުކުރުމަށް ހުންނާނީއެވެ. އަދި އިމާމުމީހާ ރުކޫޢަށް ދިޔުމުގެ ކުރިން މިހާރު ނައިސްފިނަމަ، ސަފުގެ ފަހަތުގައި އެކަހެރިކޮށް ނަމާދުކުރާނީއެވެ. އަދި އެގޮތުގައި އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލެއް ނުވާނެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ މަޢްޛޫރެކެވެ.

ނަމާދަށް ސަފުހެދުން

ސަފުހަދަން ފަށާނީ އިމާމުމީހާ ދިމާއިންނެވެ. އަދި ދެވަނަ ސަފުހަދާނީ ފުރަތަމަ ސަފު ފުރުމުންނެވެ. އަދި ކޮނޑާއި ކޮނޑާއި ޖައްސައި އަދި ފައިތިލަ ފައިތިލައާ ޖައްސައި ސަފު ދުރުން ސީދާކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އަދި ސަފުގައި އެއްވެސް ހުސްތަނެއް ހުސްކޮށް ނުބާއްވާށެވެ. އަދި ކަމިކަށް ހުސްކޮށް ނުބާއްވަންވާނެއެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ސަފަށް ގޮވައިލައްވާ ބަހެއް އިޝާރާތްކުރައްވާ ވިދާޅުވި އެވެނީއެވެ.

"أَقِيمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاصُّوا"[1] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް ސީދާކުރާށެވެ. އަދި އެކަކު އަނެކަކާ ޖެހި ކައިރިވާށެވެ."

"سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِقَامَةِ الصَّلاَةِ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ސަފުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރުންވަނީ ނަމާދު ޤާއިމުކުރުމުގެ ތެރެއިންނެވެ."

"أَقِيمُوا الصُّفُوفَ، وَحَاذُوا بَيْنَ الْمَنَاكِبِ، وَسُدُّوا الْخَلَلَ، وَلِينُوا بِأَيْدِي إِخْوَانِكُمْ، وَلاَ تَذَرُوا فُرُجَاتٍ لِلشَّيْطَانِ"[3] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް ސީދާކުރާށެވެ. އަދި ކޮނޑުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. އަދި ހުސް ޖާގަތައް ބަންދުކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ އަޚުންގެ އަތްތަކަށް މަޑުމޮޅިވާށެވެ. (އެބަހީ އެކަކު އަނެކަކަށް ތަންދީ ހަދާށެވެ. ބޮޑުމަން ހިފައިގެން ގަދަކަން ނުދައްކާށެވެ.) އަދި ޝައިޠާނާއަށް ހުސްތަންތަން ދޫނުކުރާށެވެ."

---

1) رواه أحمد والبخاري.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود وابن ماجه.

3) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންވި ނުޢުމާނުބުނު ބަޝީރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތީރު ސީދާކުރާ ފަދައިން رسول الله ﷺ ސަފުތަކުގައި އަހުރެމެން ސީދާކުރައްވައެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނުގެ ކިބައިން އެކަން އަހުރެމެން ދެނެގަނެފިކަން އެކަލޭގެފާނަށް އެނގިވަޑައިގަންނަވަންދެން ގެންދެވިއެވެ. ދެން އެއްދުވަހަކު އެކަލޭގެފާނު ނަމާދުކުރައްވުމަށްޓަކައި ވަޑައިގެންނެވި ހިނދު، އެކަލޭގެފާނަށް ފެނިވަޑައިގަތީ، މީހެއްގެ މޭގަނޑު ސަފުން ކުރިއަށް ނިކުމެފައި ހުރިތަނެވެ. އެހިނދު ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުން ސަފުތައް އެއްވަރުކުރާށެވެ. ނޫންނަމަ، الله ތިޔަބައިމީހުންގެ މޫނުތަކުގެ ދެމެދުގައި ޚިލާފުވުން ލައްވައިފާނެއެވެ. (އެބަހީ ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެމެދުގައި ބަދަލުތަކެއް ލައްވައިފާނެއެވެ.) ނުޢުމާން ބަޝީރު ވިދާޅުވިއެވެ. އެހެން އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކޮށްދެއްވުމުން މީސްތަކުން އެކަކު އަނެކަކާ ކޮނޑު ކޮނޑާ ޖައްސައި، ކަކުލާއި ކަކުލު ޖައްސައި، ތަނބިލާއި ތަނބިލި ޖައްސައި، ސަފު އެއްވަރުކުރި ތަން އަހަރެން ދުށީމެވެ."[1]

ފަހެ ސަފެއްގައި ހުރި މީހަކު ޢުޛުރެއް ދިމާވެގެން ނަމާދު ދޫކޮށްލައިފައި، ސަފުން ނިކުމެގެން ގޮސްފިނަމަ، ޖެހިގެންވާ ސަފުން، އެފަރާތުގައި ހުރި މީހާ ކުރި ދިމާލަށް ޖެހިލައި، އެހުސްވި ތަނަށް އަރައި، ސަފު ފުރިހަމަކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. ހަމަ އެގޮތަށް އޭނާ އެސަފުން އެރުމުން، އޭނާގެ ސަފުން އުނިވި ތަން، އެސަފާ ޖެހިގެންވާ ސަފުން މީހަކު ފުރިހަމަކުރަނީއެވެ. އަދި އެންމެ ފަހު ސަފު ޖެހެންދެން އެގޮތަށް ހަދަނީއެވެ. ފަހެ އެގޮތަށް ހެދުމުން އެބައިމީހުންގެ ނަމާދަކަށް އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނުހުންނާނެއެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. "مَا مِنْ خُطْوَةٍ أَعْظَمُ أَجْرًا مِنْ خُطْوَةٍ مَشَاهَا الرَّجُلُ فِي فُرْجَةٍ فِي الصَّفِّ فَسَدَّهَا"[2] މާނައީ: "ސަފުގައިވާ ހުސްތަނެއް ބަންދުކުރުމަށްޓަކައި، މީހާ ހިނގާ ފިޔަވަޅަށްވުރެ، އަޖުރުގެ ގޮތުން ބޮޑު އެއްވެސް ފިޔަވަޅެއް ނުވެއެވެ."

ފުރަތަމަ ސަފުގެ ފަޟީލަތް: ފަހެ رسول الله ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. "لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي النِّدَاءِ وَالصَّفِّ الأَوَّلِ، ثُمَّ لَمْ يَجِدُوا إِلاَّ أَنْ يَسْتَهِمُوا عَلَيْهِ لاَسْتَهَمُوا"[3] މާނައީ: "ބަންގާއި، ފުރަތަމަ ސަފުގައި ހުރި، ހެޔޮކަމާއި ދަރުމަ، މީސްތަކުންނަށް އެނގޭނަމަ، ދެން އެކަން ހާސިލުކުރުމަށް ގުރުޢަތުލުން ފިޔަވައި އިތުރު ގޮތެއް ނުފެނިއްޖެނަމަ، (އެކަން ހާސިލުކުރުމަށްޓަކައި) އެބައިމީހުން ގުރުޢަތުވެސްލާނެއެވެ."

1) رواه أحمد وأبو داود وابن حبّان وصحّحه الألباني.

2) رواه الطّبراني في الأوسط وحسّنه الألباني.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترّمذي والنّسائي.

ނަމާދުކުރާ އިރު، ކުރިމަތީގައި ސުތުރާ ބެހެއްޓުން

ސުތުރާއަކީ ނަމާދުކުރަނިކޮށް ހުންނަމީހާގެ ކުރިމަތިން، މީސްތަކުން ހުރަސްކުރުމުގެ ނުދިނުމަށްޓަކައި، ނަމާދުކުރަނިކޮށް ހުންނަމީހާގެ ފުރުން، އެކި ދިމަދިމާއަށް ދިޔަ ނުދިނުމަށްޓަކައި އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ބެހެއްޓޭ ހުރަހެކެވެ. ފަހެ އެއީ ގަދަފަދަ ސުންނަތެކެވެ. އަދި ބަޔަކު އިޖުމާޢުވެފައިން ވާޖިބެއް ކަމުގައި ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

ފަހެ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيُصَلِّ إِلَى سُتْرَةٍ وَلْيَدْنُ مِنْهَا"(1)

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު ނަމާދުކުރާ ހިނދު، ސުތުރާއަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރާހުށިކަމެވެ. އަދި އެއާ ކައިރިވާހުށިކަމެވެ."

އަދިވެސް އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ لِصَلاَتِهِ وَلَوْ بِسَهْمٍ"(2)

މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު ނަމާދުކުރާ ހިނދު، ފަހެ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ބަހައްޓާހުށިކަމެވެ. އެއީ ތީރެއްނަމަވެސް މެއެވެ."

ސުތުރާގެ މިންވަރު: ފަހެ ފާރެއްވިޔަސް، ތަނބެއްވިޔަސް، އަދި ތީރެއްވިޔަސް، ޖެހުނެއްވިޔަސް، ސުތުރާއަކަށް ފުދޭނެއެވެ. އަދި އެންމެ ކުޑަ ޖަމަލުގެ ސަވާރުވާން، އޭގެ މަތީގައި ބާންދިޔައިވާ ގޮނޑީގެ، ފަހަތުގައިވާ ހަރުގެ މިންވަރެވެ. އިގިލިފިލުން ބާރަނގުލަށްވުރެ ކުރު ނުވާ ބައިގެ ކަމަށެވެ.

ނަމާދުކުރާ މީހާ، ސުތުރާއާ ދެމެދު ހުންނަން ޖެހޭ ދުރުމިން: ފަހެ ނަމާދުކުރަނިކޮށް ހުންނަމީހާ ސުތުރާއާ ކައިރިވުން ޖެހޭކަން ބަޔާންވެއެވެ. ހިނގައްޖެއެވެ. އެހެން ސަޙީޙަދީޘް މިންވަރެވެ. މާޝާءالله ރަސޫލާއިގެ ބަރަކާތުގެ ހިތާނުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ފާރަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ ދެމެދު ހުންނަނީ ގެރިބަކަރީގެ ކަހަލަ ތަން މިންވަރެވެ."(3)

ސަޖިދަކުރާތަނާއި ސުތުރާއާ ދެމެދުގައިވާ ދުރުމިން: ފަހެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ އިރު، އިމާމުގެ ސުތުރާ މައުމޫމުންނަށް ފުދޭނެއެވެ. ފަހެ ދެސަފުގެ ދެމެދުން ހިނގުމަކީ

1) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد والحاكم وصحّحه على شرط مسلم ووافقه الذهبي.

3) رواه أحمد والنّسائي وصحّحه الألباني.

ދިޔަޔަސް، އެއީ އެއްވެސް މައްސަލައެއް ނޫނެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާމީހާގެ ކުރިމަތިން ކަމަކުން ނުވެވޭނެއެވެ. ފަހެ ސުތުރާ ޝަރުޢުކުރެވިގެންވަނީ އިމާމުމީހާއަށާއި، އެކަނިކޮށް ނަމާދުކުރާމީހާއަށެވެ.

ނަމާދުކުރާމީހުން ހުންނަވިހާރާ، އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން ހުރަސްކުރުމަކީ ބޮޑެތިފާފަތަކުގެ ކަމެކެވެ.

ފަހެ އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އައިސްފައިވާ ބަޔާންތަކުން ދޭހަވާ ގޮތުގައި އެއީ ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ތެރެއިން ހިމެނޭ ކަމެކެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. "لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ، لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ"[1] މާނައީ: "ނަމާދުކުރާމީހާ ހުންނަވިހާރާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކުރާ މީހާއަށް (އެކަމުގެ ސަބަބުން) އޮންނާނެ މައްސަލަ ހުރި ފަދަ އެނގޭނަމަ، ސާޅީސް (އަހަރު) ވަންދެން ހުއްޓިހުރުން، އޭނާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކުރުމަށްވުރެ، އޭނާއަށް ހެޔޮވާނެއެވެ." ފަހެ މިއީ ނަމާދުކުރާމީހާ ހުންނަވިހާރާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއް ވާނަމައެވެ. ފަހެ އޭނާގެ ކުރިމަތީގައި ސުތުރާއެއްނުވާނަމަ، އެއީ އޭނާގެ ފުރަތަމަ ސަޖިދަކުރާތަނެވެ. އަދި އެއަށްވުރެ ކައިރިއަށް އޭނާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްނުކުރަން ވާނެއެވެ.

ނަމާދުކުރާމީހުން ހުންނަވިހާރާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކުރާމީހާ މަނާކުރުން. ފަހެ ނަމާދުކުރާމީހުން

ހުންނަވިހާރާ، އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން ހުރަސްކުރާމީހާ ދިފާޢުކުރުމަކީ ނަމާދުކުރާމީހުން ހުންނަވިހާއަށް ޝަރުޢުކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. އަދި އެވަރުންވެސް، އޭނާ ހުރަސްކުރުން މަސައްކަތްކޮށްފިނަމަ، ކުރިއަށްވުރެ ހަރުކަށިކޮށް މަނާކުރުން ހުއްޓުވާލެވޭނެއެވެ. އަދި އެކަންކުރުމަކީ އޭނާގެ ނަމާދުކަނޑާލާ އެއްވެސް ކަމެއް ނޫނެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ حديث ކުރައްވައެވެ. "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى شَيْءٍ يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ أَحَدٌ أَنْ يَجْتَازَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَلْيَدْفَعْهُ، فَإِنْ أَبَى فَلْيُقَاتِلْهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު، މީސްތަކުންނާ ކުރިމަތީގައި ހުރަސްއެޅުމަށް ސުތުރާއެއް ބަހައްޓައިގެން، އެހެންމީހަކު ނަމާދުކުރަން ހުއްޓައި، އޭނާއާ، އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން، މިހަރު ހުރަސްކުރަން އުޅެފިނަމަ، ފަހެ އޭނާ އޭނާ ދުރުކޮށްލާށެވެ. ފަހެ އޭނާ އެކަމަށް އިންކާރުކޮށްފިނަމަ (އެބަހީ އެވަރުންވެސް، އޭނާ ހުރަސްކުރަން މަސައްކަތްކޮށްފިނަމަ) އޭނާއާ ހަނގުރާމަ ކުރާށެވެ. (އެބަހީ ހަރުކަށިކޮށް އޭނާ، އޭނާ މަނާކުރާށެވެ.) ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން އެއީ ޝައިޠާނެކެވެ."

---

1) رواه الجماعة.

2) رواه البخاري ومسلم.

ނަމާދުކުރަން ހުންނަވާހާ، އޭނާގެ ސުތުރާއާ ދެމެދުން އަންހެނަކު، ނުވަތަ ޙިމާރެއް، ނުވަތަ ކަޅު ކުއްތާއެއް ހުރަސްކޮށްފިނަމަ، އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ. ދަލީލު: رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "يَقْطَعُ صَلاَةَ الرَّجُلِ إِذَا لَمْ يَكُنْ بَيْنَ يَدَيْهِ كَآخِرَةِ الرَّحْلِ، الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالكَلْبُ الأَسْوَدُ"(1) މާނައީ: "(ނަމާދުކުރާ) މީހާގެ ކުރިމަތީގައި، ސަވާރީ މަތީ ބައިންދާ ގޮނޑީގެ ފަހަތު ބޮޑު ބައި އެއްޗެއް ނެތްނަމަ، (އޭނާގެ) ކުރިމަތިން އަންހެނާއި، ޙިމާރާއި، ކަޅު ކުއްތާ ހުރަސްކޮށްފިނަމަ އޭނާގެ ނަމާދު ބާޠިލުވާނެއެވެ."

ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވާ ތަންތަން

ޤަބުރުސްތާނު: ޤަބުރުސްތާނުގައި ކަށުނަމާދު ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ނަމާދެއްކުރުމަކީ ނަހީކުރެވިގެންވާ ކަމެކެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ޖުންދުބް ބުން ޢަބްދުالله އަލްބަޖަލީގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. އޭނާ ބުނެފައިވެއެވެ. رسول الله ﷺ އަވަހާރަވުމުގެ ފަސް ދުވަސް ކުރިން އަހަރެން އަޑުއެހީން ބަޔާންކުރައްވަނިކޮށް އަޑުއިވުނެވެ. "إِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَصَالِحِيهِمْ مَسَاجِدَ، أَلاَ فَلاَ تَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ، إِنِّي أَنْهَاكُمْ عَنْ ذَلِكَ"(2) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ ކުރީގެ މީސްތަކުން ނަބިއްޔުންނާއި ޞާލިޙުންގެ ޤަބުރުތައް މިސްކިތްތަކަށް ހަދައިގަންނަތެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ޤަބުރުތައް މިސްކިތްތަކަށް ނުހަދާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އަހުރެން އެކަން މަނާކުރަމެވެ."

އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގަންނަވާ ޢަބްދުالله ބުން ޢުމަރުގެ ރިވާޔަތުގައި ވެއެވެ. އޭނާ ބުނެފައިވެއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "اجْعَلُوا فِي بُيُوتِكُمْ مِنْ صَلاَتِكُمْ، وَلاَ تَتَّخِذُوهَا قُبُورًا"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތަކުގައި، ތިޔަބައިމީހުންގެ ނަމާދުތަކުން ބައެއް ކުރާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ގެތައް ޤަބުރުސްތާނުތަކަކަށް ނުހަދާށެވެ."

ދަލީލު: މިބަސްފުޅުގައި މިސްކިތުން، އެހެން ތަނެއްގައި ނަފުލު ނަމާދުކުރުމަށް އިރުޝާދުދެއްވާފައިވެއެވެ. ދަންނައެވެ. މިބަސްފުޅުން ދަލީލުކުރަނީ މިސްކިތްތަކުގައި ނުވަތަ ގެތަކުގައި، އެމިސްކިތްތަކުގައި ނަމާދުކުރުން

---

1) رواه الجماعة إلاّ البخاري.

2) رواه مسلم.

3) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ހުއްދަވެގެންނުވާ ކަމަށެވެ. އަދި އެއްވެސް ހުރަހެއްނެތި މަގާނައަކާ ދިމާއަށް ނަމާދުކުރުންވެސް، ހުއްދަވެގެންނުވާ ކަމަށެވެ.

ޤަބުރުސްތާނާއި ފެންވަރާ ތަންތަން: އެބަހީ ޤަބުރާ ފެންވަރާ ތަންތަނެވެ. އެފަދަ ތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. ދަލީލަކީ رسول الله ﷺ ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވެއެވެ. "الأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلاَّ الْمَقْبَرَةَ وَالْحَمَّامَ"[(1)] މާނައީ: "ގަބުރުސްތާނާއި، ފެންވަރާ ފެންތަނާއި ފިޔަވައި މުޅި ބިމަކީ މިސްކިތެކެވެ."

ޖަމަލު ގޯތި: އެއީ ޖަމަލު ގޯތިގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވެގެން ނުވެއެވެ. رسول الله ﷺ حديث ކުރައްވައެވެ. لاَ تُصَلُّوا فِي مَبَارِكِ الإِبِلِ، فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ"[(2)] މާނައީ: "ޖަމަލު ގޯތިތަކުގައި ތިޔަބައިމީހުން ނަމާދުނުކުރާށެވެ. އެއީ ހަމަކަށަވަރުން އެގޯތިތައް ހިމެނޭނީވެސް ޝައިޠާނުންގެ މަސްކަނުތަކުގެ ތެރެއިންނެވެ."

ކުނިގޮނޑާއި، ޤަސާބުގެ ދަބަހަކުރާ ތަންތަނާއި، މަގުން ހިނގާބިމާއި، އެއް ފާޚާނާއާއި، ކަޢުބާގެ ފުރާޅުމަތި: އެބަހީ ނަޖިސް ތަންތަނުގައި ނަމާދުކުރުން މަނާވެގެންވެއެވެ. ކުނިގޮނޑާއި، ޤަސާބުގެ ދަބަހަކުރާ ތަންތަން، ނަޖިހުން ސާފުކޮށްވެގެން ނުވެއެވެ. ދެން މިސްކިތުން ހިނގާބިމާ އެއް މަގު ދަންނަށެވެ. އެތަނުގައި މީހުނާ ނަމާދުކުރަން ފަރާތްފިޔަވަ، މިސްކިތުން ހިނގާމަގު އުނދަގޫވާނެ ކަން ކަށަވަރެވެ. އަދި ނަމާދުކުރާމީހާ މިސްކިތުން އޭނާގެ ކުރިމަތިން ހުރަސްކުރުމުން އަމާންވެގެން ނުވާނެއެވެ. ދެން ގޮނޑުގެ ފުރާޅުމަތީ މަތި ދަންނައެވެ. މާތްﷲ އަމުރުކުރައްވާފައިވަނީ، ނަމާދުގައި ގޮނޑާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލުމަށެވެ. ފުރާޅުމަތީގައި، ގޮނޑާ ދިމާއަކަށް ކުރިމަތިލެވޭކަށް ނުވެއެވެ.

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން

ކަޢުބާގެ ތެރޭގައި ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢީވެގެންވެއެވެ. އެއީ ފަރުޟު ނަމާދެއް ކަމުގައި ވިޔަސް، ނަފުލު ސުންނަތް ނަމާދެއް ކަމުގައި ވިޔަސް، ވެއެވެ. މާތްﷲ ރުއްސެވުން ލިބިވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބުން ޢުމަރުގެ ޙަދީޘުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "(މައްކާ ފަތަޙަކުރެއްވި ދުވަހު) رسول الله ﷺ ގެފާނު ވަދެވަޑައިގެންފިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާ އެކުގައި، އުސާމާ ބުން ޒައިދާއި، ބިލާލު ބުން ރަބާޙާއި، ޢުޘްމާނު ބުން ޠަލްޙާ ވަދެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން ގެފާނު ދޮރުލައްވާ

---

1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد وأبو داود وصحّحه الألباني.

ބަންދުކުރުވިއްޖެއެވެ. ދެން އެބޭކަލުން ދޮރުކޮޅު ހުޅުވައިލެއްވި ހިނދު، އެންމެ ފުރަތަމަ ވަން މީހަކީ އަހުރެންނެވެ. ދެން ބިލާލު ބައްދަލުކޮށްލައި އަހުރެން ސުވާލުކުރީމެވެ. رسول الله ﷺ ނަމާދުކުރެއްވި ކޮންތާކު؟ ބިލާލު ދަންނަވިއެވެ. އާނއެކެވެ. ތަވަނާ ދިމާއަށް ހުރި ދެތަނބު ދެމެދުގައެވެ."(1)

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ބައެއް ކަންތައްތައް

ނަމާދުގައި ކުރުން ހުއްދަވެގެންވާ ކަންތައްތަކެއްވެއެވެ. އަދި އެކަންތައްތައް ކުރުމަކުން ނަމާދެއް ބާތިލެއް ނުވާނެއެވެ. އަދިޔާއްތަ! މަކުރޫހުކަމެއް ނުވާނެއެވެ. ތިރީގައި އެކަންތައްތައް ބަޔާންވެގެން އެވަނީއެވެ.

1- **ރުއިން.** ނަމާދުގައި ރުއިން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. ދަލީލަކީ ޢަބްދުﷲ ބުނުއްޝިއްޚީރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ އަވަހާރަވެ ވަޑައިގެންނެވި އާރާސްކަންފުދުގައި ބަރަކާތްތެރިވެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. "ދިސްކަރުކަންކަންގެން ނަމާދުކުރައްވަމުން އޮތްހުރި އަރުބުރުކުރާނެވެ." ދެން އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. އޭ ﷲގެ ރަސޫލާއެވެ! ހަމަކަށަވަރުން އޮތްހުރި ވަރަށް ހިތްޕުޅު މަޑު ބޭކަލެކެވެ. ތަރުޖަން ކަރުނަފުޅު އޮހުން ނުހިފެހެއްޓިވޭ ބޭކަލެކެވެ. އެކަލޭގެ ފުރުޞަތު ކިޔަވައި ވިދާޅުވާ ހިނދު ކިރިޔާކުރައްވައެވެ."(2)

2- **ބޮނޑުވެއް ލައިމުޖަ ހިފުއްޓައި ކަރުގޮވާލައިގަންނަ ވަރުގަދަވެރިން ބޮޑުން.** ދަލީލަކީ ރުއްސުންގެއްވި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ނަމާދުކުރައްވާ އިރު، އެކަލޭގެ ކަހާފުހާރަމައި، ފާރުފުރާމަތަ އެކަލޭގެ ބައްދަވާ ކަރުވައިވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެ ފުރަތަމަ އެނބުރިވަޑައިގެން ނުބައްލަވައެވެ."(3)

ދަލީ ބޮނޑުވެއް ނިއްމ ހުރުދު، ދެފަރާތަށް ބޮޑުވަހި މަސްއޫލުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ދަލީލަކީ ރުއްސުންގެއްވި ޙާރިޘަތުގެ ކޮފުނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވިދާޅުވިއެވެ. ނަމާދުގައި ފަރާތް ފަރާތަށް ބޮޑުވާ ބަރަކާތުން رسول الله ﷺ އާ މިކަންކަމާ ސުވާލުކުރައްވީމެވެ. ދަލީ

1) رواه أحمد والبخاري ومسلم.

2) رواه أحمد وأبو داود والترمذي وابن حبّان وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وابن حبّان وصحّحه الألباني.

އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "هُوَ اخْتِلاَسٌ يَخْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنْ صَلاَةِ الْعَبْدِ"(1) "އެއީ އަޅާގެ ނަމާދުން ޝައިޠާނާ ދަމައިގަންނަ ދަމައިގަތުމެކެވެ."

ދަންނައެވެ. ބޯނުލައި ޖެހިއްޖެ ޙާލަތުގައި ހުއްދަވެގެންވާނީ ހަމައެކަނި މޫނު އަނބުރުވުމެވެ. ދެންފަހެ މުޅި ހަށިގަނޑު ޤިބުލައިން އަނބުރާލައިފިނަމަ، ނަމާދު ބާޠިލުވާނެ ކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ.

3- **ހަރުފަތާއި ކަތުރުކަނޑާދި ފަދަ ގެއްލުންދޭ ތަކެތި މަރައިލުން.** އެއީ ކިޔަންގު ބަރުކާޒާއި ކަނޑިގުން ވިއަސް މެއެވެ. އަދި އެބަހުރާތަކުން ނަމާދު ބާޠިލުނުވާނެއެވެ. ރަސޫލުﷲ ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "اقْــتُلُوا الأَسْوَدَيْنِ فِي الصَّلاَةِ: الْحَيَّةَ وَالْعَقْرَبَ"(2) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ވިހަބައިވިރުން ދެއަސްވަދު ހުމުރުކުރުމެވެ. އެބައި ހަރުފާއި، ނަގޮފަނާއްޗެވެ."

4- **ބޯނުލައި ޖެހިއްޖެ ޙާލަތުގައި ކުޑަކުދިން، ފަރުވާތަކާއި، ދޮރުފޮށްޓާ ހިފެހެއްޓުން.** ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސެވުންމަތީ ޢާއިޝާގެ ފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ދޮރުކޮޅު ބަންދުކުރައްވައިގެން، ކޮޓަރިކޮޅުގައި ރަސޫލުﷲ ﷺ ނަމާދަށް ހުންނަވައެވެ. ދެން މިވަންކަމަށް ދޮރުކޮޅުގައި ޖެއްސުވުން އެކަލޭގެފާނު (ނަމާދަށް ހުންނަވާ ހާލު) ހިނގާވާފައި ވަޑައިގެން، މިވަންކަމަށް ދޮރުކޮޅު ހުޅުއްވައިދެއްވައެވެ. އަދި ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވި ތަނަށް އަނބުރާ ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ދޮރުއާވި ފަރާތަށް ދޮރުކޮޅު ހުންނަ ކަމުގައި އެކަމަށް ސިފަކުރައްވާފައިވެއެވެ."(3)

5- **ކުޑަކުދިންވެސް އުރައިގެން ހުރެ ނަމާދުކުރުން.** ފަހެ މާތްﷲ ރުއްސެވުންމަތީ އަބޫޤަތާދާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ޒައިނަބުގެ ދަރިކަނބަލުން އުމާމާ އުރައްވައިގެން ރަސޫލުﷲ ﷺ ނަމާދުކުރައްވައިވެއެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ރުކޫޢަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރުން ބާއްވާލައްވައެވެ. އަދި ސަޖިދައިން ތެދުވެ ވަޑައިގަންނަވާއިރުން ނަންގަވައި އުރައިލައްވައެވެ."(4) ފަހެ އެނަމާދަކީ ފަރީޟާ ނަމާދުކަމުގައި ބުނެވެއެވެ.

6- **ނަމާދުކުރާތަން ހުއްޓައި މިހާރު ސަލާމްގެވުމުން އިޝާރާތުން ޖަވާބުދިނުން.** މާތްﷲ ރުއްސެވުންމަތީ ޞުހައިބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "އައްޓަހަރަކު

---

1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والنّسائي.

2) رواه أحمد وأصحاب السّنن وصحّحه الألباني.

3) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وحسّنه الألباني.

4) رواه أحمد والنّسائي وغير هما وصحّحه الألباني.

رسول الله ﷺ ނަމާދުކުރައްވަން ހުންނަވަނިކޮށް، އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އަހުރެން ދަމުން އެކަލޭގެފާނަށް އަހުރެން ސަލާމްގޮވައިލީމެވެ. ދެން އިޝާރާތުން އެކަލޭގެފާނު އަހުރެންނަށް ސަލާމުގެ ޖަވާބުދެއްވިއެވެ."(1)

7- ތަސްބީހަ ކިޔުމާއި އަތްޖެހުން. ދެން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ نَابَهُ شَيءٌ فِي صَلاَتِهِ فَلْيَقُلْ سُبْحَانَ اللهِ، إِنَّمَا التَّصْفِيحُ لِلنِّسَاءِ وَالتَّسبِيحُ لِلرِّجَالِ"(2) މާނައީ: "ނަމާދުގައި ކަމެއް ދިމާވެއްޖެ މީހާ، (އެބަހީ އިމާމު މީހަކަށް ކުށެއްކުރެވިއްޖެކަން އެނގިއްޖެ މީހާ، ނުވަތަ އެނޫންވެސް ކަމެއް ދިމާވެއްޖެ މީހާ) ދެން سُبْحَانَ اللهِ ކިޔާހުރިކަށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން އަތްޖެހުންވަނީ އަންހެނުންނަށެވެ. އަދި ތަސްބީހަކިޔުންވަނީ ފިރިހެނުންނަށެވެ."

8- އިމާމު މީހާއަށް ފަށައިދިނުން. ދެން އިމާމު މީހާގެ އެންމެ ކައިރީގައި ތިބެން ޖެހޭނީ ޤުރުއާން އެންމެ ބޮޑަށް ދަންނަ މީހުންނެވެ. އިމާމު މީހާ ޤުރުއާން ކިޔަވަމުން ދަނިކޮށް އާޔަތެއް ހަނދާންނެތިއްޖެނަމަ، ނުވަތަ ނުބައިކޮށް ކިޔަވައިފިނަމަ، ދަންނަ މީހާ އިމާމަށް ކިޔައިދޭން ޖެހޭނެއެވެ. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި ޢަބްދުالله ބުނު ޢުމަރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު ނަމާދުގައި رسول الله ﷺ ކިޔަވައި ވިދާޅުވަނިކޮށް އެކަލޭގެފާނަށް އޮޅިވަޑައިގަތެވެ. ދެން ނަމާދު ނިމުމުން އުބައްޔުބުނު ކަޢުބުއާ ދިމާއަށް ބަލައިލައްވައި ވިދާޅުވިއެވެ. ތިބާ ކަލޭ އަހުރެމެންނާ އެކު ނަމާދުކުރީމުތޯއެވެ؟ އުބައްޔު ވިދާޅުވިއެވެ. އާދޭހެވެ! އެކަލޭގެފާނު ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. ދެން ކަލޭނުކުރީ ކީއްވެގެންތޯއެވެ؟"(3)

9- ކިނބިހި އެޅުމުން اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ކިޔުން. މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންނެވި ރިފާޢަތު ބުނު ރާފިޢުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އެއްފަހަރަކު رسول الله ﷺ ގެ ފަހަތުގައި އަހުރެން ނަމާދުކުރަން ހުރީމެވެ. އަހުރެންނަށް ކިނބިހި އެޅިއްޖެއެވެ. ދެން އަހުރެން ކިޔައިފީމެވެ. "اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّـــبًا مُبَارَكًا فِيهِ مُبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى" "އަހުރެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ލޯބިވެވޮޑިގެންވާ އަދި ރުހިވޮޑިގެންވާ ގޮތުގައިން ގިނަވެގެންވާ، ރީތިވެގެންވާ، ބަރަކާތްލެއްވިގެންވާ ޙަމްދާއި ޘަނާއެއް الله އަށް ވާނެއެވެ." ދެން رسول الله ﷺ ނަމާދުން އަވަދިވެވަޑައިގެން ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "ނަމާދުގައި ވާހަކަދެއްކީ ކާކުހެއްތޯއެވެ؟" ދެން އެއްބަސްކަމުގައިވެސް އެއްވެސް ވާހަކަ ނުދެއްކެވެ. ދެން ދެވަނަ ފަހަރަށް އެކަލޭގެފާނު އެހެން

1) رواه أحمد والتّرمذي وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وصحّحه الألباني.

3) رواه أبو داود وابن حبّان والطّبراني وصحّحه الألباني.

حديثު ކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ޢުޘްމާނުބްނު އަބިލްޢާޞް ވިދާޅުވިއެވެ. ދެން ޝައިޠާނާ ތަމަށް ފަހަރަށް
އެކަލޭގެފާނު ބަދިޤުކުރެއްވުމުން އަޅުގަނޑު ދަންނަވައިލީމެވެ. އޭ اللهގެ ރަސޫލާއެވެ! އައި ޝައިޠާނުންނެވެ.
ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ބަދިޤުކުރެއްވިއެވެ. "މިއީ ޚިންޒަބު ކިޔާ ޝައިޠާނެކެވެ. ތިބާއަށް އެކަލޭގެ ޙިއްސުކުރެވޭއިރު
ފަހެ ތިބާ ﷲ އަށް ޢިރުވާއިދާ ވިދާޅުވެލާށެވެ. މިއީ ގައިދައިގަތުމުން ފަހެ ކަނާތްފަރާތަށް ތިންފަހަރު ކުޅިދެއްޗެވެ.
އަޅުގަނޑު އެހެން ކުރުމުން ﷲ ތަޢާލާ އެ ޝައިޠާނާ ދުރުކޮށްދެއްވިއެވެ."[(1)]

10- ޖަމާޢަތް ބަލައިގަތުން ކާއްޗަށް: ފަހެ ޖަމާޢަތް ނަމާދުކުރަމުންދާއިރު ޤާއިމުކުރުމަށް ދިޔަ

ކާމިލް ޖަމާޢަތުގެ ޝަރުޠާއި ޖަމާޢަތް ނަމާދުކުރަމުންދާއިރު، އެކަލޭގެ ރަކްޢަތުގެ ނަމާދު ފަހަރު ނަމާދުކުރަމުންދާއިރު ޖަމާޢަތް
ބަލައިގަތުން ކާއްޗަށް ކުރުމަށްޓަކައި ވެއްޖެއެވެ. ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބުނުޢުމަރު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުމާގެ ކާއިނާ
ރިވާވެއްޖެއެވެ. "އެކަލޭގެ ރޯދަވެރިޔާއަށް ޢިލްމުއެކުލެވޭ ޤުރުއާން ބަލައިގަތުން ކާއްޗަކަށް ރަނގަޅުވާނެ
ގޮތް، (ޖަމާޢަތުގައި) އެކަލޭގެ ބަރާބަރުން ނަމާދު ކުރުމުން ވާނެއެވެ."[(2)] އަދި އިމާމު ނަފާޢީ ވިދާޅުވިއެވެ.
"ބައެއް ފަހަރު ޖަމާޢަތުގެ ފަހުން އެހެން ނަމާދު ބަލައިގެން ނަމާދުވާނެއެވެ."

ނަމާދު މަކުރޫހުވާ ކަންތައްތައް

ފަހެ އިސްވެ ބަޔާންވެދިޔަ، ނަމާދުގެ ޝަރުޠުތަކާއި ރުކުންތަކާއި ވާޖިބުތަކާއި ސުންނަތްތައް ގެއްލުމެއް ނުލިބި
ދުރުކޮށްލުމަށް، ނަމާދު މަކުރޫހުވާނެއެވެ. އަދި ނަމާދުގައި އެންމެންވެސް ކަމެއްތަކެއް ގެއްލުމެއް
ކަމެއް ކުރުމުން މަކުރޫހުވެގެންވެއެވެ.

1- ނަމާދުގައި ކަރުގަ އިރު، މޭނބުޑިއާއި، ބޮލާއި، ފަރާތް ތަކެއްޗާ ކައިރުވުން.
2- ނަމާދުގައި އުނގުން އަތްތިލައިގެން ހުރުން.
3- ނަމާދުގައި މަހަކުން ބެލުން.
4- ނަމާދުން ފާޅުވުމާ ފަދަ ކަމެއްކަން ބެލުން.
5- ނަމާދުން ސަލާމު ހިފުމާ، އަލުން ދިމާލާވެލުން.
6- ނަމާދުފަދަ ކަމެއްކުރުން އަސަރު ވަނީ ފުރުވާއި، ސަރުދުލުކުރުން.

އިމާމު ތިރްމިޛީ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ ބިންމަތީގައި ދާނާ ފަރަށް ހެދުން ދޫކޮށްލުމެވެ.
އަދި އިމާމު އަބޫ ޢުބައިދާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަދުލުކުރުމަކީ ހެދުމުގެ ދެފަރާތުން އުކަޑަނޑުން ބޭރުކޮށް

---

1) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وصحّحه الألباني.

2) رواه مالك والبخاري تعليقاً.

ނުލައި، ތަސްބީޙާއި ތިރިއަށް ހުރުން ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި އިމާމު އިބްނު އަޙްމަދު ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޖިދަކުރުމުގައި އަތް އޮޅި، ގަޔަށް ބޭރުކޮށް ފުޅިގަނޑު ގަނޑަށް ބޭއްވުމެވެ. އަދި އެބާރުތަކުގައި ދުރުކުރައި ސަޖިދަކަށް ދިޔުމެވެ. ދެފައި ޖެހިއްޖެ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޖިދަކުރުމުގައި މުޅިހަށި ވާނައެއް އުޅެއްޖެހިގެންނުވެއެވެ.

7- ފަހު ތަޝައްހުދުގައި ތަވައްރުކު ނުކުރުމެވެ.

8- ދެސަޖިދަތުން ކުރި ބިޔަބިޔަށް ދޫކޮށް ފަރުވާ ނުކުރުން، ނަމާދުކުރުން.

9- ތޮއްޗާލާ ބޮލު ނަމާދުކުރުން.

10- ނަމާދުކުރުމަށް މިސްކިތުން ތަނެއް ޚާއްޞަކުރުން.

ނަމާދު ބާޠިލުވާ ކަންތައްތައް

1- ގަސްތުގައި ކައިބޮއި ހެދުން.

2- ގަސްތުގައި ވާހަކަދެއްކުން.

3- ގަސްތުގައި ގިނަ ހަރަކާތްތަކެއް ކުރުން.

4- ނަމާދުގެ ރުކުނެއް ނުވަތަ ޝަރުޠެއް އެއްވެސް ޢުޛުރަކާ ނުލައި ގަސްތުގައި ދޫކޮށްލުން.

5- ބާރަށް ހީގަތުން.

ނަމާދު ޤަޞްރުކުރުން

ދުރުދަތުރުވެރިޔާ ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ދެ ރަކުޢަތަށް ޤަޞްރުކުރުން ސުންނަތެވެ، ދަތުރުވެރިޔާ ތިބި ނަމަވެސް، ނުވަތަ ހަތަރުރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ކުރަން ޤާނޫނީ ވެއްޖެނަމަވެސް ހިތްޖެހުން އެބައެވެ. ފަހެ އެފަދަ ދަތުރުވެރިޔާގެ ޖަމާޢަތުގެ މިކަމަށް ޤަޞްރު ކޮށްގެން ނަމާދުކުރުމެވެ. އަދި ހަތަރު ރަކުޢަތުގެ ނަމާދު ކުރުމަކީ ވެސް ޖާއިޒު ކަމެކެވެ. އެހެނަސް ޤަޞްރުކޮށް ނަމާދުކުރުމަކީ ވެސް ދަތުރުގެ ސުންނަތެވެ.

ދަތުރު ޝަރުޢީ ޢުޛުރަކާ ނުލައި ނަމާދު ގަސްތުގައި އަދާނުކުރުން ޖާއިޒުނުވެއެވެ. ފަހެ ޤަޞްރުކުރަން ޖާއިޒު ވަނީ ސަފަރުގައެވެ. އަދި ޤަޞްރުކުރަން ޝަރުޢު ވަނީ ސަފަރު ބަޔާންކުރެވޭ ދަތުރެއްގައެވެ.

ޝައިޚުލް އިސްލާމް އިބްނު ތައިމިއްޔާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދު ގަސްތުގައި އަޞްލުގައި ޝަރުޢުވެފައިވަނީ ދަތުރުގައެވެ. ފަހެ ޤަޞްރުކުރުން ސުންނަތްވަނީ ޝަރުޢީ ދަތުރުގައެވެ. އަދި

އޭނާގެ ކިބައިން ތަޞްދީޤުކުރުން ބަލައިގަތުމަށް ނުވެވޭނެއެވެ. އަދި ކަލޭމެން! އޭނާގެ މައްޗަށްވުރެ ސުންނަތް ނަމާދު ދޫކޮށްލުމެވެ. އަދި މިކަމާ ހަމައަށް އައުމަކީ ތަޞްދީޤެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކަލޭމެން! ތަޞްދީޤުކޮށް މިކަމާ ދެވޮޓަކަށް ހުރިކަމުގެ ސަބަބުން ހުއްޖަތެވެ."(1) އަދި އިބްނު ޙަޒްމު - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ. "ނަމާދުގެ ވަގުތު ފާއިތުވާން ދޫކޮށްލާ ނަމާދުގެ ޤަޟާ ހަދަން ނުފެށޭނެއެވެ. ވީމާ އޭނާ ނަމާދު ޤަސްދުގައި ދޫކުރެއްވި އޭނާއަށް ތައުބާވުމާއި ނަމާދު ކަނޑައެޅިގެން ދޫކޮށްލާ ނަމާދުތަކަށް ނަފިލަ ނަމާދުތައް، ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ގިނަކުރުމަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ ޤިޔާމަތް ދުވަހުގައި އޭނާގެ މީޒާން ބަރުކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި އޭނާ ތައުބާވެ، ﷲގެ ޙަޟްރަތުން އިސްތިޣްފާރު ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ."(2)

ބަލިމީހާގެ ނަމާދު

ފަރު ބައްޔެއްގެ ސަބަބުން ކޮޅަށް ހުރުމަށް ޤާދިރުނުވާނަމަ، އިށީނދެ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އިށީނދެ އިށީނދެގެން ނަމާދުކުރަން ކުޅަދާނަނުވާނަމަ، އެއްއަރި މައްޗަށް އޮށޯވެ އޮވެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެއްގަމަކަށްވެސް ރުކޫޢާއި ސަޖިދަކުރާނީ އިޝާރާތްކޮށްގެންނެވެ. ފަރު ރުކޫޢަށްވުރެ ސަޖިދައަށް ބޯލަނބާށެވެ. ﷲ ތަޢާލާ ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ قِيَـٰمًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ﴾ (النساء: ١٠٣) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ކޮޅަށް ތިބެގެންނާއި، އިށީނދެ ތިބެގެންނާއި، އަދި މަތިކަށް އޮށޯވެ ތިބެގެން ﷲއަށް ޛިކުރުކުރާށެވެ." ރަސޫލުﷲ ބަލިވެފައިވާ ޢިމްރާނުބްނު ޙުޞައިނަށް ވިދާޅުވިއެވެ. "ކޮޅަށް ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އެކަމަށް ކުޅަދާނަނުވާނަމަ، އިށީނދެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެކަމަށްވެސް ކުޅަދާނަނުވާނަމަ، އަދި މަތިކަށް އޮށޯވެ ތިބެގެން ނަމާދުކުރާށެވެ."

ދެން ނަމާދުކުރާއިރު އިށީނދެ އިށީނދޭނެ ގޮތް ތަކެއްނެތެވެ. ބަލިމީހާއަށް ފަސޭހަ ގޮތަކަށް އިށީނދެވިދާނެއެވެ. ދެފައި ވަށްޓަކާގެން އިށީނދުން ރަނގަޅެވެ. އަދި އިއްތިރާޝަކަށް އިށީނދޭ ގޮތަށް، ތަވައްރުކުކޮށް އިށީނދޭ ގޮތަށް އިށީނދެވެސް ކުރެވިދާނެއެވެ.

---

1) "الفتاوى الكبرى" لشيخ الإسلام ابن تيمية.

2) "المحلّى" لابن حزم.

ޚައުފު ނަމާދު

ޚައުފުގެ ނަމާދަކީ ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައި އަދާކުރެވޭ ފަރުޟު ފަސް ނަމާދެވެ. ފަހަ އެވަގުތުގައި އެނަމާދުތަކަށް ހަނގުރާމަވެރި އަމާންކަމުގެ ވަގުތުތަކުގައި އަދާކުރާ ގޮތާ ތަފާތު ގޮތަކަށެވެ. އަދި އެގޮތަށް ހަރުބުގެ ނަމާދުތަކަށް ހަނގުރާމައިން ދަސްތޫރުވެރިވަހި ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތުގައެވެ. އެސްއެއްކަމަކު ބިރުވެރިކަން ފުރިރެގެންވާ ކަމަށް ވަގުތެއްގައި އެގޮތަށް ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވާނެ ކަމަށް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. މިސާލަކަށް އަލިފާނުގެ ހަރުހަމައިގައި އަނދަރައިގެން ހިނގައިދާނެ ކަމުގެ ބިރަށް އެގޮތަށް ނަމާދުކުރުމެވެ. ފަހެ ޚައުފު ނަމާދު ކުރުމަށް ޤަބޫލުކުރެވެ. އެއީ މަޝްރޫޢު ނަމާދު ފިޤުހުގައެވެ. އެހެން މަޝްރޫޢު ނަމާދު ފިޤުހުގައި ކުރުން ނަމާދުއެގައި ކުރުމާ ދުރަކުއްޖެވެ. އެއީ ރަކުން ބަދަލުވާ ކުރުގައިވިދިސް ގުޅެވެ. ފަހެ ޤަވާޢިދުގައި ޚައުފު ނަމާދުކުރާގޮތް ދަންނަށެވެ.

މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓاْ أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُواْ فَلْيَكُونُواْ مِن وَرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّواْ فَلْيُصَلُّواْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَٰحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَن تَضَعُوٓاْ أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُواْ حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا﴾ (النساء: ١٠٢) މާނައީ: "(ހަނގުރާމައިގެ ވަގުތު) ކަލޭގެފާނު އެބައިމީހުންގެ ތެރޭގައި ހުންނަވައިފިނަމަ، އެބައިމީހުންނަށްޓަކައި ނަމާދު ޤާއިމުކުރައްވާފިނަމަ. ދެންފަހެ އެބައިމީހުންގެ ތެރެއިން އެއްޖަމާޢަތެއްގެ މީހުން ކަލޭގެފާނާ އެކު، ނަމާދަށް ތެދުވާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުން (ނަމާދުގައިވެސް) ހަތިޔާރު އަތުގައި ހިފަހައްޓާށެވެ. ފަހެ އެބައިމީހުން ސަޖިދަކޮށްފިނަމަ ފަހެ (އެބައި ފުރަގަސްދީގެން ކަލޭގެފާނުމެންގެ) ފަހަތުގައި ހުރެއްޖެ ހަތިޔާރާއެކު ހުންނާށެވެ. ދެން ނަމާދުނުކުރާ އަނެއް ޖަމާޢަތުގެ މީހުން އައިސް ކަލޭގެފާނާ އެކު (ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ބައިވެރިވެ) ނަމާދުކުރާށެވެ. އަދި އެބައިމީހުންވެސް ރައްކާތެރިކަމާއި ހަތިޔާރު ހިފަހައްޓާށެވެ. ކާފިރުންގެ އެދުމަކީ ކަލޭމެން ހަތިޔާރާއި ތަކެއްޗާމެދު ހަޖޫލުވެއްޖެނަމަ، (އެކަމަކު) ކަލޭމެންގެ މައްޗަށް އެއްފަހަރާ ހަމަލާދިނުމެވެ. އަދި ވާރޭގެ ސަބަބުން ކަލޭމެންނަށް ދަތިކަމެއް ވެއްޖެނަމަ، ނުވަތަ (ބަލިވެގެން) ތިބިނަމަ ކަލޭމެންގެ ހަތިޔާރު ބާއްވައިލުމުގައި ކަލޭމެންނަށް ކުށެއް ނުވެއެވެ. އަދި ކަލޭމެން (ރައްކާތެރިކަން) ހިފަހައްޓާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކާފިރުންނަށް (ނިކަމެތިކުރަނިވި) އަދަބެއް ތައްޔާރުކުރައްވާފައިވެއެވެ." އަދި ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތުން ބަލާއިރު ކާފިރުންގެ ފަރާތުން ހަމަލާދޭނެކަމުގެ ބިރު ހުރެއްޖެނަމަ

ތިޔަބައިމީހުން ބަލިވެ އުޅޭ ބައިތަކު ކަމުގައިވާނަމަ، ހަތިޔާރު ބެހެއްޓުމަކުން ތިޔަބައިމީހުންނަށް އެއްވެސް ކުށެއް ނުވެއެވެ. އަދި (އެހެން ނަމަވެސް) ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިކަމުގައި ހިފާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ކާފިރުންނަކީ ނިކަމެތިކުރަނިވި އަދާބެއް މާތްالله ތައްޔާރުކުރެއްވިއެވެ."

ފަހެ މިއާޔަތުގައި އޮވަނީ ޚައުފުނަމާދު ޢަމަލުކުރާގޮތުގައި އަދާކުރާނެ ގޮތެވެ. އެބަހީ އިމާމުމީހާ އެކު، ކޮންމެ ޢަމަލެއްގެވެސް ކުރާނީ އެއްކޮށްކުރުމަށް ތަބާވުމުގައި އަމިއްލައަށެވެ.

ދެން މަޣްރިބު ނަމާދުކުރާގޮތް ދަންނަވަމެވެ. މަޣްރިބު ނަމާދަކީ ފަރުޟުކުރެއްވި ނަމާދެއް ދުންނެވެ. ފަހެ ހައުފު ނަމާދު ބޭއްވުމުން އިމާމުފުޅާ ރިވާކުރައްވާ ބަޔަކުގައި މަޣްރިބު ނަމާދުކުރާ ގޮތް ބޭއްވުމުން އެއްވެސް ބަޔަކާ ބާރުވެރިކަން އިސްވެފައި ވާނެއެވެ. އެހެންކަމުން އިސްލާމްވެރިން ކުރެވޭގޮތް ފާއިތުވެދާނެއެވެ. ހަނދުމަފުޅު ޝަރުޢީ ގޮތުން މިހުރިހާ ބަޔަކަށް ފަރުދުގޮތަކަށް ދެވަނަ ރަކުޢަތް، ދެވަނަ ޝަރީޢަތުގެ މިހުރިހާ ބަޔަކަށް ދެވަނަ ރަކުޢަތް، ތިންވަނަ ޝަރީޢަތުގެ މިހުރިހާ ބަޔަކަށް ކުރުކޮށްދޭނެ ގޮތް ކަމަށެވެ.

ދެންފަހެ ހަނގުރާމަ ގަދަވެގެންދާ ވަގުތު ނަމާދުކުރާނެގޮތް ދަންނަވަމެވެ. ފަހެ އެވަގުތު އެމީހަކު ކުރެވޭނެވަރަކުން ނަމާދުކުރާނީއެވެ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا﴾ (البقرة: ٢٣٩) މާނައީ: "ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ބިރުގަންނަނަމަ (ނަމާދުކުރާނީ) ހިނގަމުންނެވެ. ނުވަތަ ސަވާރުވެގެންވާ ހާލުއެވެ."

ދަތުރުވެރިޔާގެ ނަމާދު

އެބަހީ ދަތުރުވެރިޔާ ކުރާގޮތް ދަތުރުގައި ފަރުޟު ފަސްނަމާދުކުރާން ގޮތެވެ.

1- ***ހަތަރު ރަކުޢަތް ނަމާދު ކުރުކޮށްކުރުން.*** އެބަހީ މެންދުރު ނަމާދައި، ޢަޞްރު ނަމާދައި، ޢިޝާ ނަމާދު ދެރަކުޢަތަށް ކުރުކޮށްކުރުމެވެ.

2- ***ކުރުކޮށްކުރުމުގެ ޙުކުމް.*** އެބަހީ ކުރުކޮށްކުރުން ސުންނަތްކަމާ ދޮރުމިންވެ. ފަހެ ދަތުރުކާ ކަމާ ދަތުރުއެއްގައި ނަމާދު ކުރުކޮށްކުރުން ސުންނަތްތެރިކަމެވެ. އެއީ ކުރު ދަތުރެއް ކަމުގައިވިޔަސް ނުވަތަ ދިގު ދަތުރެއް ކަމުގައިވިޔަސް ވެއެވެ. އަދި މަސައްކަތު ކަނޑައަޅައިފައިވާ އެއްވެސް ދަލީލެއް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

3- ***ނަމާދު ކުރުކޮށްކުރުން ފެށޭ ހިސާބު.*** ނަމާދު ކުރުކޮށްކުރަން ފަށަން ޖެހެނީ ރަށުން ބޭރުވުމަން ފަށައިގެނެވެ. އިމާމު އިބްނުލްމުންޛިރު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ އެއްވެސް

ދަލީލުތަކުގައި މަދީނާއިން ނިކުމެވަޑައިގަތުމަށް ހުކުރުގައި މުސްލިމު ނަމާދު ޤާއިމުކުރެއްވިކަން އަޅުގަނޑުމެންނަށް އެނގިގެން ނުވެއެވެ."

4- ހުކުރުދުވަހުގެ ނަމާދު ފުރަތަމަވަނަ ކުރެއްވީ ކޮންއިރަކުތޯ؟ ދަންނަވަމެވެ. ޒުހުރާއާ ސުންނަތުން މިކަން ބާރަށްކިޔާން އެއްވެސް ދަލީލެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ. رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގެ މިކަމުގައި ތަފާތުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރާއި ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައި ތަފާތުވެގެން ނުވެއެވެ.

علاّمة ابن القيّم – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "މަސްޖިދަށް رسول الله ﷺ ވަދެ ވަޑައިގެން ހުންނެވިއެވެ. އަދި އެވަގުތު ވަޑައިގަތުމުން އަޒާންގޮވާ ނަމާދު ފެށިގަތުމަށް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެހެން ވެސް ދެއްކެވުމުގެ މާނަ، ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް ކުރައްވައި އަޒާންގޮވާ އެއްވަމުން ނަށްދަނީއެވެ. އަދި ހިއްވަރެވެ!

އަޒާންގޮވުން އެތަނުގައި މަޖިލިސްގަން ހުންނަވާން އުޅުއްވުން ޚުޠުބާފަތުރާއީ ފާހަގަވެއެވެ. އަދި ތަފާތު ބާރަށް ކިޔާން ދެކޮޅު ޚުޠުބާގައި ފާޅުކުރެއްވި ސަލާމް، ދެއްވުމަށް ހުކުރު ނިމިދާން ދަރިވެރިކަމަށް

ނުވަތަ ކުރެވިދާނެކަމަށް ވެއެވެ. އެއީ އަޒާންގައި އެކަން ވަގުތެއްގައި ނުވާނެ ހިނދުކޮޅެވެ. އަދި އަޒާންގައި ޚުޠުބާދެވުނު އެކަން ބާރުވެ ނުކުރެއްވުމެވެ. އަދި ހުކުރުނަމާދުގައި ރިވާ

ދަންނަވަނީ ފެނިގެން ހުރިހާ ކަމެއް، ފަހަރު ދެވަން ރިވާޔަތްތަކުން ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. ފަހަރު ބޮޑުކޮށް ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދާއި ޖާބިރު ބިން ޢަބްދުﷲ ރިވާކުރެއްވިއެވެ.

އަޒާންގޮވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބައެއް ދަރުބާރުގައި ނަމާދު (ޓަކައި ހަނގުރާމައިގެ ދަރުބާރުގެ ދުވަހުގެ ވަގުތު ޒަވާލާ ބޮޑުދަރަޖައިގެ ދަރުބާރުގައި) ނަމާދު ދުވަސް މަސައްކަތްކުރެއްވިއެވެ. އަތުރުކުރެއްވި ގޮތަކީ

އަޒާންގޮވުން ނަމާދު ކުރައްވާ ޚުޠުބާކުރައްވައިގެންނެވެ. ފަހު އާދޭ ހަމަގައި އަވަހަށްވެސް ނަމާދު ކުރަމުގެ ކުރިން ޚުޠުބާ ދެއްވުމެވެ. އަދި އިތުރަށް ގިނަ ކުރެއްވުމެއް ނަމާދު ފުރިހަމަކޮށް

ކުރައްވައެވެ. އަދި މިސްކިތު ބިން މަހުމޫދާ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޢުދު ބިން އަބީ ވައްޤާޞާ އެކު، ސާލިމް ބިން ޢުމަރުގެ ކޮޅުގައި ސާލިހު ދުވަސް ވަންދުން އަވަހަށް ޤާއިމުވެ ތިބިމުއެވެ. ސަޢުދު

ނަމާދުކުރައްވައިގެންނެވެ. ޚުޠުބާކުރެއްވުމުގެ ކުރިން ނަމާދުކުރެއްވީ ފުރިހަމަކޮށެވެ. އަދި ހާޒިރުވިޔާ ވިދާޅުވިއެވެ. އަޖުރުބައިޖާނުގައި، ޢަބްދުﷲ ބިން އުމަރު ހަމަހަވީރު ގާއިމުވެ ހުންނަވިއެވެ.

އަދި އަތުރުކުރެއްވި އަޒާންގޮވުން ޚުޠުބާ ނަމާދު ޚުޠުބާކުރެއްވިއެވެ. އަދި ބަރާބަރު ބިން ޢަބްދުﷲ ވިދާޅުވިއެވެ. ސަޢުދު ދަރުބާރުގައި އަނަސް ބިން މާލިކު ދުވަހަކު ޤާއިމުވެ ހުންނަވިއެވެ. އަތުރުކުރެއްވި

އަޒާންގޮވުން ނަމާދު ޚުޠުބާކުރެއްވިއެވެ. އަދި ބަރަސްނޫރުބެހި ވިދާޅުވިއެވެ. ޢަބްދުއްރަޙްމާން ބިން ސަޢުދާއި އެކު ހަވީރުގައި ދުވަހަކު ޤާއިމުވެ ހުރީމެވެ. ފަހު އަޒާންގޮވުން ނަމާދު

ޚުޠުބާކުރެއްވިއެވެ. އަޒާންއަކީ ނަމާދު ޖަމާޢަތް ނުކުރައްވާށެވެ. ފަހު މިއީ رسول الله ﷺ ގާ

އެކަކާގެ ދޭދެ އަސްކަރުބާރުކަމުން ދައްކަވާފައިވާ ގޮތެވެ. (އެބައި ނަމާދު ޤަޞްރުކުރައްވަން ވަޑައިގަތުމުގައި އެއްޗެހި ކަނޑައެޅިފައިވާ ނޫނެވެ.) އަދި އެކަމަކު ސާބިތުވާނެ ގޮތަކީ މިއެވެ."(1) އެބައި ދަތުރުފުޅުތަކުގައި ދަތުރު ނިމެންދެން ނަމާދު ޤަޞްރުކުރައްވަނީ ހިނދުކޮޅެވެ.

5- **ދަތުރު މަތީގައި ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން:** ދަންނަވައެވެ. ދަތު ނަމާދާއި، ވިތުރުއާއި، ސުންނަތް ނަމާދާއި، ފަތިސް ނަމާދުގެ ކުރީސުންނަތް ދަތުރުމަތީގައިވެސް ކުރުން ދޫކޮށް ނުލައްވައެވެ. އެހެން ސުންނަތްތައް ދަތުރުމަތީގައި ކުރުން ސުންނަތެއް ނޫނެވެ.

6- **ހުކުރު ދުވަހު ދަތުރުކުރުން:** ހުކުރު ދުވަހު ދަތުރުކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ. އެކަމަކު އެދުވަހު ހުކުރު ނަމާދު ވަގުތު ފެށުމަށްފަހު ހުކުރު ދުވަހު ދަތުރު ކުރުމަކީ މަކުރޫހު ކަމެކެވެ. އެއިން ދަތުރު ކުރަން ނިޔަތްކޮށްފިނަމަ، އަދިވެސް މުސާފިރުގެ ގޮތުގައި ނުބެލެވޭނެއެވެ. "މިބާ ދަތުރުކުރުން ނުހުއްޓުވާނެއެވެ. ހަމަ ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރު ދުވަހު، ވަގުތު ދަތުރުކުރުމަށް މަނާއެއް ނުކުރެއެވެ."(2)

ރަވާތިބު ސުންނަތްތަކުން

އެބައި ރަވާތިބު އެއްކޮޅު ކުރެވޭ. މިގޮތުން ސުންނަތްތައް ހަތަރު ނަމާދެވެ. އެއީ މެންދުރު ނަމާދާއި، ޢަޞްރު ނަމާދެވެ. އަދި މަޣްރިބު ނަމާދާއި، ޢިޝާ ނަމާދެވެ. މެންދުރު ނަމާދު ފަހު، ޢަޞްރު ނަމާދު ކުރިއަށް އެއްނަމާދަށް ދެރަކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ޢަޞްރު ނަމާދު ފަހު، މެންދުރު ނަމާދު ކުރިއަށް އެއްނަމާދަށް ދެރަކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. ހަމައެކަނި މަޣްރިބު ނަމާދު ފަހު، ޢިޝާ ނަމާދު ކުރިއަށް އެއްނަމާދަށް ދެރަކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ޢިޝާ ނަމާދު ފަހު، މަޣްރިބު ނަމާދު ކުރިއަށް އެއްނަމާދަށް ދެރަކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. އަދި ފަތިސް ނަމާދު ފަހު، ފަތިސް ނަމާދަށް ދެރަކު ނުކުރެވޭނެއެވެ. ހަމަ ފަރުޟު ނަމާދު ރަކުޢަތްތަކުގައިވެސް، ފަރުޟު ނަމާދުގެ ދުވުން، އަހަރީ ދުރުނުކުރުން އަދިވިސްނުމެވެ. އެކަމަކު އެއީ ސުންނަތްތައް ނޫނެވެ. ފަރުޟަށް ރަކުޢަތްތަކުން ދުރުވާކަން ބެލިގެންވެއެވެ. އެއީ ރާތިބު ރަކުޢަތްތަކާއި، ގައިރުރާތިބު ރަކުޢަތްތަކެވެ.

ރާތިބު ރަކުޢަތްތަކުން: އެބައި ފަރުޟު ނަމާދުގެ ވަގުތުތަކާއި ފަރުޟު ނަމާދު ކުރިން ނުވަތަ ފަހު ނަމާދަށް ޚާއްޞަކޮށްފައިވާ ފަހު ނަމާދުވެސް ކުރުމެވެ. އެބައި ފަރުޟު ނަމާދުގެ ވަގުތުތަކާއި

1) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

2) رواه الشّافعي والبيهقي.

މެންދުރު ނަމާދާ އެކު އަސްރު ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. އަދި މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މަޣްރިބު ނަމާދު ކުރުމާ އެކު ޢިޝާ ނަމާދަށް ޤަދަމްކޮށްލައި ޢިޝާ ނަމާދުވެސް ކުރުމެވެ. އެބަހީ މަޣްރިބު ނަމާދުގެ ވަގުތުގައި މަޣްރިބު ނަމާދާ އެކު ޢިޝާ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. ފަހެ ތަޤްދީމުގެ މަތީގައިވާނަމަ، މިދެނަމާދު ކުރާނީ ތަރުތީބުން އަދި ޖަމްޢުކުރާށެވެ.

ތަޤްދީމް ޖަމްޢުކުރުން: އެބަހީ އަސްރު ނަމާދުގެ ވަގުތުގައި، ފުރަތަމަ މެންދުރު ނަމާދު ކުރުމަށްފަހު، ދެން އަސްރު ނަމާދު ޤަދަމްކޮށްލައި، އަސްރު ނަމާދު ކުރުމެވެ. އަދި ޢިޝާ ނަމާދުގެ ވަގުތުގައި، ފުރަތަމަ މަޣްރިބު ނަމާދު ކުރުމަށްފަހު، ދެން ޢިޝާ ނަމާދު ޤަދަމްކޮށްލައި، ޢިޝާ ނަމާދު ކުރުމެވެ. ދަންނަހެވެ. ތަޤްދީމް ޖަމްޢުކުރިއިރުގައި، އަދި ތަޤްދީމް ޖަމްޢުކުރިއިރުގައި، ނަމާދުތަކުގެ ތަރުތީބުވުން ވާޖިބުވެއެވެ. ދެންނަމަ ބަލައިގަތުމެވެ. ކުރިން ޖަމްޢުކުރަން އެއްކަލަކުރުމެވެ. ފަހެ މެންދުރު ނަމާދާއި އަސްރު ނަމާދާ ޖަމްޢުކުރާނަމަ، ބަލައިގަތުމެވެ މެންދުރު ނަމާދަށެވެ. އަސްރު ނަމާދަށްވުރެ ހަމައެކަނި ޤަދަމްކުރުމަށެވެ. އަދި މަޣްރިބު ނަމާދާއި، ޢިޝާ ނަމާދުވެސް ހަމައެކަނި ކަމުގައެވެ. ފަހެ ތަޤްދީމް ޖަމްޢުކުރުމުގައި، ކުރިން އެކަމަށް ނިޔަތްގެންގުން ހުރުން އެކަލާގެ ޝަރުޠުގައި ނެތެވެ. އެކަމަކު އެއީ ސުންނަތެކެވެ.

ދެންފަހެ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރާ ސޫރަތްތައް ތަންތަނެވެ. އަންނަނިވި ސޫރަތްތަކުގެ ތެރެއިން ސޫރަތް ކުރިމަތިވެއްޖެ މީހާއަށް، ބައްޓަންވެރިކަމުން މެންދުރު ނަމާދާއި، އަސްރު ނަމާދު ނުވަތަ މަޣްރިބު ނަމާދާއި، ޢިޝާ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

1- **ޙައްޖުވެރިޔާއާ މުޒްދަލިފާގައި ޖަމްޢުކުރުން:** ފަހެ ޙައްޖުގެ އަރަފާތުގައި ޙައްޖު މަހުގެ ނުވަވަނަ ދުވަހު ޙައްޖުވެރިޔާއި މެންދުރު ނަމާދާއި އަސްރު ނަމާދު ތަޤްދީމް ޖަމްޢުކުރާށެވެ. ޙައްޖު މަހުގެ ދިހަވަނަ ރޭ މުޒްދަލިފާގައި މަޣްރިބު ނަމާދާއި ޢިޝާ ނަމާދު ތަޢްޚީރު ޖަމްޢުކުރުމެވެ. ދަންނަހެވެ. ޙައްޖުވެރިޔާއާ މުޒްދަލިފާގައި ނަމާދުކުރާނީ ތަޢްޚީރު ޖަމްޢު އަދި ޤަސްރުކޮށެވެ.

2- **ދަތުރު ކުރިމަތިވުމުގައި ޖަމްޢުކުރުން:** ފަހެ ދަތުރު ކުރިމަތިވެ އިސްތިޤާމަތާއި، ތަޤްދީމް ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެއީ ދަތުރުކުރުމުގެ ދިރާސާގައި ވިއްސާ، ނުވަތަ ތަފާސްކަމެއް ފައިބައި ހުރިކަމުގައި ވިއްސާމެއެވެ.

3- **ވާރޭވެހުން ހިނދު ޖަމްޢުކުރުން:** ފަހެ ވާރޭ ބޮޑުކޮށް ވެހެމުންދާ ސަބަބުން މުޅިމަތީގައި ފެންބޮޑުވެ، އަދި ނަމާދަށް މިސްކިތަށް އަންނަން ދަތިވެއްޖެނަމަ، މެންދުރު ނަމާދާއި، އަސްރު ނަމާދު، ނުވަތަ މަޣްރިބު ނަމާދާއި، ޢިޝާ ނަމާދު ޖަމްޢުކުރުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

4- **ބަދުބޫ ނުވަތަ އުދަނގޫގެ ސަބަބުން ޖަމާޢަތުން:** ޖެހޭ ބައްޔެއްގެ ސަބަބުން، ކާނުލާ ނަމާދުއް އެނމާދުއްގެ ވަގުތުގައި އަނގޮޅަށް ދަރިވާލުގައި ވާނަމަ، ނަމާދު ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.

އަދި މުސްތަޙާޟާވުމާއި އަންހެނުންނާއި، ކުދިކުދި ކުދިންނާއި، ބޭރުފުށުގެ މުސާފިރުންނާއި، ބޮޑު ހޫނު ދުވަސްވަރު، އަދި މީހުން މިޔަދަރު އުޅުނުކަމުގެ ސަބަބުން ނަމާދު ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެން ވެއެވެ.

5- **ބޭނުމުގެ ގޮތުން ޖަމާޢަތުން:** ކާނާ ހާޒިރުވެ ތިބެނިކޮށް ކެއުމަށް ބޭނުން ވާނަމަ (ބޭނުމުގެ ގޮތުގައި ބާރަވަރުގައި) ޖަމާޢަތުން ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އެއީ އެކަށީގެންވާ ގާތުގައިކަމުގައި ނުވާނަމަ ނިޔާއެވެ.

ދަންނައެވެ. ދަނބަލުގައި އިސްކާނު ޖަމާޢަތުގައިވެސް ފެނު، އަދިވެސް ނަމާދު ވަގުތު ނިޔަލަށްހިފާނެ ބުނުއްވި ކަލާނގެ ނަމަވެސް، ދަނބަލުގައި އޭގެ ބާރާކަން އެދުނު ކަމަށް ނިޔަލަށް ކުރެއްވުމެވެ. (މިސާލަކަށް ޑަކުއޮތްގެ ސަބަބުން ފެނުދުނު ނަމާދުއް، ޙަޤީޤަތުގައި ނަމާދު އިސްކާނު ޖަމާޢަތުގެ ހާލަތު، ޙަޤީޤަތު ނަމާދު ވަގުތު ކަލާނގެ ކަމަށް ޕަމާދު ކިޔަމަދު ފަދައިން ބޭނުމެއް ފެނުދުނު، ޙަޤީޤަތު ނަމާދު ވަގުތު ކަލާނގެ ނިޔަލަށް ހިފާނެއެވެ.)

އެހެނީ ހަމަކަނޑައެޅުން އާއި އެހެނިހެން ނިޔާވަޑައިގަތުމެއް ބަޔަކުގެ ބާރަމެވެ. އަދި ކުދިންގެ ދިމަވަރަކުން، ފެންކަރަ ނަމާދު ބާރިފައް ނުވާނެއެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ ބަރާބަރުކުރުމުގެ ނަމާދުކުރުމަކީ ފަރު، ނަމާދު ވަގުތު ނުފުރިފަސް ގެންދިޔުމެވެ. ފަރު އަށްގަންފަސް އަޑުން ވަކިކަމުގެ ނަމާދު ކުރެއްވުމަކީ ނިޔަލަށް ހިފާނެއެވެ.

ދަތުރުގެ ދުޢާތައް

ދަތުރުކުރާ ވަގުތަކީ ދުޢާކުރުން އެދުވިގެންވާ ވަގުތެކެވެ. އަދި ދުޢާ އިޖާބަކުރެވުން އެކަށީގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ފަހެ ދަތުރުވެރިޔާ އޭނާގެ ދަތުރުގެ ވަގުތުތަކުން ފައިދާ ލިބިގަންނަ ޖެހެއެވެ. ދަތުރުވެރިޔާ ދަތުރުގައި ކިޔުމަށް ޙަދީޘުގައި ދުޢާތައް ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ބައެއް ދުޢާ ބަޔާންކޮށްދެން އެވަނީއެވެ.

ދަތުރުވެރިޔާ ގެއިން ނުކުންނަމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

"بِسْمِ اللهِ، تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ، وَلاَ حَوْلَ وَلاَ قُوَّةَ إِلاَّ بِاللهِ"[1] "اَللَّهُمَّ إِنِّيْ أَعُوْذُ بِكَ أَنْ أَضِلَّ، أَوْ أُضَلَّ، أَوْ

1) رواه أبو داود و الترمذي. وصحّحه الألباني.

أَزِلَّ، أَوْ أُزَلَّ، أَوْ أَظْلِمَ، أَوْ أُظْلَمَ، أَوْ أَجْهَلَ، أَوْ يُجْهَلَ عَلَيَّ"(1) "ﷲ ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ނިކުންނަމެވެ. އަޅުގަނޑު އެންމެހާ ކަންތައްތައް ﷲ އަށް ހަވާލުކޮށްފީމެވެ. އަދި އެއްވެސް ގޯނާކަމެއް ކުރުމުގެ ބޮޑުއްވުމަށް، އަދި ނުބައިކަމުން ސަލާމަތްވުމުގެ ބޮޑުއްވުމަށް، ﷲ ގެ ހަޟްރަތުން ޕަނާ ހޯދަމެވެ." "އޭ ރައްބާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ނުވަތަ، މަގުފުރެދިގެންވުމާއި، ނުވަތަ މަގުފުރެދުވިގެންވުމުން، ނުވަތަ، ބޭއްވިގެންވުން ކަލޭގެފާނަށްވުމާއި، ނުވަތަ ބޭއްވިގެންވުން ކަލޭގެފާނަށް ގޯނާކުރުމުން، ނުވަތަ ނުވަތަގެ އަނިޔާވެރިވުމުން، ނުވަތަ އަނިޔާވެރިވެވުމުން، ނުވަތަ ނުވަތަ ޖާހިލުވުމާއި، ޖާހިލުކަމުގެ ހިތްހަމަނުޖެހޭ ފަރާތެއްގެ ފަރާތުން ނުވަތަގެ ނުވަތަ ނުވަތަ ޖާހިލުކަމުގެ ހިތްހަމަނުޖެހޭ ފަރާތެއްގެ ދަށުގައިވުމުން، ނުވަތަ އިބަރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތުން އެދެމެވެ."

އަދި ސަވާރީއަށް ސަވާރުވުމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. "بِسْمِ اللهِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ ﴿سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ۝ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ الْحَمْدُ لِلّٰهِ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِيْ، فَإِنَّهُ لاَ يَغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلاَّ أَنْتَ"(2) "ބިސްމިﷲ ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ސަވާރުވަމެވެ. ޙަމްދުﷲއަށް ބަރަޙައްޤު ކަމެވެ. ﴿މިސަވާރީ ޔާރާކުރެއްވި ކަލޭގެ ބޮޑުކަން އަޅުގަނޑު ނުވާ ބާރު، މިސަވާރީ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ޔާރާކުރެއްވި ކާތިރީއަށް ފާޅުކަން ހަސްކަރުވޭނަމަ ކަމާއެވެ! އަދި އަޅުގަނޑު އެނބުރި ދިއުމަކީ އަޅުގަނޑުމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށެވެ.﴾ ޙަމްދުﷲއަށް ބަރަޙައްޤު ކަމެވެ. ޙަމްދުﷲއަށް ބަރަޙައްޤު ކަމެވެ. ޙަމްދުﷲއަށް ބަރަޙައްޤު ކަމެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އިބަﷲ ގެ ހުސްތިރިކުރަސްމަކާމެވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ ރަސްކަލާނގެ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަދާގެ އަމިއްލަ ނަފްސަށް އަނިޔާވެރިވީމެވެ. ފަހެ މިއަދާއަށް ފާފަފުއްސަވާދެއްވާ! އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އިބަﷲ ފިޔަވާ ފާފަފުއްސަވާދެއްވާނެ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ."

އަދި ދަތުރު ފަށަމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ ﴿سُبْحَٰنَ ٱلَّذِى سَخَّرَ لَنَا هَٰذَا وَمَا كُنَّا لَهُۥ مُقْرِنِينَ ۝ وَإِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنقَلِبُونَ﴾ اللَّهُمَّ إِنا نَسْأَلُكَ فِيْ سَفَرِنَا هٰذَا الْبِرَّ وَالتَّقْوَى، وَمِنَ الْعَمَلِ ما تَرْضَى، اللَّهُمَّ هَوِّنْ عَلَيْنا سَفَرَنَا هٰذَا، وَاطْوِ عَنَّا بُعْدَهُ، اللَّهُمَّ أَنْتَ الصَّاحِبُ فِي السَّفَرِ، وَالْخَلِيْفَةُ فِي الأَهْلِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوْذُ بِكَ مِنَ وَعْثَاءِ السَّفَرِ، وَكَآبَةِ الْمَنْظَرِ، وَسُوْءِ

1) رواه أهل السنن. وصحّحه الألباني.

2) رواه أبو داود والترمذي وصحّحه الألباني.

الْمُنْقَلَبِ فِي الْمَالِ وَالأَهْلِ"(1) "އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ.
﴿މިސަވާރީ ކިޔަމަންތެރިކުރެއްވި ބޭފުޅާ ކަމުގައި އަހަރެމެން ނުވާ ބާރު، މިސަވާރީ އަހަރެމެންނަށް ކިޔަމަންތެރިކޮށްދެއްވި ވެރިރަސްކަލާނގެ ޠާހިރުވަނީއެވެ! އަދި އަހަރެމެން އަނބުރާ ދިޔުންވަނީ އަހަރެމެންގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ ހަޟްރަތަށެވެ.﴾ އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގޭ! މިދަތުރުގައި އަހަރެމެން އިބާދަތަށް ރަސްކަލާނގެ ރުއްސެވުމަށް ތަޤްވާ ހުރުމަށް ހޯދަމެވެ. އަދި އިބާ ﷲ ކުރެއްސެވޭ ހޯދަމެވެ. އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގޭ! މިދަތުރު އަހަރެމެންނަށް ފަސޭހަކޮށް ދުރުކަމާ ކުރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި ދަތުރުގެ ދިގުކަން ކުރުކޮށްދީ އަހަރެމެންނަށް އިހުސާނު ކުރައްވާނދޭވެ! އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގޭ! ދަތުރުގައި އަހަރެމެންގެ އެކުވެރިޔާ އިބާﷲއެވެ. އަދި މިއަހުލުގެ (ޢާއިލާގެ) އަމާނާތުގެ ޚަލީފާއީވެސް (އެބައިމީހުންގެ ކަންތައްތައް ބެލެހެއްޓެވުމުގައި ފަރާތްތެރިވެސް) ހުރީ އިބާﷲއެވެ. އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގޭ! ދަތުރުގެ އުނދަގޫކަމާއި، ހިތާމަކުރުވަނިވި މަންޒަރުން، އަދި މުދަލާއި، އަހުލުވެރިންގެ ތެރެއަށް އަނބުރާ ނުބައި ބަދަލުން ރައްކާތެރިކުރެއްވުން ކަމުދައްވުމަށް އިބާﷲގެ ހަޟްރަތުން އަދި ދަންނަވަމެވެ."

އަދި ރަށަކަށް ނުވަތަ ސަރަހައްދަކަށް ވަންނަމުން އަންނަނިވި ދުޢާ ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. "اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمٰوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظْلَلْنَ، وَرَبَّ الأَرْضِيْنَ السَّبْعِ وَمَا أَقْلَلْنَ، وَرَبَّ الشَّيَاطِيْنَ وَمَا أَضْلَلْنَ، وَرَبَّ الرِّيَاحِ وَمَا ذَرَيْنَ، أَسْأَلُكَ خَيْرَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ، وَخَيْرَ أَهْلِهَا، وَخَيْرَ مَا فِيْهَا، وَأَعُوْذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا، وَشَرِّ أَهْلِهَا، وَشَرِّ مَا فِيْهَا"(2) "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކުރައްވާ ރަސްކަލާނގޭ! ހަތްއުޑުގައި، އެއުޑުތަށް ހިޔާވަހިކޮށް ދިން ހުރިހާ އެއްޗެއްގެ ވެރި ރަސްކަލާނގޭ! އަދި ހަތްބިމުގައި، އެބިންތަށް އުފުލި ހުރިހާ އެއްޗެއްގެ ވެރި ރަސްކަލާނގޭ! އަދި ޝައިޠާނުންނާއި، އެޝައިޠާނުން މަގުފުރެއްދި ހުރިހާ ބައެއްގެ ވެރި ރަސްކަލާނގޭ! އަދި ވައިތަކާއި، އެވައި ވިއްސާރައިދި ހުރިހާ އެއްޗެއްގެ ވެރި ރަސްކަލާނގޭ! މިރަށާ އިބާﷲގެ ހަޟްރަތުން، މިރަށާއި، މިރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މިރަށުގައި ވާހައި އެއްޗެއްގެ ހެޔޮކަން އެދެމެވެ. އަދި މިރަށާ އިބާﷲގެ ހަޟްރަތުން، މިރަށާއި، މިރަށުގެ އަހުލުވެރިންނާއި، މިރަށުގައި ވާހައި އެއްޗެއްގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކުރައްވާން އެދެމެވެ."

އަދި ދަތުރު ނިންމާފައި ރަށަށް އެނބުރި ރައްދަވާ އަންނައިރުން އިސްތިޙާބު ދުޢާއެއްގެ އިތުރަށް އަންނަނިވި ޛިކުރުކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. "آيِبُوْنَ، تَائِبُوْنَ، عَابِدُوْنَ، لِرَبِّنَا حَامِدُوْنَ"(3)

1) رواه أحمد ومسلم.

2) رواه الحاكم وصحّحه ووافقه الذهبي.

3) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والترمذي.

"އަރަވުންނި އިސްތިރާ ދެކުނުނެވެ. ތަރުޙީބާ ދެކުނުނެވެ. އަރުކާނުކުރާ ދެކުނުނެވެ. ހަމައެކަނި އަރަވުންގެ ވެރި އިލާހަށް ޙަމްދުކުރާ ދެކުނުނެވެ."

ހުކުރު ނަމާދު

ހުކުރު ދުވަހުގެ ފަޟީލަތް: ނަބީ رسول الله ﷺ حديث ކުރައްވައިފައެވެ. "خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا، وَلاَ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلاَّ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ"[1] މާނައީ: "އިރު އަރާފައިވާ ދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ހެޔޮ ދުވަހަކީ ހުކުރު ދުވަހެވެ. އާދަމުގެފާނު ހެއްދެވީ އެދުވަހުއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެއަށް ވެއްދެވީ އެދުވަހުއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެއިން ނެރެއްވީވެސް އެދުވަހުއެވެ. އަދި ހުކުރު ދުވަހު މެނުވީ ޤިޔާމަތް ނުވާނެއެވެ."

ހުކުރު ދުވަހު ދުޢާ ޤަބޫލުވުން: ހުކުރު ދުވަހުގެ ތެރޭގައި (އަޞްރު ނަމާދުގެ ފަހުގެ ވަގުތުގައި) ދުޢާ ޤަބޫލުކުރައްވާ ވަގުތެއް ވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެވަގުތަކީ ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވާ އެކަށީގެންވާ ވަގުތެކެވެ. ނަބީ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. "إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لاَ يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهُ، وَهِيَ بَعْدَ الْعَصْرِ"[2] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ހުކުރު ދުވަހުގައި ވަގުތެއްވެއެވެ. އެވަގުތުގައި މުސްލިމު އަޅަކު ﷲ އަށް އެއްޗެއް ދަންނަވާ ހާލު، އެވަގުތާ ދިމާވެއްޖެނަމަ، އެއެއްޗެއް އެކަލާނގެ އެއަޅާއަށް ދެއްވާނެއެވެ. އަދި އެވަގުތަކީ އަޞްރުގެ ފަހުންނެވެ."

ހުކުރު ދުވަހާއި ހުކުރު ރޭ رسول الله ﷺ ގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުން: ނަބީ ހުކުރު ދުވަހާއި ހުކުރު ރޭ އެކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބު ކަމެކެވެ. އެއީ އެއްޗިއްސަކީ ފާޑުކިޔުން ޞަލަވާތެވެ. ނަބީ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވައިފައެވެ. "إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، وَفِيهِ قُبِضَ، وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ، فَأَكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلاَةِ فَإِنَّ صَلاَتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ" قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلاَتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرِمْتَ قَالَ: "إِنَّ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ حَرَّمَ عَلَى الأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلاَمُ"[3] މާނައީ:

---

1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والترمذي والنّسائي.

2) رواه أحمد وصحّحه العراقي.

3) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

"ތިޔަބައިމީހުންގެ އެންމެމާތް ދުވަސްތަކުގެ ތެރޭގައި ހުކުރު ދުވަސް ހިމެނެއެވެ. آدَمُ عليه السلام ހެއްދެވީ އެދުވަހުގައެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވީ ވަދާޢިގަތީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި ޞޫރަށް ފުމެލެއްވުނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. އަދި މީސްތަކުން ހޭނެތިވާނީވެސް އެދުވަހުގައެވެ. ފަހެ (އެދުވަހުގައި ތިޔަބައިމީހުން ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތްކިޔުން ގިނަކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުން ކިޔާ ޞަލަވާތްތައް ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ހުށަހެޅޭނެއެވެ." އަޞްޙާބުބޭކަލުން ދަންނަވައިފިއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ކިޔާ ޞަލަވާތްތައް ކަލޭގެފާނަށް ހުށަހެޅޭނީ ކިހިނެއްތޯއެވެ؟ އޭރު ކަލޭގެފާނުވާނީ ފަނާވެފައިވާނެތީއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން اللهُ ވަނީ ނަބީބޭކަލުންގެ ޖިސްމުފުޅުތައް ކައުން، ބިމަށް ޙަރާމްކުރައްވާފައެވެ."

ހުކުރު ދުވަހާއި ހުކުރު ދުވަހުގެ ރޭ ކަހުފު ސޫރަތް ކިޔެވުން: ޙަރް رسول الله ﷺ ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ قَرَأَ سُورَةَ الْكَهْفِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ أَضَاءَ لَهُ مِنَ النُّورِ مَا بَيْنَ الْجُمُعَتَيْنِ"[1] މާނައީ: "ހުކުރު ދުވަހު ކަހުފު ސޫރަތް ކިޔަވައިފި މީހާ ދަންނައެވެ. ދެހުކުރުގެ ދެމެދުގައި (އެހުކުރުން އަނެއް ހުކުރަށް) އޮވާ ދުވަސްތަކުގައި އޭނާއަށް ނޫރެއް އަލިކޮށްދޭނެއެވެ."

ހުކުރަށް ދިއުމުގެކުރިން ފެންވެރުމަކީ ވާޖިބުވުން: ޙަރް رسول الله ﷺ ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُحْتَلِمٍ، وَأَنْ يَسْتَنَّ وَأَنْ يَمَسَّ طِيبًا إِنْ وَجَدَ"[2] މާނައީ: "ހުކުރު ދުވަހު ފެންވެރުމާއި، ދަތް އުނގުޅުމާއި، ހުވަނދު ލިބިގެންވާނަމަ، ހުވަނދުލުން ބާލިޣުވެފައިވާ ކޮންމެ މީހެއްގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ." މިބަޔާންކުރި ވާޖިބުގެ މުރާދަކީ ސުންނަތްތަކުން ގަދަވެގެންވުމެވެ.

ވަރަށްވެސް ކުރިއަކުން ހުކުރަށް ދިއުން: ޙަރް رسول الله ﷺ ބަޔާންފުޅުކުރެއްވިއެވެ. "مَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ رَاحَ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّالِثَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ كَبْشًا أَقْرَنَ، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الرَّابِعَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ دَجَاجَةً، وَمَنْ رَاحَ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَيْضَةً، فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ حَضَرَتِ الْمَلاَئِكَةُ يَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ"[3] މާނައީ: "ހުކުރު ދުވަހު ޖަނާބަތުގެ ހިނައިން ހިނައިގަންނަ ފަދައިން، ދެން ހުކުރަށް ގޮސްފި މީހާ، (ﷲގެ މަގުގައި) ޖަމަލެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ދެވަނަ ވަގުތުގައި ހުކުރަށް ގޮސްފި މީހާ، ގެރިއެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ތިންވަނަ ވަގުތުގައި ހުކުރަށް ގޮސްފި މީހާ، ދަޅުގަދަވާ ބަކަރިއެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ހަތަރުވަނަ ވަގުތުގައި ހުކުރަށް ގޮސްފި މީހާ،

1) رواه البيهقي وصحّحه الألباني في صحيح الجامع.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم وأبو داود والنّسائي.

3) رواه الجماعة إلاّ ابن ماجه.

ކުކުޅެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ. އަދި ފަސްވަނަ ވަގުތު ހުކުރަށް ގޮސްފި މީހާ، ބިހެއް ޤުރުބާންކުރި ފަދައެވެ." ފަހެ އިމާމު ނިކުމެވަޑައިގަތުމާއި، އަދިވެސް އިޚްލާޞްތެރިންގެ ޚަބަރުތަކެއްގެ އަރިހުގައި އެވަގުތުތަކަށް ހާޟިރުވާނެއެވެ. އެބަހީ ޚުޠުބާއަށް ހެޔޮ، އިރު ދުވަހުގެ ހަމައަށެވެ.

މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުމަތިން ފިޔަވަޅުއެޅުން: ފަހެ ޢަބްދުﷲ ބުނު ބުސްރުގެ ރިވާޔަތް ކުރެއްވިއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ހުކުރު ދުވަހު ހުކުރު ނަމާދުގައި رسول الله ﷺ ޚުޠުބާ ދެއްވަމުން ހުންނަވަނިކޮށް، މީހަކު މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުމަތިން ފިޔަވަޅުއަޅަމުން އައެވެ. رسول الله ﷺ އޭނާއަށް ޙުކުމްކުރެއްވިއެވެ. "اِجْلِسْ فَقَدْ آذَيْتَ وَآنَيْتَ"[1] "އިށީންނާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން މީސްތަކުންނަށް ތިބާ އަނިޔާދިނީއެވެ. އަދި ހުކުރަށް އައުން ލަސްކޮށްފީއެވެ."

ފަހެ ހަމައެކަނި މިކަމުން އިސްތިސްނާ ވެގެންވެއެވެ. އަދި ކުރިގައި ހުސް ތަނެއް އޮތުމާއި މީސްތަކުންގެ ކޮނޑުމަތިން ފިޔަވަޅުއަޅާ އެތަނަށް ދިއުން ނުހުއްދަ، އެކަން ކުރުމަކުންވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އަދި އިރިއަށް އިންނަގޮތަށް ބޭނުންވެއް ޖެހިގެން ބޭރަށް ގޮސް ފަދަ، އޭނާ އިން ތަނަށް އަނބުރާ އައުމަށްޓަކައި އެކަން ކުރުމަކުންވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ. އެކަމަކު މީސްތަކުންނަށް އުނދަގޫ ނުވާ ގޮތަށެވެ.

ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ޝަރުޢު ކުރެވިގެންނުވެއެވެ: ފަހެ ނަބިއްޔާ ވީއާ މިންބަރަށް އަރައިގަތުމުން ސުންނަތް ނަމާދުކުރުން ފެށިގެންވެއެވެ. ދެންފަހެ ނަބިއްޔާ ވީއާ މިންބަރަށް އުތުރެވުމުން ފަހެ، ބިލާލު ރަޟިޔަﷲ ޢަންހު (ބިލާލު ސުންނަތް) ބާންގު ގޮވައި އޭނާ ސުންނަތެއް ކުރެވެން ނުވާނެއެވެ. ފަހެ އެންމެ ފުރަތަމަ ޚުޠުބާ ދެއްވައިފައި ކުރައްވާނެއެވެ. އަދި އެންމެ ފުރަތަމަ ކުރެވޭ ވަގުތު ނަމާދަށް ފެށުމުގައި ތަކުބީރުބުނެވެ.

މިސްކިތުގައި އިނދެ، ވިއްސާރަވުން ފަރުބަދުވުމަކާ، ތަން ބަދަލުކުރުން: ފަހެ رسول الله ﷺ ޙުކުމްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا نَعَسَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَتَحَوَّلْ مِنْ مَجْلِسِهِ ذَلِكَ إِلَى غَيْرِهِ"[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން ކޮޅު މިސްކިތުގައި އިނދައި ވިއްސާރަވެއްޖެނަމަ ފަހެ އޭނާ އިން ތަން ދޫކޮށް އެހެން ތަނަކަށް އޭނާ ބަދަލުވާހުށިކަމެވެ."

---

1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن خزيمة وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي والبيهقي وصحّحه الألباني.

ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވުން

ހުކުރު ނަމާދަކީ ފިރިހެނުންނަށް ބައިނިއްހަ ފަރުޟުވެއް ކަމަށް އުއްމަތުގެ އިޖުމާޢުވެއިން އިއްތިފާޤުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. ދަލީލު އެއީ ތިރީގައިވާ. މާތްالله ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْاْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلْبَيْعَ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (الجمعة: ٩) މާނައީ: "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ! ހުކުރު ދުވަހު، ހުކުރު ނަމާދަށް ބަންގިގޮވާ ހިނދު، ތިޔަ ވިޔަފާރިކުރުން ﷲ ގެ ޛިކުރަށް (ހުކުރު ނަމާދަށް) އަވަސްވެގަންނާށެވެ. އަދި ގަނެވިއްކުން ދޫކޮށްލާށެވެ. އެގޮތް ވިޔަފާރިކުރުން ހުއްޓުވުމީ ހެޔޮވެގެންވާނެއެވެ. އެއީ ވިޔަފާރިކުރުމުން އެކަން އެނގޭނަމައެވެ."

އަދި رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. "لَيَنْتَهِيَنَّ أَقْوَامٌ عَنْ وَدْعِهِمُ الْجُمُعَاتِ أَوْ لَيَخْتِمَنَّ اللهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ ثُمَّ لَيَكُونُنَّ مِنَ الْغَافِلِينَ"[1] މާނައީ: "މީސްތަކުން ހުކުރު އެދުމުން އެއްކިބާވާ ހުއްޓަލާށެވެ. ނުވަތަ ނުހުއްޓާނަމަ، ﷲ އެބައިމީހުންގެ ހިތްތަކުގައި ސިއްކަ ޖަހައްސަވައިފާނެއެވެ. ދެން އެބައިމީހުންވާނީ ގާފިލު މީހުންގެ ތެރެއިންނެވެ."

ޢުޛުރެއްގެ ސަބަބުން ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުންނާއި، ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން

ފަދަ މުސާފިރު، މިނިވަން، ބައްދި ސަލާމަތުން ނުވި، ބިރުވެރިވެފައިވާ، ތަރުގައި ވާރޭވެހި، މިސްކިތަށް ދިއުމަށް ކުރެވޭނެގޮތެއްނުވާ، ހުކުރުން ފަހަނަޅާކުން ހުއްޓުވާލާ ޝަރުޢީ ޢުޛުރެއް ހުރި ނަމަ ކަނޑު ފިރިހެނުންގެ ވަރަކަށް ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވެއެވެ. ދެން ޢުޛުރެއްގެ ސަބަބުން ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ މީހުން ދަންނަވަމެވެ.

1 ، 2- އަންހެނުންނާއި ކުޑަކުދިން: މިބައިމީހުންނަށް ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންނުވާ ކަމަށް އިއްތިފާޤުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެކަމަކު އަންހެނުން ހުކުރު ނަމާދަށް ދިޔަނަމަ، އެކަނިކަމުން ވެންދުރު ނަމާދުކުރާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ.

1) رواه أحمد ومسلم والنّسائي.

3- **މިސްކިތަށް ދިއުމަށް ނުކުޅެދިފައިވާ ބަލިމީހާ.** ދަލީލު رسول الله ﷺ حديث ކުރެއްވިއެވެ.

"الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ إِلاَّ أَرْبَعَةً: عَبْدٌ مَمْلُوكٌ أَوِ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَرِيضٌ"(1) މާނައީ: "ހަތަރު މީހުން ފިޔަވައި، ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރު ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެ ހަތަރު މީހުންނަކީ: އަޅުވެރިޔާއާއި، އަންހެނާއާއި، ކުޑަކުއްޖާއާއި، ބަލިމީހާއެވެ."

4- **ދަތުރުވެރިޔާ.** ދަލީލު ދަތުރުވެރިޔާ ދަތުރުގައި މަޑުކޮށްގެން ހުރިކަމުގައިވިޔަސް، އާދާގެ މައްކަރު ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމަށް ދީނުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ. އަދިހި رسول الله ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ދަތުރުފުޅުތަކުގައި ހުކުރު ނަމާދު ކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދިރިއްޗަ! އެކަލޭގެފާނު ކުރައްވާފައިވަނީ ޒުހުރު ނަމާދާއި، އަޞްރު ނަމާދު ޤަސްރުކޮށް އަދި ޖަމްޢުކުރައްވާނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނާއި ކަރު ހަމަގޮތު ޞަޙާބީންނާވެސް ކަންތައް ކުރައްވާފައިވަނީ އެގޮތަށެވެ.

5- **މިސްކިތަށް ދިއުމަށް އުޒުރުވެރިވެފައިވާމީހާ.** ދާއިﷲ ޙުމްސުނުގެއްލި ޢަބްދުﷲ ބުން ޢައްބާސްގެ ރިވާޔަތުން ދިމާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ.

"مَنْ سَمِعَ النِّدَاءَ فَلَمْ يَأْتِهِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ إِلاَّ مِنْ عُذْرٍ"(2) މާނައީ: "ބަންގީގެ އަޑުއިވި، ނަމާދަށް ނައިސްފިމީހާ ދަންނަނީއެވެ. ތަރު އުޒުރެއްގެ ސަބަބުން މެނުވީ އޭނާއަކަށް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ."

ދަލީލު މިބާވަތުގެ ހާލަތުގައި މީހުންނަށް ހުކުރު ނަމާދު ވާޖިބުވެގެން ނުވެއެވެ. އަދިރިއްޗަ! އެބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ އެދުވަހުގެ ޒުހުރު ނަމާދެވެ. ދުންގަރު އެބައިމީހުންވެސް ހުކުރުކުރީމަ، އެބައިމީހުން ޒުހުރު ނަމާދުކުރަން ނުޖެހޭނެއެވެ. ދަލީލު رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި އަންހެނުން ބައިވެރިވެ މިސްކިތަށް ގޮސްގެން، އެކަލޭގެފާނާއެކު ފަހަތުގައި ހުކުރު ނަމާދުކުރައްވާ ކުރުގައިވެއެވެ.

ހުކުރު ނަމާދުގެ ވަގުތު

އަސްލުގައި ބާކީ ނަމާދުތަކާއި، ޝަރުތުތަކާއި ނަމާދުތަކުގެ އަރުކާނުގައި ހުކުރު ނަމާދުގެ ވަގުތާއި ގޮތުގައި ވަގުތެވެ. ދާއިﷲ ޙުމްސުނުގެއްލި

1) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

2) رواه ابن ماجه والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين ووافقه الذهبي وصحّحه الألباني.

އަނަސްގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ، އިރު މެދުންފިޔާ ހިނދު، ހުކުރުކުރައްވާ ކަމުގައިވިއެވެ."(1)

ހުކުރު ނަމާދުގެ ޙުކުމާއި ހަމަވާ އަދަދު

ޖަމާޢަތަކީ ހުކުރު ނަމާދު ޞައްޙަވުމުގެ ޝަރުޠުތަކުގެ ތެރެއިން ޝަރުޠެއް ކަމަށް ޢިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވެ ވަޑައިގެންފައި ވެއެވެ. އެއީ އަންނަނިވި ބަޔާނުގެ ދަލީލަކުން ބިނާކޮށެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންތެރިވި ޠާރިޤު ބިން ޝިހާބުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "الْجُمُعَةُ حَقٌّ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ فِي جَمَاعَةٍ"(2) މާނައީ: "ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ހުކުރު ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ."

ދެން ހުކުރު ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ހަމަވާ އަދަދު ދަންނައެވެ. ފަހެ، ހުރިހާ ނަމާދުތަކުގައި ދެމީހުންގެ ކިބައިން ޖަމާޢަތް ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އަދި އެނަމާދުތަކާއި ހުކުރާ ދެމެދު ޖަމާޢަތުގައި އެއްވެސް ފަރަގެއް ނުވެއެވެ. އަދި މިވަނީ އެދަރަޖަކަށް ގެންދެ، ހުކުރު ނަމާދުގެ ޖަމާޢަތް ޝަރުޢުވާން ކަމަށް، رسول الله ﷺ ގެ ކިބައިން އެއްވެސް ބަސްފުޅެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

ހުކުރުކުރާ ތަން

ސަރަޙައްދުގާއި، ކަރި ރަށްރަށުގައާއި، މައިދާނުގައާއި، ސަރަޙައްދުގައާއި އަދި މިސްކިތްތަކުގައި ހުކުރު ނަމާދު އަދާކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަމަ އެފަދައިން ރަށުގެ އެއް ތަނަކަށް ވުރެ ގިނަ ތަންތަނުގައި ހުކުރު ނަމާދު އަދާކުރުންވެސް ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ.

ހުކުރު ޚުޠުބާ

ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ އަރިހުގައި ހުކުރު ޚުޠުބާ ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ ، އެކަލޭގެފާނު ކުރުއްވި ކޮންމެ ހުކުރެއްގައި ޚުޠުބާ ދެއްވާފައިވެއެވެ.

---

1) رواه أحمد والبخاري وأبو داود والترّمذي والبيهقي.

2) رواه أبو داود وصحّحه الألباني.

ޚަތީބުމީހާ މިންބަރަށް އަރާ ހިނދު ސަލާމްގޮވުމާއި، އޭނާ މިންބަރު މަތީ އިށީނުމުން ބަންގިދިނުމާއި، ވަޢުޡުވުން އޯނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިވުން. ފަދަ މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ޤުރުބާނުގެ ހިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން رسول الله ﷺ މިންބަރަށް އަރައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު، ސަލާމް ގޮވައިލައްވައެވެ."(1) އެބަހީ السَّلامُ عَلَيْكُم ނުވަތަ السَّلامُ عَلَيْكُم وَرَحْمَةُ اللهِ ނުވަތަ السَّلامُ عَلَيْكُم وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُه މިފަދައިން ވިދާޅުވުމެވެ. އަދި މާތްالله ރުއްސުންލެއްވި ސާއިބު ބުން ޔަޒީދުގެ ހިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ އާއި، އަބޫބަކުރާއި، ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައި ހުކުރު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ބަންގިދެވުނީ އިމާމު މިންބަރަށް އަރާ ހިނދުގައެވެ. ދެން ޢުސްމާނުގެ ޒަމާނުގައި މުސްލިމުން ގިނަވެގެން ދިޔަ ހިނދު، އެކަލޭގެފާނު ބަންގިއެއް(2) އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި އެބަންގި ދެވުނީ ޒަވްރާއު ބާޒާރުގައެވެ. އަދި އެކަންތައް އިޖުމާޢުވެގެން ސާބިތުވެގެން ސާބިތުވެއްޖެއެވެ."(3) އަދި ޢަދިއްޔު ބުން ޘާބިތު އެކަލޭގެފާނުގެ ކާފަރުގެ ހިބައިން ރިވާކުރައްވައިވިއެވެ. ކާފަރު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ މިންބަރަށް އަރައިވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން އެކަލޭގެފާނާ ދިމާއަށް ކުރިމަތިލައްވައެވެ."(4)

ޚުޠުބާގައި އެންމެ ފުރަތަމަ މާތްاللهއަށް ހަމްދުކުރުމާއި، ދެން އިތުރު ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމާއި، ވިސްނުމުގައި ނަސޭހަތްތެރިވުމާއި، ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކެއް ޝަހާދަތް ކިޔުމެވެ. ދެން رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "الْخُطْبَةُ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَهَادَةٌ كَالْيَدِ الْجَذْمَاءِ"(5) މާނައީ: "އެ ޚުޠުބާއެއްގައި ޝަހާދަތް (أَشْهَدُ أَن لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَّسُوْلُ اللهِ) ނެތް ޚުތުބާ، ޖުޛާމްބަލި ޖެހިފައިވާ އަތެއް ފަދައެވެ."

---

1) رواه أبو داود وابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި ހުކުރު ނަމާދަށް ބަންގި އެއްފަހަރު ދެވެއެވެ. އަދި އަބޫބަކުރުގެ ޒަމާނާއި، ޢުމަރުގެ ޒަމާނުގައިވެސް ހުކުރު ނަމާދަށް ބަންގި އެއްފަހަރު ދެވެއެވެ. ދެން ޢުސްމާނުގެ ޒަމާނުގައި މުސްލިމުން ގިނަވެ، މަދީނާގެ އާބާދީ ހިސާބުތަކަށް އިތުރުވުމުން، އެކަލޭގެފާނު ބަންގިއެއް އިތުރުކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ކުރިއަށްސުރެ، މިސްކިތުން ހުކުރު ބަންގިއާއި ދޭތެރޭގައެވެ. އަދި އެއްވެސް އަސްޙާބުބޭކަލަކު އެކަމާ އިންކާރުކޮށްފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެއީ ބައެއް މީހުން ހިތާ ފަހަރެއްގައި ވެސް ހުކުރު ނަމާދުގެ ބަންގި އަހާނުލެވޭނެއެވެ. އަދި ކިއެއްތޯ! އެއީ ވެސްމެ ހުކުރު ނަމާދު ފަރުވާލެއްނުވާ ކުރިން މިސްކިތަށް އައުން، ހުކުރު ވަގުތުވާން އަހުލުވެރިކަމެއް، ބާރު ބަންގިއާކަމެވެ.

3) رواه البخاري وأبو داود والنّسائي.

4) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

5) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

އަދި ހުތުބާ ފަށާއިރު، ހުތުބަތުލް ޙާޖަތު[1] ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ މިފަދައިން ކިޔުމެވެ. "إنَّ الْحَمْدَ لله، نَحْمَدُهُ، وَنَسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ باللهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلاَ مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلْ فَلاَ هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ"[2] "فَإِنَّ خَيْرَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ)، وَشَرَّ الأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلاَلَةٌ، وَكُلَّ ضَلاَلَةٍ فِي النَّارِ"[3] ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ (آل عمران: ١٠٢) ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء: ١) ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ۝ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَـٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (الأحزاب: ٧٠ – ٧١) ހުތުބާގެ މާނައީ:

"ހަމަކަށަވަރުން ހުރިހާ ޙަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ﷲއަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް އަހަރެމެން ޙަމްދުކުރަމުއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން މަދަދަށް އެދެމުއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުން ފާފަފުއްސެވުމަށް އެދެމުއެވެ. އަދި އަހަރެމެންގެ ނަފްސުތަކުގެ ނުބައިކަމުން، އަދި އަހަރެމެންގެ ނުބައި ޢަމަލުތަކުން ﷲގެ ޙަޟްރަތުން ރައްކާތެރިކަމަށް އެދެމުއެވެ. ﷲ، އެމީހަކަށް ހިދާޔަތް ދައްކަވައިފި މީހާ، މަގުފުރައްދާނޭ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަލާނގެ، މަގުފުރައްދަވައިފި މީހާއަށް ހިދާޔަތްދޭނޭ އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަދި ﷲ މެނުވީ އަޅުކަންކުރުން ޙައްޤުވެގެންވާ އެހެން އިލާހަކު ނުވާކަމަށާއި، އެކަލާނގެ އެއްކައުވަންތަ ކަލާނގެކަމާއި، އެކަލާނގެއަށް އެއްވެސް ޝަރީކަކު ނުވާކަމަށް އަޅު ހެކިވަމެވެ. އަދި މުޙައްމަދުގެފާނީ އެކަލާނގެ އަޅާ ކަމާއި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ކަމަށްވެސް އަޅު ހެކިވަމެވެ." "ފަހެ އެންމެ ރަނގަޅު ބަސަކީ ﷲގެ ފޮތެވެ. އެކަލާނގެ ބަސްފުޅެވެ. އަދި އެންމެ ރަނގަޅު ހިދާޔަތަކީ މުޙައްމަދުގެފާނު ގެންނެވި ހިދާޔަތެވެ. އަދި ދީނުގައި ކުރާ އެންމެ ނުބައި ކަންތައްތަކަކީ އަލަށް އުފައްދާ ކަންތައްތަކެވެ. އަދި އާކުރާ ކޮންމެ ކަމެއްވެސް ބިދުޢައެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ބިދުޢައެއްވެސް ގުމުރާހީކަމެކެވެ. އަދި ކޮންމެ ގުމުރާހީކަމެއް އޮންނާނީ ނަރަކައިގައެވެ." ﴿ އޭ އީމާންވި މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން ﷲއަށް، ތަޤުވާވެރިވާށެވެ

---

1) ހުތުބަތުލް ޙާޖަތަކީ މުހިންމު ކަމެއް ފަށާއިރު، ކިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވާ ހުތުބާއެކެވެ. މިސާލަކަށް ދަރުސްދިނުމުގެ ކުރިއާއި، މުޙާޟަރާއެއް ދިނުމުގެ ކުރިއާއި، ދަރުސްދިނުމުގެ ކުރީގައި ކަމެއް ވިދާޅުވުމުގެ ނިކާޙު ކުރުމުގެ ކުރިއާއި، ކައިވެނީގެ ކުރިއާއި، އިސްލާމީ ނަޞޭޙަތުގެ ކުރިއާއި، އިތުރު ކަންތައްތަކުގެ ކުރިއާއި، ހުކުރު ކުރުމުގެ ކުރިއެވެ. އަދިވެސް މިނޫން ވެސް ކަންތައްތަކުގައެވެ.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والتّرمذي والنّسائي وابن ماجه.

3) رواه أحمد ومسلم والنّسائي وغيرهم.

ހައްޤުވެގެންވާ ގޮތުގައި ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އަދި މުސްލިމުން ކަމުގައިމެ ނޫނީ ތިޔަބައިމީހުން މަރުނުވާށެވެ. ﴾ އޭ މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން، ތިޔަބައިމީހުންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އެކަލާނގެއީ އެންމެ ނަފްސަކުން (އާދަމުގެފާނުގެ ޖަރިއްޓާއިން) ތިޔަބައިމީހުން ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި އެނަފްސުން، އެނަފްސުގެ އަނބި ޖިންސު (ހައްވާގެފާނު) ހެއްދެވި، އެދެކަނބަލުންގެ ކިބައިން ގިނަ ފިރިހެނުންނާއި އަންހެނުންނާއި ފެތުރުއްވި ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އެކަލާނގެއާއި، ގުޅުވައިގެން ތިޔަބައިމީހުން، އެކަކު އަނެކަކާ ސުވާލުކުރާ ކަންކަމަށް އެދިގެން ރަސްކަލާނގެއެވެ. އަދި ތިމާގެކަމުގެ ގުޅުންތައް ކެނޑުމުން ތިޔަބައިމީހުން ރައްކާތެރިވާށެވެ. ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މައްޗަށް ފާރަވެރިވެ ވޮޑިގެންވާ ފަރާތެއް ކަމުގައި الله ވޮޑިގެންވެއެވެ.﴾ ﴿އޭ އީމާންވި މީސްތަކުންނޭވެ! ތިޔަބައިމީހުން اللهއަށް ތަޤުވާވެރިވާށެވެ. އަދި ތެދުބަހުން ބަސްބުނާށެވެ. އޭރުން އެކަލާނގެ ތިޔަބައިމީހުންގެ ޢަމަލުތައް އިޞްލާޙުކޮށް ދެއްވާނެއެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންގެ ފާފަތައް ފުއްސަވައި ދެއްވާނެއެވެ. އަދި اللهއާއި އެކަލާނގެ ރަސޫލާއަށް ކިޔަމަންތެރިވާ މީހާ، ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ބޮޑުވެގެންވާ ކާމިޔާބުވުމަކުން އޭނާ ކާމިޔާބުވެއްޖެއެވެ.﴾

އަދި ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދާއި ޖާބިރުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ކޮޅަށް ހުންނަވައިގެން ޚުޠުބާދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި ދެޚުޠުބާގެ ދެމެދުގައި އިށީނދެ ވަޑައިގަންނަވައެވެ. އަދި ޚުޠުބާގައި ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތައް ކިޔަވައި ވިދާޅުވެއެވެ. އަދި މީސްތަކުންނަށް ނަޞޭޙަތްތެރިވެއެވެ."(1)

ކޮޅަށް ހުރެގެން ޚުޠުބާ ދިނުމާއި، ދެޚުޠުބާގެ ދެމެދުގައި ހިނދުކޮޅަކަށް އިށީނދެލުން ޝަރުޢުކުރެވިފައިވުން. ދެން ޢަބްދުالله ބުނު މަސްޢޫދާއި ޖާބިރު ބުނު ސަމުރާގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ކޮޅަށް ހުންނަވައިގެން، ޚުޠުބާދެއްވާ ކަމުގައިވިއެވެ. ދެން އިށީނދެ ވަޑައިގަންނަވައެވެ. ދެން ކޮޅަށް ތެދުވެވަޑައިގެން، ދެން ޚުޠުބާދެއްވައެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު އިށީނދެ އިންނަވައިގެން ޚުޠުބާ ދެއްވާ ކަމަށް ބުނި މީހާ، ހަމަކަށަވަރުން ދޮގުހަދައިފިއެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން الله ގަސަމު ބުނަމެވެ. އެކަލޭގެފާނާ އެކު، ދެހާހަށް ވުރެ ގިނަ ނަމާދު އަހަރެން ކުރީމެވެ."(2)

1) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود.

އަޑުއުފުލައިގެން ޚުޠުބާ ދިނުމާއި، ޚުޠުބާ ދިގުނުކުރުން: ފަހެ މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢައްމާރު ބިން ޔާސިރުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެއްވަނިކޮށް އަހުރެން އަޑުއެހީމެވެ. "إِنَّ طُولَ صَلاَةِ الرَّجُلِ وَقِصَرَ خُطْبَتِهِ مَئِنَّةٌ مِنْ فِقْهِهِ، فَأَطِيلُوا الصَّلاَةَ وَأَقْصِرُوا الْخُطْبَةَ، فَإِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْراً"[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން މީހާ އޭނާގެ ނަމާދު (ހުކުރު ނަމާދު) ދިގުކުރުމާއި އޭނާގެ ޚުޠުބާ ކުރުކުރުމަކީ އޭނާގެ ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިކަމުގެ ޢަލާމާތެކެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ހުކުރު ނަމާދު ދިގުކުރާށެވެ. އަދި ޚުޠުބާ ކުރުކުރާށެވެ. ފަހެ ހަމަކަށަވަރުން ބައެއް ބަޔާންކުރުންތަކުގައި ސިޙުރުވެއެވެ." އެބަހީ މީސްތަކުންގެ ހިތްތައް ދަމައިގަންނަ ފަދަ އަސަރުތައް ހުރެއެވެ.

އަދި މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޖާބިރުގެފާނުގެ ރިވާއިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ ޚުޠުބާ ދެއްވާ ހިނދު، އެކަލޭގެފާނުގެ ދެލޯ ރަތްވެގެންދެއެވެ. އަދި އަޑުވެސް އުފުލިގެންދެއެވެ. އަދި ކޯފާ ގަދަވެގެންދެއެވެ. އެއީ ލަޝްކަރަކަށް، ހެނދުނާއި، ހަވީރު ދުޝްމަނުން ހަމަލާދޭން އުޅޭކަމާ ދުރު، އިންޒާރުކުރާ މީހެއް ފަދައިންނެވެ."[2]

ޚުޠުބާ ދެއްވަމުންދާ ހިނދު، ހަމަހިމޭނުން އެކަކު އަނެކަކާ ވާހަކަދެއްކުން ހަރާމްވެގެންވުން: ފަހެ ޖުމްހޫރު ޢިލްމުވެރިންގެ ރައުޔުގައި ޚުޠުބާ ދެއްވަމުންދާ ހިނދު، ހަމަހިމޭނުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އަދި ވާހަކަދެއްކުން ހަރާމްވެގެންވެއެވެ. އެއީ ހެޔޮކަމަކަށް އަމުރުކުރުން ކަމުގައިވިޔަސް، އަދި ނުބައިކަމަކުން މަނާކުރުން ކަމުގައިވިޔަސް މެއެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. "إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَالإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَغَوْتَ"[3] މާނައީ: "ހުކުރު ދުވަހު އިމާމުމީހާ ޚުޠުބާދޭ ވަގުތު، ތިބާގެ އެކުވެރިޔާ ގާތުގައި ހަމަހިމޭނޭ ތިބާ ބުނެފިނަމަ، ހަމަކަށަވަރުން ތިބާ ބާޠިލު ބަހެއް ކޮށްފިއެވެ."

ހުކުރު ނަމާދުގައި ކިޔެވުން: ފަހެ ހުކުރު ނަމާދުގައި ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށް ފަހު ޤުރުއާނުގެ ކޮންމެ ސޫރަތެއް ކިޔެވުން ސުންނަތެވެ. އެއީ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ ٱلْمَلِكِ ٱلْقُدُّوسِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَكِيمِ﴾ އެބަހީ ޖުމްޢާ ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿إِذَا جَآءَكَ ٱلْمُنَٰفِقُونَ﴾ އެބަހީ މުނާފިޤޫން ސޫރަތް، ނުވަތަ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ

---

1) رواه أحمد ومسلم.

2) رواه مسلم وابن ماجه.

3) رواه الجماعة إلاّ بن ماجه.

ﷲ ٱلْأَعْلَى﴾ އެބަހީ އަޢްލާ ސޫރަތް، އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ﴾ އެބަހީ ޣާޝިޔަތު ސޫރަތް ކިޔެވުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ އެކަން رسول الله ﷺ ގެ ކިބައިން ސާބިތުވެފައިވާތީއެވެ.

ހުކުރު ނަމާދުގެ ފަހު ރަކުޢަތުން ނުވަތަ ފަހު ރަކުޢަތުން ބަހަކަށް ފޯރައިފި މީހާ ކަންތައް ކުރަންޖެހޭ ގޮތް: ފަހެ ޢުލަމާއުން އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ގޮތުގައި ހުކުރު ނަމާދުގެ ފަހު ރަކުޢަތް ލިބިއްޖެ މީހާއަށް ހުކުރު ނަމާދު ލިބިއްޖެއެވެ. އަދި އޭނާގެ މައްޗަށްވާނީ ސަލާމްދިނުމުން ތެދުވެ، އިތުރު ރަކުޢަތެއްކުރުމެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ الْجُمُعَةِ فَقَدْ أَدْرَكَهَا وَلْيُضِفْ إِلَيْهَا أُخْرَى"(1) މާނައީ: "ހުކުރު ނަމާދުން އެއް ރަކުޢަތް (ފަހު ރަކުޢަތް) ލިބިއްޖެ މީހާ ދެންނެވެ. ފަހެ އޭނާއަށް ހުކުރު ނަމާދު ލިބިއްޖެކަން ކަށަވަރުވެއެވެ. އަދި އެރަކުޢަތަށް އެހެން ރަކުޢަތެއް (ފަހުރަކުޢަތް) އޭނާ އިތުރުކޮށްލަންވީއެވެ." ދެންފަހެ ރަކުޢަތަކަށް ވުރެ މަދުން ލިބިއްޖެ މީހާ ދެންނެވެ. ޢުލަމާއުން އިއްތިފާޤުވެފައިވާ ގޮތުގައި އޭނާއަށް ހުކުރު ނަމާދު ފައިތުވެއްޖެއެވެ. ދެން އޭނާ ކުރަން ޖެހޭނީ މެންދުރު ނަމާދެވެ.

ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިންނާއި، ފަހުން ސުންނަތްކުރުން: ފަހެ ހުކުރު ނަމާދުގެ ފަހުން ހަތަރު ރަކުޢަތް ނުވަތަ ދެރަކުޢަތުކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. شيخ الإسلام ابن تيمية – رحمه الله – ވިދާޅުވިއެވެ. "ހުކުރު ނަމާދަށް ފަހު މިސްކިތުގައި ސުންނަތްކުރާނަމަ، ހަތަރު ރަކުޢަތް ކުރާށެވެ. އަދި ގޭގައި ކުރާނަމަ ދެރަކުޢަތްކުރާށެވެ."(2)

ދެންފަހެ ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްކުރުމާ ގުޅޭ ދަންނައެވެ. ފަހެ رسول الله ﷺ ، ހުކުރު ނަމާދަށް ބާންގިއަށް ފަހު، ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތެއް ކުރެއްވިކަމެއް ނެތެވެ. އަދި އެއްވެސް ޞަޙާބީއަކު އެކަމާބެހޭ ކިބައިން ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ.

ފަހެ ހުކުރުނަމާދުގެ ކުރިން، ސުންނަތެއް ކުރެއްވިކަމަށް ދެކެ އެކަކުގެ ރިވާޔަތްތަކުގެ ސަނަދުތައް ބަލައިލުމުން، އަދި އެއްވެސް ޞަޙާބީއެއްގެ ކިބައިން، އެކަކުގެ ރިވާޔަތް ނުވަތައެވެ. އަދި އެކަކުގެ ރިވާޔަތް ޞަޙީޙް ދަރަޖައިގެ ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތް ކުރުމުގެ ބާވަތުގެ ރިވާޔަތް، ސުންނަތް ކުރެއްވިކަން، ޞަޙާބީންގެ ރިވާކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދި އެކަކުގެ ރިވާޔަތްތައް ޞަޙީޙްވެސް، ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްކުރުން ވާޖިބެއް، އަދި ސުންނަތްކުރުން މިންވަރެއް ބަޔާންކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އަދިޔާއްޔަ! އެކަކުގެ ރިވާޔަތް ޞަޙީޙްވިޔަސް، ވަގުތީ، މިންވަރު

1) رواه النّسائي وابن ماجه والدّارقطني وصحّحه الألباني.

2) المستدرك على فتاوى ابن تيمية.جمع: ابن قاسم.

ކަނޑައެޅުއްވުމަކާ ނުލައި، ހުކުރު ދުވަހު ހުކުރަން އަންނަމީހާއަށް ސުންނަތްކުރުމަށް ތަރުޣީބުދެއްވާފަދައެވެ. އަދި އަބޫހުރައިރާގެ ހިސާބުން ސާބިތުވެގެންވާ ޙަދީޘެއްގައި އެކަލޭގެފާނު ހުކުރު ދުވަހު ޣުސުލުކޮށް ވަޑައިގެންނަވާ ހިނދު، ވުޒޫ ވަޑައިގެންނެވުމުން، އެކަލޭގެފާނަށް ފަސޭހަވެވަޑައިގަތް މިންވަރަކަށް ސުންނަތްކުރައްވައެވެ. ފަހެ ބަހައް ބާނގުން ދިރި ކުރުއްވަމުންކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބާނގުން ބާރު ކުރުއްވަމުންކުރައްވައެވެ. އަދި ބައެއް ބާނގުން އެއަށްވުރެ ދިގުކޮށްވެސް ކުރައްވައެވެ. އެހެންކަމުން ހުކުރު ނަމާދުގެ ކުރިން ސުންނަތްނަމާދެއް ކުރުމަކީ ވަކި ތަދުވަހެއް ކަނޑައެޅިފައިވާ ނޫނެއް ކަމާއި، ސުންނަތްނަމާދުކުރުން ވަކި ޢަދަދެއް ކަނޑައެޅިފައިވާ ނޫނު ކަމަން ޖުމްހޫރު ފުޤަހާއިން ވަކާލާތުކޮށްފައިވެއެވެ. އެހެނީ ހަމަކަށަވަރުން އެބުރޭ ކަމެއް ސާބިތުވާނީ رسول الله ﷺ ގެ ބަސްފުޅަކުން ނުވަތަ ޢަމަލުފުޅަކުންނެވެ. އަދި އެކަމާ ބެހޭގޮތުން އެއްވެސް އެއްޗެއް އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅަކުން ނުވަތަ، އަދި ޢަމަލުފުޅަކުން، ސާބިތުވެގެން ނުވެއެވެ."

ހުކުރުދުވަހާއި، ޢީދުދުވަހު އެއްދުވަހެއްގައި ޖަމާވުން

ފަހެ ހުކުރުދުވަހާއި، ޢީދުދުވަސް ދިމާވެއްޖެނަމަ، ޢީދު ނަމާދުކުރި މީހުންގެ ޛިންމާއިން ހުކުރު ނަމާދުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިދެއެވެ. މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޒައިދު ބުނު އަރްޤަމްގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "رسول الله ﷺ (ހުކުރު ދުވަހެއްގައި) ޢީދު ނަމާދު ކުރެއްވިއެވެ. ދެން ހުކުރު ނަމާދު މާފުކުރެއްވިއެވެ. ފަހެ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "ހުކުރު ނަމާދުކުރަން އެދޭ މީހަކު ހުކުރު ނަމާދުކުރާ ހުރިކަމެވެ."[(1)]

ދެންފަހެ ޢީދުނަމާދުކޮށްފައި، ހުކުރުކުރަން ބޭނުންނުވާމީހާ ދަންނަވައެވެ. ފަހެ އޭނާ މެންދުރު ނަމާދުކުރުން މުސްތަޙައްބެވެ. ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. ފަހެ މާތްﷲ ރުހިވެވޮޑިގެންވާ ޢަބްދުﷲ ބުނު ޒުބައިރުގެ ހިސާބުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. ފިޠުރުޢީދު ދުވަސް، ހުކުރު ދުވަހާ ދިމާވުމުން އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "މިއީ އެއް ދުވަހެއްގައި ޖަމާވި ދެޢީދެވެ. ފަހެ އެހެނދުން އެކަލޭގެފާނު (ޢީދު ނަމާދުގެ) ދެރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އަދި ޢަޞްރު ނަމާދުކުރެއްވުމާ ހަމައަށް އެކަލޭގެފާނު އިތުރު ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ."[(2)]

---

1) رواه أحمد وأبو داود والنّسائي وابن ماجه وقال الألباني صحيح بشواهده.

2) رواه الطّبراني في الأوسط وصحّحه الألباني في السلسلة الصحيحة.

ޢީދު ނަމާދު

އެބަހީ އަޟްޙާއީދު ނަމާދާއި، ފިޠުރުއީދު ނަމާދެވެ. ފަހެ އެނަމާދަކީ ސުންނަތްމުއައްކަދާ ގަދަވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ.

ޢީދު ނަމާދަށް ފެންވަރުވުމާއި، ހުވަނދުފުވުމާއި، އަތުގައިވާ އެންމެރީތި ހެދުންލުން. މާތްالله ރުއްސުންދެއްވި ޙަސަންގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "ޢީދުދުވަހު އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭނެ އެންމެ ރީތި ހެދުމެއް ލުމަށާއި، އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭނެ އެންމެ މޮޅު ހުވަނދެއް ލުމަށާއި، އަދި އަޅުގަނޑުމެންނަށް ލިބޭނެ އެންމެ އަގުބޮޑު ކަތިލުމަށް رسول الله ﷺ އަޅުގަނޑުމެންނަށް އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(1)

ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހު ޢީދު ނަމާދަށް ނިކުތުމުގެ ކުރިން ކެއުން: ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހު ޢީދު ނަމާދަށް ނިކުތުމުގެ ކުރިން ވިތުރު ޢަދަދުން ކަދުރުތަކެއް ކައިގެން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އަދި އަޟްޙާ ޢީދު ދުވަހު ޢީދު ނަމާދުގެ ފަހުން އަޟްޙިއްޔާއަށް ވާނަމަ، އެއިން ކެއުމަށްޓަކައި ކެއުން ފަސްކޮށްލުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

މުޞައްލާއަށް ނިކުތުން: އެބަހީ ޢީދު ނަމާދު ކުރުމަށް ތައްޔާރުކުރެވިފައިވާ މައިދާނަށް ނިކުތުމެވެ. އެއީ ފަހަރަކު މެނުވީ، رسول الله ﷺ ދުވަހަކުވެސް ޢީދު ނަމާދުކުރައްވާފައިވަނީ މުޞައްލާގައެވެ.

އަންހެނުންނާއި، ކުޑަކުދިން މުޞައްލާއަށް ނިކުތުން: ފަހެ އަންހެނުންނާއި، ކުޑަކުދިން ޢީދު ދުވަހު މުޞައްލާއަށް ނިކުތުމަކީ ޝަރުޢުކުރެވިފައިވާ ކަމެކެވެ. އަދި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުންވެސް މިނިކުތުމުގައި ޝާމިލުވެވޭނެއެވެ. އެއީ ހެޔޮ ކަންތައްތަކާއި، މުސްލިމުންގެ ދުޢާގައި އެކަނބަލުން ޝާމިލުވުމަށްޓަކައެވެ. އެއީ ޢީދުނަމާދުގެ ޚުޠުބާ އަޑުއަހައި އެއިން އިބްރަތު ލިބިގަތުމަށްޓަކައެވެ. އެކަމަކު ޙައިޟުވެރި އަންހެނުން ތިބޭނީ ޢީދު ނަމާދުކުރާތަނާ ދުރުގައެވެ. އަދި ޢީދު ނަމާދުކުރާތަނުގައި އެކަނބަލުންނަކުން ބައިވެރިއެއް ނުވެވޭނެއެވެ.

ޢީދު ނަމާދަށް ދާ މަގާއި، ޢީދު ނަމާދުން އެނބުރި އަންނަ މަގު ބަދަލުކުރުން: ފަހެ ޢީދުގެ ދުވަހު އިމާމުންނާއި އަދިއެހެންމީހުން، ޢީދު ނަމާދަށް ދާ މަގުނޫން މަގަކުން އެނބުރި އައުމަކީ މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

---

1) رواه الحاكم وفيه إسحاق بن بزرج, ضعّفه الأزدي ووثّقه ابن حبّان.

ޢީދު ނަމާދުގެ ވަގުތު: އީދު ނަމާދުގެ ވަގުތަކީ ޟުޙާ ވަގުތެވެ. އެބަހީ އިރު ރުމްޙެއްގެ މިންވަރަކަށް އަރާ ވަގުތެވެ. އިމާމު އިބްނު ޤުދާމާ - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"އަޟްޙާއީދު ނަމާދު އިސްކޮށްކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ އަޟްޙިއްޔާ ކަތިލުމަށް އޮންނަ ވަގުތު ތަނަވަސްކޮށްދިނުމަށެވެ. އަދި ފިޠުރުއީދު ނަމާދު ލަސްކޮށްކުރުންވެސް މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ. އެއީ ފިޠުރު ޒަކާތް ނެރުމަށް އޮންނަ ވަގުތު ތަނަވަސްކޮށްދިނުމަށެވެ. އަދި މިކަމާ ދެކޮޅު އެއްވެސް އިޚްތިލާފެއް ހުރިކަމަކަށް ކަމެއް އަހުލުޢިލްމުންނަށް އެނގިފައެއް ނުވެއެވެ."(1)

ޢީދު ނަމާދަށް ބަންގި ގޮވުމާއި ޤާމަތްކިޔުމެއް ނެތް: علاّمة ابن القيّم - رحمه الله - ވިދާޅުވިއެވެ.

"رسول الله ﷺ ޢީދުގާހަށް ވަޑައިގެންނެވުމުން ހިނދު، ބަންގިއަކާއި ޤާމަތަކާ ނުލައި، އަދި الصَّلاَةُ جَامِعَةٌ ށް ވިދާޅުވުމެއް ނެތި ނަމާދު ފައްޓަވައެވެ. އަދި ސުންނަތަކީވެސް ކޮށްލެވުމެއް އެއިން އެއްވެސް ކަމެއް ނުކުރުމެވެ."(2)

ޢީދު ނަމާދުގެ ދެ ރަކުޢަތުގައި ތަކުބީރު ކިޔުން: ފަހެ އީދު ނަމާދުގައިވަނީ ދެރަކުޢަތެވެ. ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތްތަކުބީރު ތަކުބީރަތުލް އިޙްރާމާއި ހަތް ތަކުބީރު ކިޔުމާއި، ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ތެދުވުމުގެ ތަކުބީރު ކިޔުމާއި، ފަސް ތަކުބީރު ކިޔުން ސުންނަތް ވެގެންވެއެވެ. އަދި ހަތަރުރަކުޢަތުގެ ތަކުބީރުތަކާ ނުލައި ތަކުބީރު ނުކިޔެވޭނެއެވެ.

ދެން ތަކުބީރު ތަކުބީރުތަކުގެ ދެމެދު އަޅުގަނޑު ތަސްބީޙު ކިޔުމެއް رسول الله ﷺ ގެ ޙަދީޘްގައި ސާބިތުވެފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަމަކު އިބްނު މަސްޢޫދުގެ ރިވާޔަތުގައި، ޢަބްދުﷲ ބުނު މަސްޢޫދުގެ ޙަދީޘުން، އެބުރާކަތުން އެކަންކުރެއްވި ކަމަށް ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. ދެން ދެތަކުބީރުގެ ދެމެދުގައި އަޅުގަނޑު ހިތުން ތަސްބީޙު ކިޔުމެވެ. رسول الله ﷺ ގެ ޙަދީޘް، އެބައިމީހުން ހިތުގައި ތަކުބީރު ކިޔާތީ ވަރަށް ގިނަ ފަހަރު ކުރައްވައެވެ.

ޢީދު ނަމާދުގެ ކިޔެވުން، ފާތިޙާ ސޫރަތުގެ ފަހުން ކިޔުން: ޢީދު ނަމާދުގެ ކިޔަވާތީ އަދި ފާތިޙާގެ ފަހުން رسول الله ﷺ ސޫރަތްތަކެއް ކިޔަވާކަން ސާބިތުވެގެންވެއެވެ. މާތްﷲ ދެއްކެވީ ސާބިތުކަމާއި ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢައްބާސްގެ ޙަދީޘް ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމާގުޅޭ ވިދާޅުވިއެވެ. "ޢީދު ދުވަހު (ޢީދު ނަމާދަށް) رسول الله ﷺ ނިކުމެވަޑައިގެންފިއެވެ. ދެން (ޢީދު ނަމާދުގެ) ދެރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ.

1) المغني لابن قدامة.

2) "زاد المعاد في هدي خير العباد" لابن القيّم.

އަދި އެދެރަކުޢަތުގެ ކުރިންވެސް، އަދި ފަހުންވެސް، އެކަލޭގެފާނު އެއްވެސް ސުންނަތެއް ނުކުރައްވައެވެ.''(1)

އީދު ނަމާދު އަދާކުރުމަށް ނިކުމެވުން ބައިވެރިވެގެންވާ މީހުން: ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުންނާއި، ކުޑަކުދިންނާއި، ހައިޟުވެރިންނާއި، ބަންދުގައި ތިބޭ ކަނބަލުން ހިމެނޭ ގޮތުން މުސްލިމުންގެ ހުރިހާ ބަޔަކު ނިކުމެވުން ބައިވެރިވެގެންވެއެވެ. އަދި އަންހެނުންނަށް ނަމާދަށް ޖިލްބާބުއަޅައިގެން ނިކުމެލެއްވުން ވާޖިބުވެއެވެ، ވާއި އީދު ނަމާދުކުރާނީ ހުސްބިމެއްގައެވެ.

އީދު ނަމާދުގެ ރަކުޢަތް: އީދު ނަމާދަކީ ދެރަކުޢަތް ނަމާދެކެވެ. އަދި އީދު ނަމާދަށް ޤާމަތް ނުގޮވާނެއެވެ. އަދި އަޛާނެއް ސުންނަތެއް ނޫނެވެ.

ރަޟިޔަﷲ ޢަންހުގެ ރިވާޔަތުގައި ޢަބްދުﷲ ބިން ސާއިބުގެ ރިވާޔަތުން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. އަހަރެން رسول الله ﷺ އާ އެކު، އީދު ނަމާދަށް ހާޒިރުވީމެވެ. ފަހެ އެކަލޭގެފާނު ނަމާދު ނިންމެވުމުން ވިދާޅުވިއެވެ، ''މިހާރު އަހަރެމެން ޚުޠުބާ ކިޔާނަމެވެ. ފަހެ ޚުޠުބާ އަޑުއަހަން އިށީނދެ ތިބެން ބޭނުންވާ މީހާ ތިބޭތޯއެވެ. އަދި ދާން ބޭނުން މީހާ ދާށެވެ.''(2)

ފަހެ އީދު ނަމާދުގައި ޚުޠުބާ ކިޔާނީ އަދި ހުކުރުގެ ޚުޠުބާއާ ޚިލާފަށް ނަމާދަށްފަހުގައެވެ. ވީމާ ނަމާދު ވިދާޅުވުމަށްފަހު ޚުޠުބާ ކިޔެވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އީދު ނަމާދަށްފަހު ޚުޠުބާ ސުންނަތްވެގެން ނުވެއެވެ.

އީދު ނަމާދުގައި ކިޔެވުން: ފަހެ އީދު ނަމާދުގެ ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿قٓ وَٱلْقُرْءَانِ ٱلْمَجِيدِ﴾ އެބަހީ ޤާފް ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿ٱقْتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلْقَمَرُ﴾ އެބަހީ ޤަމަރު ސޫރަތް ކިޔެވުން ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ. އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ﴿سَبِّحِ ٱسْمَ رَبِّكَ ٱلْأَعْلَى﴾ އެބަހީ އަޢުލާ ސޫރަތް އަދި ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ﴿هَلْ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلْغَٰشِيَةِ﴾ އެބަހީ ޣާޝިޔާ ސޫރަތް ކިޔެވުންވެސް ސުންނަތްވެގެންވެއެވެ.

އީދު ދުވަހު އެކަކު އަނެކަކަށް ތަހުނިޔާދެއްވުން: ޖުބައިރު ބިން ނުފައިރު ވިދާޅުވިއެވެ. ''رسول الله ﷺ ގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުން އެއް ބޭކަލަކު އަނެއް ބޭކަލަކާ ބައްދަލުވާ ހިނދު ''تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ''

1) رواه الجماعة.

2) رواه أبو داود والنّسائي وابن ماجه وصحّحه الألباني.

"މާތްﷲ އަހުރެމެންނާއި ތިޔަބައިމީހުންގެ ކިބައިން (ހެޔޮ ޢަމަލުތައް) ގަބޫލުކުރައްވާށިއެވެ!" މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ."[1]

ޢީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކްބީރު ކިޔުން (ތަކްބީރާތު ކިޔުން)

ފަހެ ޢީދުގެ ދުވަސްތަކުގައި ތަކްބީރު ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ފިޠުރު ޢީދު ދުވަހު ތަކްބީރު ކިޔާނީ ގެއިން ނިކުމެއްސުރެ، ޢީދު ނަމާދު ފެށިއްޖައުމަށް ދާންދެނެވެ. އަދި އަޟްޙާ ޢީދުގެ ތަކްބީރު ކިޔާނީ ޢަރަފާ ދުވަހުގެ ފަތިސް ނަމާދުން ފެށިގެންނެވެ، އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ އެންމެ ފަހު ދުވަހުގެ (ބަކުރީޢީދު ދުވަހުގެ ހަތަރުވަނަ ދުވަހުގެ) ޢަޞްރު ނަމާދާ ހަމައަށެވެ.

ތަކްބީރު ކިޔަން ޖެހޭ މަގުމަތީގައި ދަނިކޮށެވެ. ފަހެ ތަކްބީރު ކިޔާނީ ހަޑުއަޑުން ނަމާދަށް ފުރަގަސް ނުދޭށެވެ. އަދިކިޔައްވާށެވެ! އަސްލަށް ބަޔާންކުރެވުނު ގޮތަށް، ބޭނުމީ ގޮތުގައި ތަކްބީރު ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. އަދި އެއްވެގެން ތަކްބީރު ކިޔުމަކީ ޖަމާޢަތުން ތަކްބީރު ކިޔުމަކީ އެއްވެސް ދަލީލެއް އައިސްފައެއް ނުވެއެވެ.

ތަކްބީރުގެ ކިޔާގޮތަށް ދަންނަވައެވެ. މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ"[2] "އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. ﷲފިޔަވައި އަޅުކަމަށް ޙައްޤުވާ އިލާހަކު ނުވެއެވެ. އަދި އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އެންމެބޮޑީ ﷲއެވެ. އަދި ހުރިހާ ޙަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ ﷲއަށެވެ." އަދި "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لاَ إِلهَ إِلاَّ اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ" މިގޮތަށްވެސް ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ.[3] އަދި މާތްﷲ ރުއްސުންލެއްވި ޢަބްދުﷲ ބިން ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު މިފަދައިން ތަކްބީރު ވިދާޅުވާ ކަމުގައިވިއެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيْرًا، اللهُ أَكْبَرُ وَأَجَلُّ، اللهُ أَكْبَرُ وَ لِلهِ الْحَمْدُ"[4] "ބޮޑުވެގެންވާ ބޮޑުމަތިކަން އެންމެ ބޮޑީﷲއެވެ. ބޮޑުވެގެންވާ ބޮޑުމަތިކަން އެންމެ ބޮޑީﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. އަދި އެންމެ މަތިވެރި ﷲއެވެ. އެންމެ ބޮޑީ ﷲއެވެ. އަދި ހުރިހާ ޙަމްދެއް ލިބިވޮޑިގެންވަނީ

---

1) ذكره الحافظ في الفتح والمنذري في الترغيب والترهيب وصحّحه الألباني.

2) أخرجه ابن أبي شيبة وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

3) رواه ابن أبي شيبة والبيهقي وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

4) رواه ابن أبي شيبة وصحّحه الألباني في إرواء الغليل.

اللهُއަށެވެ." އަދި މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންފައިވާ ސަލަފުންގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ތަކުބީރު ކިޔާށެވެ. "اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا"(1)

މިސްކިތްތަކާ ބެހޭ ބައެއް ޙުކުމްތައް

މިސްކިތް ބިނާކުރުމުގެ ފަޟީލަތް: މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންފައިވާ އުޘްމާނުގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ބަޔާންކުރައްވަނިކޮށް ތިމަންކަލޭގެފާނު އަޑުއެއްސެވީމެވެ. "مَنْ بَنَى مَسْجِدًا يَبْتَغِي بِهِ وَجْهَ اللهِ، بَنَى اللهُ لَهُ مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ"(2) މާނައީ: "اللهُގެ ވަޖްހު ހޯދުމަށް އެދިގެން (އެބަހީ އިޚްލާޞްތެރިވެގެންވާ ގޮތުގައި) މިސްކިތެއް ބިނާކޮށްފި މީހާ ދަންނައެވެ. الله ސުވަރުގޭގައި އޭނާއަށް ޓަކައި އެފަދަ ގެއެއް ބިނާކުރައްވާނެއެވެ."

މިސްކިތާ ދިމާއަށް ހިނގާއިރު، ދުޢާކުރުން: ފަހެ މާތްالله ރުހިވޮޑިގެންފައިވާ ޢަބްދުالله ބުނު ޢައްބާސްގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. رسول الله ﷺ ނަމާދަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވާ ހިނދު މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. "اَللَّهُمَّ اجْعَلْ فِيْ قَلْبِيْ نُوْرًا وَفِيْ لِسَانِيْ نُوْرًا، وَفِيْ سَمْعِيْ نُوْرًا، وَفِيْ بَصَرِيْ نُوْرًا، وَمِنْ فَوْقِيْ نُوْرًا، وَمِنْ تَحْتِيْ نُوْرًا، وَعَنْ يَمِيْنِيْ نُوْرًا، وَعَنْ شِمَالِيْ نُوْرًا، وَمِنْ أَمَامِيْ نُوْرًا، وَمِنْ خَلْفِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ فِيْ نَفْسِيْ نُوْرًا، وَأَعْظِمْ لِيْ نُوْرًا، وَعَظِّمْ لِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ لِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْنِيْ نُوْرًا، اَللَّهُمَّ أَعْطِنِيْ نُوْرًا، وَاجْعَلْ فِيْ عَصَبِيْ نُوْرًا، وَفِيْ لَحْمِيْ نُوْرًا، وَفِيْ دَمِيْ نُوْرًا، وَفِيْ شَعْرِيْ نُوْرًا، وَفِيْ بَشَرِيْ نُوْرًا"(3) މާނައީ: "އޭ ހައްދަވާ ބޮޑުކަލާނގެ! މިއަޅާގެ ހިތުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ދުލުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ އަޑުގައި (ކަންފަތުގައި) ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ފެނުމުގައި (ލޮލުގައި) ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ މަތީން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ތިރީން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ކަނާތްފަރާތުން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ވާތްފަރާތުން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ކުރިމަތިން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާގެ ފަހަތުން ނޫރެއް ލައްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރު އިތުރުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާއަށް ނޫރު ބޮޑުކޮށްދެއްވާނދޭވެ! އަދި މިއަޅާ ނޫރު ކަމުގައި ލައްވާނދޭވެ!

1) قال الشوكاني أخرجه عبد الرزاق بسند صحيح.

2) رواه أحمد والبخاري ومسلم والترمذي وابن ماجه.

3) رواه البخاري ومسلم.

އޭ ހަރްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާކޮ! މިއަޅާއަށް ނޫރެއް ދެއްވާނދޭވޭ! އަދި މިއަޅާގެ ގޮހޮރުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވޭ! އަދި މިއަޅާގެ މަހުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވޭ! އަދި މިއަޅާގެ ލޭގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވޭ! އަދި މިއަޅާގެ އިސްތަށިގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވޭ! އަދި މިއަޅާގެ ހަމުގައި ނޫރެއް ލައްވާނދޭވޭ!"

މިސްކިތަށް ވަންނަވުމާއި، ނިކުންނަވުން ދުޢާކުރުން. ފަހެ މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ފާޠިމާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. އެކަމަނާ رسول الله ﷺ މިސްކިތަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރު މިފަދައިން ވިދާޅުވިއެވެ. "بِسْمِ اللهِ وَالسَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ"(1) މާނައީ: "ﷲ ގެ އިސްމުފުޅުގެ ބަރަކާތުން ވަންނަމެވެ. އަދި ﷲ ގެ ރަސޫލާގެ މައްޗަށް ސަލާމް ހުއްޓެވެ. އޭ ހަރްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާކޮ! މިއަޅާގެ ފާފަތައް މިއަޅާއަށް ފުއްސަވައި ދެއްވާނދޭވޭ! އަދި ތިކަލޭގެ ރަޙްމަތުގެ ދޮރުތައް މިއަޅާއަށްޓަކައި ހުޅުއްވައިދެއްވާނދޭވޭ!"

އަދި رسول الله ﷺ حديث ކުރެއްވިއެވެ. "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކޮން މީހަކު މިސްކިތުން ނިކުންނަ ހިނދު މިފަދައިން ބުނާހުށިކަމެވެ. "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ"(2) މާނައީ: "އޭ ހަރްދަވާ ބޮޑުކުރައްވި ރަސްކަލާކޮ! ހަމަކަށަވަރުން މިއަޅާ ތިކަލޭގެ ފަޟްލުވަންތަކަމުގެ ތެރެއިން އެދި ދަންނަވަމެވެ."

ތަޙިއްޔަތުލް މަސްޖިދު (މިސްކިތުގެ ސުންނަތް). ފަހެ رسول الله ﷺ حديث ކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلاَ يَجْلِسْ حَتَّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ"(3) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންކުރެ ކޮން މީހަކު މިސްކިތަށް ވަންނަ ހިނދު ދެރަކުޢަތް ނަމާދުކުރުމުގެ ކުރިން ނުއިށީންނަ ހުށިކަމެވެ."

މިސްކިތް ބިނާކުރުމާއި، މިސްކިތްތައް ސާފުތާހިރުކުރުން. މާތްﷲ ރުހިވޮޑިގެންވާ ޢާއިޝާގެފާނުގެ ކިބައިން ރިވާވެގެންވެއެވެ. "އަވަށްއަވަށުގައި މިސްކިތްތައް ބިނާކުރުމާއި، އެމިސްކިތްތައް ސާފުކުރުމާއި، އެމިސްކިތްތަކުގައި ވަސްދުވާލުމަށް رسول الله ﷺ އަމުރުކުރެއްވިއެވެ."(4)

---

1) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

2) رواه أحمد ومسلم وأبو داود والنّسائي وابن ماجه.

3) رواه الجماعة.

4) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وابن ماجه وابن حبّان وصحّحه الألباني.

ގެއްލިގެންވާ ތަކެތި ހޯދުމަށް މިސްކިތުގައި އިޢުލާނުކުރުމާއި، މިސްކިތުގައި ވިޔަފާރިކުރުން މަނާކަމުގެ ދަލީލަކީ: ޢަން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "مَنْ سَمِعَ رَجُلاً يَنْشُدُ ضَالَّةً فِي الْمَسْجِدِ فَلْيَقُلْ: لاَ رَدَّهَا اللهُ عَلَيْكَ فَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لَمْ تُبْنَ لِهَذَا"[1] މާނައީ: "މިސްކިތުގައި މީހަކު، އޭނާ ގެއްލިގެން އުޅޭ އެއްޗެއް ހޯދުމަށް އިޢުލާނުކުރާ އަޑު އިވިއްޖެނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ބުނާށެވެ. الله ތިބާއަށް އެތި ރައްދު ނުކުރައްވާށިއެވެ. ޢަން رަސޫލާ މިސްކިތްތައް ބިނާކުރެވިފައިވަނީ އެކަމަށް ނޫނެވެ." އަދިވެސް رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا رَأَيْتُمْ مَنْ يَبِيعُ أَوْ يَبْتَاعُ فِي الْمَسْجِدِ فَقُولُوا: لاَ أَرْبَحَ اللهُ تِجَارَتَكَ"[2] މާނައީ: "މިސްކިތުގައި ވިއްކާ ނުވަތަ ގަންނަ މީހަކު ދުށިނަމަ ތިޔަބައިމީހުން ބުނާށެވެ. (އޭނާއަށް) ބުނާށެވެ. ތިބާގެ ވިޔަފާރިގައި الله ފައިދާ ނުދެއްވާށިއެވެ."

މިސްކިތުގައި އަޑުގަދަކުރުމުގެ ޙުކުމް: ޢަން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "أَلاَ إِنَّ كُلَّكُمْ مُنَاجٍ رَبَّهُ فَلاَ يُؤْذِيَنَّ بَعْضُكُمْ بَعْضًا وَلاَ يَرْفَعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الْقِرَاءَةِ"[3] މާނައީ: "ދަންނާށެވެ. ތިޔަބައިމީހުން ކޮންމެ މީހަކު (ނަމާދުގައި) އޭނާގެ ރަސްކަލާނގެއާ ސިއްރުން ވާހަކަދައްކާ މީހެކެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން، އެކަކު އަނެކަކަށް އުނދަގޫ ނުކުރާށެވެ. އަދި އެކަކު އަނެކަކުގެ މައްޗަށް ޤުރުއާން ކިޔުމުގައި، އަޑު ނުގަދަކުރާށެވެ."

މިސްކިތުގައި ކައިރިވެއިނުމާއި، ނިދުން ހުއްދަވާކަމުގެ ދަލީލު: މާލިކު ބުނެފައިވެއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރިވާކުރައްވައެވެ. "رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި މިސްކިތުގައި ޒުވާނުން ނިދަނީ ހަދައެވެ."[4] އަދި މާލިކު ބުނެފައިވެއެވެ. ޢަބްދުﷲ ބުނު ޢުމަރު ބަޔާންކުރައްވައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ރިވާކުރައްވައެވެ. "رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި މިސްކިތުގައި ޒުވާނުން ތިއްބައި އަހުރެމެން ވަނީ ހަދައެވެ."[5]

މިސްކިތަށް ދާއިރު ބައްކަޅިކޮށްގެން ނުދާށެވެ. ޢަން رسول الله ﷺ ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ. "إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ، فَلاَ يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ أَصَابِعِهِ فَإِنَّهُ فِي صَلاَةٍ"[6] މާނައީ:

---

1) رواه مسلم وأبو داود وابن ماجه.

2) رواه الترمذي والدارمي وصحّحه الألباني.

3) رواه أبو داود والنّسائي والبيهقي والحاكم وصحّحه على شرط الشيخين وصحّحه الألباني.

4) رواه أحمد وابن ماجه وصحّحه الألباني. (ޒުވާނުންނަކީ ގެވެށިނުވާ މީހުންނެވެ.)

5) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.

6) رواه أحمد وأبو داود والتّرمذي وصحّحه الألباني.

"ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ މީހަކު ރަނގަޅަށް ވުޟޫކޮށް ދެން ނަމާދުކުރުމުގެ ގަސްދުގައި މިސްކިތަށް ދިޔުމަށް ނިކުންނަ ހިނދު، ފަހެ އޭނާ އެއް އަތުގެ އިނގިލިތައް އަނެއް އަތުގެ އިނގިލިތަކުގެ ތެރެއަށް ވަދައިލައިގެން ނުހުންނަ ހުރިކަމެވެ. އޭނާވީ ހަމަކަށަވަރުން އޭނާ އުޅުނީ ނަމާދުގައެވެ."

މިސްކިތުގެ ދޮރުމަތީގެ ދުވާލުގައި ނަމާދުކުރުން: ފަހެ އިމާމު މިހާރާއި، އެކަކިރިޔާން ނަމާދުކުރާ މީހާއަށް ދޮރުމަތީގެ ދުވާލުގައި ނަމާދުކުރުން ހުއްދަވާގޮތްވެއެވެ. ދެންފަހެ ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ އިރު މިސްކިތުގައި ޖާގަ ހުސްނަން ހުރި، ވަރުބޮޑުވެ ދޮރުމަތީގެ ދުވާލުގައި ސަފުހަދާލެ ފަރުބަދަވެގެންނާ ކަމެކެވެ. އެކަމަކު މިސްކިތުގައި އޮތަސް ފާރަވައި ޖާގައެއް ނެތްނަމަ، މައްސަލައަކީ ނެތެވެ. ދުއާކުރެވުން ބުނު ފުއްދާ އޭނާގެ ބައްދަލުވުމުގެ ހިތައިން ދިޔަކުރައްވައިފައެވެ. ބައްދަލުވުމުގެ މިދާދިވައިފައެވެ. "رسول الله ﷺ ގެ ޒަމާނުގައި މީސްކޮށްވާ ދުވަގައި ސަފުފުރުން އަހަރުގެންނަން މަސްލަކުރިގެންވެއެވެ."(1)

ފަހެ މިގޮތަށް ސަލާތުން كِتَابُ الصّلاَة ޚުލާޞާކޮށް ނިމުނީއެވެ. وَلِلهِ الحَمْدُ وَالمِنَّة. ފަހެ މިފޮތް އެކަކަށާއި ކުރުމުގައި އަޅުގަނޑު ބޭލި، ޖާއަމުންނަން ކިޔައިދިން ފަސޭހަވާ ގޮތަށް، ފޮތް އެކުލަވާލުމުގައެވެ. އަދި އެވިއުންގެ ހިތްވަކަން ގޮތަށް އެވެންނާ އަށްސަލަތަށްގެ އިސްތިހާރުކޮށް ދުކަންވާ، ކަމިރިގޮތް ބަޔާންކުރުމަށެވެ. ފަހެ މައްސޫދުތަކުގެ ތަފްސީލު ބައްލަވާން ބޭނުންފުޅުވާނަމަ، ކުރީގެ ބޮޑުކަނޑުވާ އަސްލު كِتَابُ الصّلاَة ބައްލަވާން އެދެމެވެ. އެހެން މިފޮތުގައި އަޅުގަނޑު މައްސޫދުތައް ބަޔާންކޮށްފައިވާ ހަމަ ކިޔާ ފުރުޞަތު ވަރަށެވެ. ދުޢާއަކީ، މާތްالله އަޅުގަނޑު އެންމެންނަށް، ސަލާމަތާ އެއްގޮތަށް ހުރިހާ ޒަމަނެއް ކުރުމުގެ ހެޔޮއަމަލު ދެއްވުމެވެ! އަދި ޤަބޫލުކުރަން ނަމާދު، ސަލާމަތާ އެއްގޮތަށް ހުރިހާ ކުރުމުގެ ހެޔޮއަމަލު ދެއްވާށިވެ! إِنَّهُ سَمِيعٌ مُجِيبٌ.

وَصَلَّى اللهُ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَى عَبْدِهِ وَرَسُولِهِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِيْنَ. وَآخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ.

1) رواه ابن ماجه وصحّحه الألباني.